

नमो बुद्धाय

NAMO SAKYAMUNI BUDDHA
NAMO AMITABHA

Homage to Amitabha! Be mindful of Amitabha!

*May every living being, drowning and adrift,
Soon return to the Land of Limitless Light!*

Reprinted for free distribution by

The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation

11F., 55 Hang Chow South Road Sec 1, Taipei, Taiwan, R.O.C.

Tel: 886-2-23951198, Fax: 886-2-23913415

Email: overseas@budaedu.org

Website: <http://www.budaedu.org>

*“Wherever the Buddha’s teachings have flourished,
either in cities or countrysides,
people would gain inconceivable benefits.
The land and people would be enveloped in peace.
The sun and moon will shine clear and bright.
Wind and rain would appear accordingly,
and there will be no disasters.
Nations would be prosperous
and there would be no use for soldiers or weapons.
People would abide by morality and accord with laws.
They would be courteous and humble,
and everyone would be content without injustices.
There would be no thefts or violence.
The strong would not dominate the weak
and everyone would get their fair share.”*

**THE BUDDHA SPEAKS OF
THE INFINITE LIFE SUTRA OF
ADORNMENT, PURITY, EQUALITY
AND ENLIGHTENMENT OF
THE MAHAYANA SCHOOL**

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

पुनर्मुद्रण व दान दवारा

दि कॉर्पोरेट बैंडी ऑफ बुद्धा एज्युकेशनल फाउंडेशन
११ वा मजला, ५५ हन्ग चौ स. मार्ग, से. १, तैपाई, तैवान आर.ओ.सी.
टूरध्वनी : ००८८६.२०२३९५११९८, फैक्स : ००८८६.२०२३९१३४१५

भदन्त राहुल बोधी (विपश्यनाचार्य)

बी.कॉम.एम.ए.

रेडीओ सिलोन(श्रीलंका) वर्लन धम्म प्रचारक
संस्थापक : भिक्खु संघाचे युनायटेड बुद्धिस्ट मिशन
मुंबई.

द्वितीय आवृत्ती : २०००

१७ ऑक्टोबर १९९१

तृतीय आवृत्ती : २०००

१४ ऑक्टोबर १९९७

(सर्व हक्क लेखकाचे स्वाधीन)

प्रकाशक :-

भिक्खु संघाचे युनायटेड बुधिस्ट मिशन,

सर्वोदय बुध विहार

कुर्ला टर्मिनस समोर,

टिळक नगर, चेंबूर, मुंबई-४०० ०८९.

दूरध्वनी : ५२२ ०७३८

वितरक :-

१) सुगत बुक डेपो, पाचपावली, नागपूर.

२) निमजीभाई बुक डेपो, दादर, मुंबई.

हे पुस्तक विनामुल्य वितरणासाठी आहे. विक्री साठी नाही.

मुद्रक:-

अपोलो प्रिंटर्स,

मुंबई-४०० ०११

दूरध्वनी : ३०५ १५८६

आदर्श सभ्य बौद्धांची आचार संहिता

अनुक्रमणिका

१)	धर्माबदल अनास्था	१
२)	सिगालो वाद सुत	४
३)	चार दुर्गुणांतून मुक्ति	५
४)	दुष्कृत्य करविणारे चार मार्ग	५
५)	धर्माची उधळपटी करणारे सहा मार्ग	६
६)	मादक द्रव्याच्या सेवनाने सहा प्रकारे हानी	६
७)	अयोग्य वेळी भटकल्याने सहा प्रकारे हानी	७
८)	नाच गाण्याच्या शैकात सहा दोष	७
९)	सट्टा जुंगार खेळण्यात सहा दोष	७
१०)	पापी मित्राच्या संगतीत सहा दोष	८
११)	आवृशी व्यक्तित्वे सहा दोष	८
१२)	सहा सवयी अधोगती करतात	९
१३)	नऊ सवयी अवनतीला नेतात	९
१४)	सत्पुरुषाची संगत टाळल्याने -हास होता	१०
१५)	मित्राच्या रूपात चार शात्रु	१०
१६)	मित्राच्या रूपात चार प्रकारे शात्रु	१०
१७)	बोलघेवडेपणा करणारा मित्राच्या रूपात शात्रु	११
१८)	मित्राचे चार प्रकारे अधःपतन करणारा शात्रु	११
१९)	कल्याण मित्र चार प्रकारे ओळखावा	१२
२०)	चार प्रकारे उपकार करणारा कल्याणमित्र	१२
२१)	सुख-दुःखात चार प्रकारे मदत करणारा कल्याण मित्र	१२
२२)	चार प्रकारे हिताचा सल्ला देणारा मित्र	१३

२३)	चार प्रकारे कळवळा व्यक्त करणारा कल्याण मित्र	१३
२४)	मिळविलेल्या संपतीचे चार भागात विभाजन करावे	१४
२५)	सहा दिशा कोणत्या	१४
२६)	मुलांचे आईवडिलांप्रती कर्तव्य	१५
२७)	आईवडिलांचे मुलांप्रती कर्तव्य	१६
२८)	शिष्यांचे गुरुप्रती कर्तव्य	१६
२९)	गुरुंचे शिष्यांप्रती कर्तव्य	१६
३०)	पतीचे पत्नीप्रती कर्तव्य	१७
३१)	पत्नीचे पतीप्रती कर्तव्य	१८
३२)	मित्रांप्रती आपले कर्तव्य	१८
३३)	आपल्या प्रती मित्रांचे कर्तव्य	१९
३४)	मालकांचे सेवकांप्रती कर्तव्य	१९
३५)	सेवकांचे मालकाप्रती कर्तव्य	२०
३६)	गृहस्थांचे भिकखु अथवा साधुसंतांप्रती कर्तव्य	२१
३७)	भिकखु अथवा साधुसंतांचे गृहस्थांप्रती कर्तव्य	२१
३८)	चार मागाने यश वैभव प्राप्ती	२२

भाग - २

बौद्ध उपासक कोणाला म्हणावे ?

१)	बौद्ध उपासक कसा ओळखावा	२३
२)	बुद्ध, धम्म आणि संघाला शरण
जाणे म्हणजे काय ?	२५
३)	बौद्ध उपासकाची लक्षणे कोणती ?	२६
४)	शेवटची वंदना	३०

लेखकाचे दोन शब्द ...

बौद्ध म्हणजे काय ? बौद्ध कोणाला म्हणावे ? बौद्धाची लक्षणे काय आहेत ? हे जाणून घेणे फार महत्वाचे आहे. बौद्ध म्हणून जगणे हे आपल्या अमुख्यात, व जीवनात महान कल्याणाचे आहे. न जाणता कोणत्याही गोष्टीला आंधळेपणाने मानणे किंवा स्विकारणे कधी कधी दुःखकारक व धोक्याचे ठरते. म्हणून कुठल्याही बाबीचा सारासार विचार करून व तिला समजून आपल्या अंतर्मनाने व आपल्या प्रज्ञा बुध्दीने, स्वखुशीने तिला स्विकारणे मोरे कल्याण करणारे ठरत असते. बुद्धिवान माणूस प्रत्येक बाबीचे परिक्षण करून आपल्या बुद्धिच्या कसोटीवर उत्तरवून तिला नाकारतो किंवा स्विकारतो, किंबद्धून बुद्धीवान माणसाचे ते लक्षणच आहे की तो आपल्या बुद्धिच्या कसोटीने निर्णय घेतो. बुद्धिचा सर्व थरात उपयोग करून जगतो. काही लोक परंपरेने कोणत्या मार्गाला किंवा तत्वाला पाळीत असतात, काही लोक भिती पोटी कोणत्या तत्वाला पाळतात, आपल्या आई बडिलांनी सांगितले आहे, आपल्या कुटुंबात या प्रथेला अनेक वर्षांपासून पाळीत आले आहेत, ही आमची कुळ परंपरा आहे, ही आमच्या वंशाची किंवा जातीची परंपरा आहे असे म्हणून काही लोक त्या तत्वाला पाळतात. तर कधी आमच्या नेत्यांनी सांगितले, आमच्या धर्म गुरुंनी सांगितले म्हणून मला पाळले पाहीजे, अशा भावनेने काही लोक काही तत्वाला पाळीत असतात. परंतु बुद्धिवान माणूस प्रत्येक गोष्टीचा प्रज्ञापूर्वक विचार करतो. आपल्या जीवनात त्या तत्वाचे फायदे-तोटे बघतो, आपले खरे हित-अहित बघतो व जे हितकारक असेल, कुटुंबाचे व आपले ख-या अर्थाने कल्याण करणारे असेल, समाजात लोकाचे कल्याण करणारे असेल, व कोणाची हानि करणारे नसेल, अशा तत्वाला आपल्या बुद्धिने परिक्षण करून स्वनिर्णयाने पाळीत असतो. स्वनिर्णयाने व स्वखु-षीने पालन केलेल्या मार्गात मोठी बळकटी असते. सर्व शक्तिनिशी माणूस त्याचे पालन करतो व जीवनात लाभान्वित होतो.

बौद्ध धर्म हा केवळ बौद्धिक मान्यतेचा भाग नाही तो व्यव-हारिक जीवन जगण्याचा, तत्वांना जीवनात पाळण्याचा जीवन मार्ग आहे. प्रत्येक माणूस आपल्या स्वतःच्या विचारानेच घडत असतो. माणूस आपल्या बुद्धिने जसा विचार करतो, तो जसे ठरवितो, तशाच प्रकारे तो आवरण करतो. प्रत्येक माणूस आपल्या बुद्धिनुसारच वागत असतो. “जसा विचार तसा आचार” व जसा आचार तशी जीवनात फळे मिळतात. माणसाचा विचार हाच खरा त्याच्या जीवनाला घडवित असतो. म्हणून आपले विचार जर श्रेष्ठ असतील तर आपले जीवन

श्रेष्ठतम घडेल. पण विचार जर कुजके , हलव्या दजचे व कनीष्ठ असतील तर आपले जीवन देखील कनिष्ठच बनेल. आपणच आपले निर्माते आहोत. आपणच आपल्या भविष्याचे शिल्पकार किंवा निर्माते आहोत. म्हणून नेहमी आपण आदर्श व सभ्य पुरुषांच्या जीवनातून उच्च विचारांच्या प्रेरणा घ्याव्या. स्वतः ठरवावे व प्रगतीच्या उच्चतम दिशेने वाटचाल करावी. भगवान बुद्ध म्हणतात “ अत्ताही अत्तनो नाथो अत्ताहि अत्तनो गति”

माणूस स्वतःच स्वतःचा स्वामी आहे. तो स्वतःच्या जीवनाला श्रेष्ठ किंवा कनिष्ठ दिशा देणारा आहे. स्वतःची सद्गति किंवा दुर्गती करणारा माणूसच आहे. ही फार मोठी शक्ति माणसाच्या हातात आहे. म्हणून बुद्धिवान माणसाने आपल्या आंतरिक शक्तिला ओळखावे व प्रज्ञा बुद्धिने निर्णय घेऊन आपले जीवन मंगलमय करावे.

जीवनात आदर्श बौद्ध म्हणून जगणे, सभ्य म्हणून जगणे फार कल्याणकारक आहे. आदर्श बौद्ध कसा असावा ? त्यांनी जीवनात आपली कोणती कर्तव्ये पार पाडावी, सभ्य माणूस म्हणून आपली विविध कर्तव्ये पार पाडल्यानंतर आपल्या आयुष्यात आपला कसा उच्चतम लाभ होतो, आपले जीवन कसे संरक्षित आणि सुरक्षित बनते व सर्व दिशांनी आपणास सुख समाधान कसे लाभते यावर तथागत बुद्धाने तरुण सिगालो यांना महत्वपूर्ण मार्गदर्शन केले. “मज्जिम निकायामध्ये सिगालो वाद सुत” म्हणून बुद्धाचा उपदेश बौद्ध जगतात सुंप्रसिद्ध आहे. भारतीय बौद्धांच्या प्रबोधनाकरीता त्या पालि बुद्ध वचनाचा मराठी अनुवाद केला आहे. बुद्ध वचनाने आपले सर्वांचे मंगल होवो ! ज्या दायक/दायिकांकडून या पुस्तकाच्या छपाईकरीता आर्थिक धम्मदान लाभले त्यांना तसेच या पुस्तकाला तयार करण्यास व छपाईस ज्या धम्मप्रिय श्रद्धासंपन्न लोकांचे विविधमार्गे हातभार लाभले, त्यांना व त्यांच्या कुटुंबियांना धम्माचे महान पुण्य लाभ होवो व आपण सर्वांना सुख-शांती प्राप्त होवो ही मंगल कामना !

भवतु सळ्व मंगलं !

दिनांक १४/१०/१९९७

स्थळ : सर्वोदय बुद्ध विहार,

टिळक नगर, चेबूर,

मुंबई - ४०० ०८९.

फोन नं. ५२२ ०७३८

धम्मसेवेत

पुज्य भद्रन्त राहूल बोधीविपस्सनाचार्य,

बी.कॉम;एम.ए;

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

(भगवान बुद्ध सिगालो वाद सुन्त)

राजगृह नगरामध्ये राहणा-या एका श्रीमंत व्यापा-याचा पुत्र धम्माबद्दल अतिशय अनास्था बाळगणारा होता. त्याचे आईवडील श्रीमंत होते व कटूर धार्मिक होते. तथागत भगवान गौतम बुद्धाचे ते कटूर अनुयायी होते. निय-मितपणे विहारात जात असत व नेहमी धम्मपूजा, धम्मदान देत असत. शील समाधी प्रज्ञाचे पालन करीत असत. पण एकुलता एक लाड प्रेमात वाढलेला मुलगा त्याला ते मुळीच आवडत नसे. सिगालो नावाच्या त्या मुलाला वाटत होते की बुद्ध विहारात जाणे निरर्थक आहे. त्यामुळे आपल्या व्यापाराची व काम धंद्याची वेळ व्यर्थ गमविणे होय. विहारात जाण्यापेक्षा तेवढा वेळ आपल्या उद्योगात-कामधंद्यात घालविला तर आपला आर्थिक फायदा होईल. परंतु बुद्ध विहारात गेलो तर आपली कामाधंद्याची वेळ खर्च तर होईलच पण तथागत बुद्धाला गुडधे टेकून प्रणाम करावा लागेल. आपले पाय दुखतील. शरिराला विनाकारण त्रास होईल. भिक्खुसमोर आपल्याला खाली बसावे लागेल. त्यांचा उपदेश ऐकावा लागेल. त्यांना पूज्य भावाने सन्मान करावा लागेल. विहारात गेल्यामुळे त्याच्या सोबत जवळिक निर्माण होईल. त्यांचा नेहमी आदर सन्मान करावा लागेल. म्हणून या सर्व उठाठेवीतून वाचण्याकरीता विहारात न जाणे बरे. धन संपत्ती आपल्या घरी आहे. दोस्त-मित्र आहेत. श्रीमंतीमुळे इच्छित सर्व वस्तु आपणास मिळतात किंवा आपण मिळवू शकतो. म्हणून मी कशाकरीता बुद्ध विहारात जावे ? माझे आईवडील जातात. जाऊ दे त्यांना. धार्मिक कार्य करायचे ते करू दे. पण मी जाणार नाही. एकटा लाडाचा मुलगा असल्यामुळे आईवडीलांनी कधीही त्याच्यावर दबाव किंवा बुद्धविहारात जाण्याकरीता धार्मिक रितीरिवाजाचे पालन करण्याकरीता जोर जबरदस्ती केली नाही. मुलगा आपल्याच स्वतंत्र विचाराने वाढत गेला.

शेवटी वडील म्हातारे होऊन मरणाच्या घडीला पोचले. आजारी

आदर्श बौद्धाची आचारसंहीता

वडीलाने मृत्युची घडी मोजत असतांना त्या मुलाला बोलविले. बेटा, आता तरी माझा शेवटचा उपदेश ऐकशील का? रडत रडत मुलगा म्हणाला, होय बाबा, सांगा, तुम्ही म्हणाल त्या गोष्टींचे मी पालन करेन व सांगाल तसे करेन. बेटा, तुझ्या सकाळच्या आंघोळीनंतर तू सहा दिशांची पूजा करीत जा. वडील कटूर बौद्ध असल्यामुळे त्याला सहा दिशा चांगल्या प्रकारे माहीत होत्या. त्यांना वाटले की माझा मुलगा जर या बाह्य सहा दिशांची पूजा करीत राहीला तर कधी तरी बुद्ध किंवा त्यांच्या भिक्खुंची व याची भेट होईल व ते ख-या सहा दिशा समजावून सांगतील व मुलाला खरा सत् धम्म कळेल. म्हणून मुलाला त्यांनी सहा दिशांची पूजा करण्यास सांगितले. व त्यांनी शेवटचा श्वास घेतला. वडिलाच्या मृत्युनंतर मुलगा वडिलाच्या मृत्युशव्यवरील शेवटची आज्ञा, वडिलांचे सतत स्मरण करून मोठ्या कटाक्षाने पाळायला लागला. तो दर दिवशी सुर्योदयापूर्वी सकाळी आंघोळ करून ओल्या भिजत असलेल्या कप-डयावर पूर्वेकडे तोंड करून हात जोडून पूर्व दिशा, पश्चिम व उत्तर दक्षिणेकडे तोंड करून हात जोडून त्या दिशा, तसेच आकाशाकडे वर तोंड करून वरची दिशा व पायाखालील खालची दिशा अशा सहाही दिशांची पूजा ओल्या कपडयावर भक्तिभावाने नियमितपणे करीत असे. वडिलांनी सांगितलेला सहा दिशांचा खरा अर्थ त्याला माहीत नव्हता. पण वडिलाचा शेवटचा आदेश म्हणून तो आपल्या सत् चरीत्र धार्मिक वडिलांचे स्मरण करून या सहा दिशांची सकाळी आंघोळीनंतर नियमीत पूजा करीत असे.

तथागत भगवान बुद्धाची नेहमीची सवय होती. ते नियमितपणे पहाटे चार वाजता उठत असत व सकाळची ध्यान साधना करून निर्वाण सुखाचा आनंद घेऊन आपल्या बुद्ध दृष्टीने व महाकारूणिक हृदयाने सर्वांच्या सुख शांतीकरीता मंगल मैत्री करीत असत. आपल्या बुद्ध नेत्राने सर्वेक्षण करून बघत असत की या वेळी कोणाला धम्म ज्ञानाची कशी जरूरत आहे? कोण कोणत्या चित्त अवस्थेमध्ये आहे? कोणाला कोणत्या वेळी धम्मोपदेश केल्या-नंतर त्याचा लाभ होईल? कोण कोणत्या चित्तावस्थेमध्ये वावरत आहे, हे बुद्धाला कळत असे. “कालेन धम्म सवनं” अशी योग्य वेळ बघून बुद्ध

देशना करीत असत. आज सकाळी चार वाजता उटून तथागत बुद्धानी निब्बाण सुखाची ध्यान साधना केली. सर्व प्राणी मात्रांकरीता हार्दिक मंगल मैत्री केली. व बुद्ध नेत्राने सर्वेक्षण करीत असता सुर्योदयापूर्वी पहाटे पाच वाजता उटून सुर्योदयापूर्वी नदीवर आंघोळ करून श्रेष्ठीपूत्र सिंगाल आंघो-ळीच्या ओल्या कपडयामध्ये पूर्व पश्चिम उत्तर दक्षिण अशा सर्व दिशांना हात जोडून नमस्कार करतांना दिसला. बुद्धांची करूणा प्रस्फुटीत झाली. त्याला सत्याचे दर्शन घडविण्याकरीता तथागत बुद्ध पहाटे नदीकडे चालत गेले. त्यानी श्रेष्ठीपूत्र सिंगाल याला ओल्या चिब कपडयावर सहा दिशांची पूजा करतांना व थंडीने काकडत असतांना बघितले. व जवळ जाऊन मोठया करूणा भावनेने विचारले, मुला तू हे काय करतोस ? भन्ते, माझ्या वडिलांच्या आज्ञेचे पालन करीत आहे. मृत्यु आसनावर असतांना माझ्या वडिलांनी मला आंघोळीनंतर सहा दिशांची पूजा करायला सांगितली आहे. म्हणून मी मृत्यु पावलेल्या माझ्या वडिलांच्या शब्दांचे स्मरण करून या सहा दिशांची पूजा करतो. मुला, वडिलांनी बरोबर सांगितले. पण सहा दिशा तू समजला नाहीस. सत् पुरुषांनी सहा दिशांची पूजा करावयाच्या त्या सहा दिशा कोणत्या आहेत ? ते तुला कळले नाही. ज्ञानी माणसाने सुसंस्कृत माणसाने कोणत्या सहा दिशांची पूजा केली पाहीजे ते तुला अजून समजले नाही. ख-या सहा दिशांची पूजा आपल्या हित सुख व कल्याणाकरीता असते. ज्ञानी लोक सहा दिशांची पूजा करतात. बुद्ध शासनामध्ये सहा दिशा कोणत्या मानल्या जातात ? ज्यांची पूजा मंगल करणारी असते. याचा मंगल उपदेश तथागत बुद्धांनी दिला. श्रेष्ठी पुत्र सिंगाल यांना सहा दिशा समजावून सांगितल्या. ज्यापुढे त्यांची अंधश्राधा, अंधविश्वास दूर झाला. व सिंगालोनी ख-या दिशेला समजून आपला उघ्छाव केला. अंधःकारातून दूर निघून, अंध कर्मकांड सोडून तो सत् धम्माच्या कल्याणकारी ज्ञान मार्गावर आला. व आपली जीवन यात्रा सार्थक केली. तथागत बुद्धाचा हा उपदेश सिंगालो वाद सुत्त म्हणून प्रसिद्ध आहे. यश वैभव प्राप्त करू इच्छणा-या गृहस्थ उपासक-उपासिकेकरीता गृहस्थी जीवनांची आचारसंहिता बौद्ध उपासक-उपासिकांनी गृहस्थी जीवनात कसे वागावे ? सत् धम्माचे पालन कसे करावे व

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

बौद्ध उपासक म्हणून आपली काय कर्तव्ये असतात? कोणती कर्तव्ये असावी हे तथागत बुध्दाने विस्तृतपणे सांगितले आहे.

सिगालोवाद सुत्त

असे मी ऐकले. एकदा तथागत बुद्ध राजगृह नगराच्या वेळवनात असलेल्या विहारात वास्तव्य करीत होते. त्या वेळी एका श्रीमंत व्यापा-याचा तरूण मुलगा सिगालो दर दिवसी सुर्योदयापूर्वी पहाटे उटून आंघोळ करून ओल्या भिजत असलेल्या कपडयामध्ये भिजत असलेले ओले केस व ओले कपडे ठेऊन दोन्ही हात जोडून पूर्व दिशा, दक्षिण दिशा, पश्चिम, उत्तर, वरची व खालची दिशा अशा सहाही दिशांची पूजा करीत असे.

त्यावेळी तथागत बुध्दाने अंगावर चिवर परिधान करून हातामध्ये भिक्षा पात्र घेतला व वेळवनातून राजगृह नगरामध्ये प्रवेश करीत असता त्यांनी त्या तरूण सिगालो नावाच्या मुलाला सहा दिशांची पूजा करीत असतांना बघितले. व म्हणाले, हे तरूण मुला, तू कशाकरीता सकाळी उठतोस, शहरातून जातोस, थंड पाण्याने आंघोळ करतोस, व ओले केस आणि भिजत असलेल्या ओल्या कपडयामध्ये हात जोडून पूर्व, पश्चिम, उत्तर, दक्षिण, वरची व खालची दिशा अशा सहाही दिशांची पूजा करतोस ? हे सर्व कशासाठी करतोस, मुला ?

भगवन, माझ्या वडिलांनी मरते वेळी मला सांगितले, प्रिय पुत्रा, माझ्या मृत्युनंतर तु सहा दिशांची पूजा करीत राहा. वडिलांच्या शब्दांचे स्मरण करून मी वडिलांचा सम्मान म्हणून त्यांचा आदर करून, त्यांच्या प्रती कृतज्ञता व पूज्य भाव व्यक्त करून, त्यांच्या शब्दांची आठवण करून, अगदी सकाळी उठतो. राजगृहातून बाहेर निघून, अगदी सकाळी आंघोळ करतो आणि ओले केस व ओळ्याच भिजत असलेल्या कपडयामध्ये दोही हात जोडून दर दिवस सहा दिशांची पूजा करीत असतो.

सभ्य आणि सत् पुरुषांनी या प्रकारे सहा दिशांची पूजा करू नये, तरूण मुला! भगवन, सभ्य पुरुषांनी कोणत्या सहा दिशांची पूजा करावी? सत् पुरुषांनी करावयाच्या सहा दिशांची पूजा आपण समजावून सांगावी.

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

“बरे! ध्यान देऊन ऐक” आणि ग्रहण कर! बुद्धाचे शब्द ऐकून सिगालोने होकार दिला.

क्रोधाच्या अधिन होऊन, क्रोधीत होवून तो वाईट कार्य करीत नाही. मोह मुढतेच्या अधिन होवून मूर्खपणात तो वाईट कार्य करीत नाही. बुद्धिमान सभ्य माणूस पाशांची तुष्णा, क्रोध, मोहमुढता आणि भिती या चाराच्या अधिन राहत नाही. दुष्कर्म करवून घेणा-या या चार विकारांपासून तो अलिप्त राहतो.

तथागत बुद्धाने सांगण्यास सुरुवात केली.

बुद्धिमान सभ्य माणूस :

- १) चार प्रकारच्या वाईट दुर्गुणातून मुक्त होतो.
- २) तो चार प्रकारचे दुष्कृत्य करीत नाही.
- ३) धन संपत्तीचा -हास पावणा-या सहा प्रकारच्या वाईट मार्गापासून तो अलिप्त राहतो.

अशा प्रकारच्या चौदा गोष्टींपासून स्वतःला मुक्त ठेवून तो सहा दिशेत पदार्पण करतो आणि वर्तमान व भविष्यात सुख शांती मिळविणा-या विजयी मार्गावर आरूढ होतो. तो या जगतात यश वैभव आणि सुख शांतीचा अधिकारी होतो व दुस-या जगतातही त्याला सुख शांती मिळत असते. मृत्युनंतर या देहाच्या उच्छेदानंतर तो सुखी जगतात जन्म घेतो.

असे कोणते चार वाईट दुर्गुण आहेत ज्यांना सभ्य माणूस नष्ट करतो? किंवा ज्यांच्या पासून तो दूर राहतो? प्राण्यांच्या जीव हत्येपासून तो अलिप्त राहतो, चोरी करण्यापासून तो अलिप्त राहतो, अनैतिक शारिरीक संबंधापासून (व्यभिचार) तो दूर राहतो, असत्य, धादान्त खोटे बोलण्यापासून तो दूर (अलिप्त) राहतो. ह्या चार प्रकारच्या वाईट कृत्यापासून सभ्य माणूस दूर राहतो.

“प्राणी हत्या, चोरी करणे, खोटे बोलणे, खोटी साक्ष देणे, अनैतिक परस्तिगमन करणे ह्या चार वाईट कृत्यांची सभ्य माणूस प्रशंसा करीत नाही.”

२) कोणत्या चार मार्गाने जाऊन तो दुष्कर्म करीत नाही ? अंध तृष्णोच्या (लोभाच्या) अधिन होऊन तो वाईट कार्य करीत नाही,

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

जेव्हा तृष्णा, क्रोध, मोहमुढता आणि भिती माणसाला ग्रासीत असते तेव्हा कृष्ण पक्षाच्या चंद्राप्रमाणे हळू हळू त्याचा विनाश होतो.

जेव्हा तृष्णा, क्रोध, मोहमुढता आणि भिती माणसाला प्रभावित करीत नाही त्यांच्यावर जो विजय मिळवितो, तेव्हा शुक्ल पक्षाच्या चंद्राप्रमाणे तो तेजस्वी होऊन प्रकाशतो.

३) धन संपत्तीची उधळपट्टी करणारे सहा प्रकारचे कोणते मार्ग आहेत? ज्यांचा अवलंब सभ्य माणूस करीत नाही?

- अ) नशायुक्त मादक पदार्थाचे सेवन जे हानीकारक आहे.
- ब) अयोग्य अनुचित वेळी, रस्त्यावर भटकत फिरणे हानीकारक आहे.
- क) वारंवार नाट्यगृहामध्ये नाच गाणी नाटक तमाशा बघणे हानीकारक आहे.
- ड) धन लोभाने सद्गु जुगारामध्ये गुंतुन राहणे हानीकारक आहे.
- इ) दुष्कृत्य करणा-या पापी व्यसनी व्यक्तिसोबत मित्रता करणे हानीकारक आहे.
- फ) आळस व कामचुकारपणा हानिकारक आहे.

अ) नशायुक्त मादक द्रव्याचे सेवन करणे व त्यात मशागुल राहणे सांदृष्टीक रित्या सहा प्रकारे नुकसान (हानी) करीत असते.

- १) धन द्रव्याची हानी
- २) भांडण तंटा किंवा वाद-विवादाची निर्मिती करते.
- ३) शरिराला दुर्बल करून वेगवेगळ्या आजाराला बळी पडतो.
- ४) समाजात नशेबाज, बेवडा म्हणून वाईट नाव पसरते, बदनामी होते.
- ५) नशेच्या धुंदीमध्ये शरिराचे असभ्य प्रदर्शन घडत असते.
- ६) बुध्दीमत्तेचा -हास होतो.

ब) अनुचित व अयोग्य वेळी (रात्री बेरात्री) रस्त्याने भटकत राहत असल्यास माणसाचे सहा प्रकारे नुकसान होते.

- १) तो स्वतः असुरक्षित व संकटापासून संरक्षण विरहीत राहतो.
- २) त्याची पल्ली आणि मुले संरक्षण विरहित व असुरक्षित असतात.
- ३) त्याची धन संपत्ती असुरक्षित/धोक्यात असते.
- ४) त्या व्यक्तिवर कोणत्याही दुकृत्याचा प्रथमच संशय केला जातो.
- ५) तो खोट्या अपप्रचाराचा बळी पडतो.
- ६) त्याला अनेक आपत्ती विपत्तीला तोंड घावे लागते.

क) वारंवार नाच गाणी, खेळ तमाशा बघण्यात धुंद असणारा माणूस नेहमी सहा प्रकारे चिंतन (विचार) करीत असतो.

- १) आज कोठे नाच कार्यक्रम आहे ?
 - २) आज कोठे गाण्याचा कार्यक्रम आहे?
 - ३) आज कोठे म्युझिकचा कार्यक्रम आहे ?
 - ४) आज कोठे गायनाचा वाद प्रतिवाद आहे ?
 - ५) आज कोठे वाद्य खेळ प्रदर्शन आहे ?
 - ६) आज कोठे मनोरंजनाचा खेळ आहे ?
- ड) सट्टा जुगार खेळण्यामध्ये सहा प्रकारचे दोष आहेत.
- १) जुगारात जिकणारा दुस-यांचे वैरत्व ओढवून घेतो.
 - २) जुगारात हरणारा पैशाच्या झालेल्या हानीवर दुःखी व व्याकूळ बनतो.
 - ३) धन संपत्तीची हानी होते.
 - ४) जुगारी व्यक्तिच्या शब्दावर न्यायालयात विश्वास ठेवला जात नाही.
 - ५) त्याचे मित्र व सहकारी त्याला तुच्छ मानतात, तिरस्कार करतात.

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

- ६) जुगारी सोबत लग्न करण्यास कोणी धजत नाही, हा
जुगारी आहे व आपल्या पत्तिला मुलाबाळांना
सांभाळण्यास योग्य नाही असे समजून त्याला
चांगली मुलगी मिळत नाही.
- इ) पापी मित्राच्या संगतीमधून सहा दोष घडतात.
- १) जुगा-याचे संगतीने जुगारी बनतो.
 - २) असंयमी स्वैरवर्तनी व वासना पिपासु बनतो.
 - ३) नशा करणा-यांच्या संगतीने नशेबाज बेवडा बनतो.
 - ४) फसवेगिरी करणारा ठक बनतो.
 - ५) धोकेबाज बनतो.
 - ६) दंगलखोर बनतो.

अशा सहा प्रकारच्या व्यक्तिसोबत मैत्री करणे, पाप मैत्री असते व
संगतीने तशाप्रकारे माणूस घडत जातो.

फ) आळशी निरूत्साहीपणाचे सहा दोष आहेत.

- १) आता फार थंडी आहे मी काम करीत नाही.
- २) आता फार उष्णता आहे मी काम करीत नाही.
- ३) आता फार उशीर झालेला आहे, दिवस मावळलेला
आहे.
- ४) आता अजून सकाळ आहे अजून वेळ क्हायची आहे नंतर
काम करू.
- ५) आता मी फार उपाशी आहे, भुकेला आहे.
- ६) आता मी खूप जेवण केले आहे पोट भरलेले आहे मी
काम करीत नाही.

अशा प्रकारे आळस करणारा व्यक्त योग्य ती अनेक कामे करीत
नाही. कर्तव्य पार पाडीत नाही. त्यामुळे नविन धन संपत्ती तो मिळवित
नाही व जी धन संपत्ती त्याने मिळविली असेल तिचा तो -हास करतो.

पुन्हा तथागत बुध म्हणाले, ...

एखादा व्यक्ति फक्त काम काढून घेण्यापुरती मैत्री करतो. तो फक्त

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

तोंडावर मित्र, मित्र म्हणून स्तुति करतो व केवळ आपला स्वार्थ साधण्यापुरती मैत्री करतो.

सुर्योदयानंतर उशीरा झोपून उठणे, व्यभिचारी राहून परस्तीगमन करणे, अतिशीघ्र क्रोधीत होणे, तापट स्वभावी असणे, दुस-यांचे वाईट चिंतीने, दूस-यांना नुकसान पोहचविण्याचा मनसुबा बांधणे, समाजघातकी दुष्ट व्यक्तिशी मैत्री करणे, पैसे मिळविण्याची व साठविण्याची अतिशय हाव ठेवणे ह्या सहा सवयी माणसाला अवनती, अधोगतीला पोहचवितात.

जो व्यक्तिदुष्ट (पापी) मित्रासोबत मैत्री करतो दुष्कृत्य करणारे ज्याचे साथीदार असतात किंवा जो दुष्टांसोबत संगत करतो तो अवनतीच्या मार्गाला लागून आपले जीवन अधोगतीला नेतो. वर्तमान जीवनात व भावी जीवनात दोन्ही ठिकाणी त्याची अधोगती होत असते. त्याचा -हास होतो.

अहितकारी फसवी स्त्री, मादक द्रव्यांचे व्यसन, नृत्य बघण्याचा नाद, संगिताचा नाद, दिवसाढवल्या झोपण्याची सवय, अवेळी रात्री बेरात्री भटकत फिरण्याची सवय, दुष्ट व्यक्तिसोबत मित्रता, दुस-यांचे अहित कर-पण्याची दुस-यांना नुकसान पोहचविण्याची मनोवृत्ती अशा नऊ प्रकारच्या सवयी सभ्य माणसाला अवनतीला, अधोगतीला नेत असतात.

जो फास खेळतो, फसव्या स्त्रीसोबत संगत करतो, नशील्या मादक द्रव्यांचे सेवन करतो, ज्या स्त्रीया दूस-यांना त्याच्या जीवप्रमाणे प्रिय आहेत, अशा दुस-यांच्या स्त्रीया सोबत जो अनाचार करतो, जो क्षुद्रवृत्तीच्या घाणेरडया लोकांशी संगत करतो व सदाचारी सत्पुरुषांची थोरामोठयांची संगत टाळतो अशा व्यक्तिचा -हास कृष्णपक्षातील मावळणा-या चंद्राप्रमाणे होत असते. जो व्यसनाधिन आहे, विपन्नावस्थेत आहे, दरिद्री आहे, गरीब आहे, तरी पूऱ्हा पूऱ्हा मादक द्रव्याकरीता लालायीत आहे, नेहमी दारूच्या दुकानावर जात असतो, दगड ज्याप्रमाणे पाण्यात बुडत असतो त्याप्रमाणे जो व्यसनात डुबतो, कर्जात बुडत असतो, असा व्यक्तिआपल्या कुटुंबाला व वंशाला कलंकित करतो, आपल्या कुटुंबाची मोठी बदनामी करीत असतो. आपला -हास करतो.

दिवसा झोपण्याची सवय लावत असलेला, रात्री बेरात्री उशीरापर्यंत

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

मादक द्रव्य सेवन करून जागणारा, सतत व्यसनाधिन राहणारा, व्यभिचारात रुची बाळगणारा गृहस्थ कौटुंबिक सभ्य जीवन जगण्यास असमर्थ असतो.

काम समोर आले असता जो नेहमी म्हणतो की आता फार उष्णात आहे, फार गरम आहे, आता फार थंडी आहे, आता फार उशीर झाला आहे, असे म्हणून जो व्यक्ति समोर येणारे काम टाळतो, असा आळशी माणूस जीवनात येणारी प्रगतीची संधी बेरेच वेळा गमावित असतो.

परंतु कोणतेही काम समोर आले असता जी व्यक्ति आता थंडी आहे, आता फार गरमी आहे, असे म्हणत नाही, व समोर येणा-या अवस्थेला जे गवताच्या पात्याप्रमाणे काडी मोल किमत देतात, सर्व परिस्थितीत अनाळ-शीपणे उद्योजकपणे समोर येणारे काम जागृत भावे करीत असतात ते नेहमी सुख शांतीला प्राप्त करीत असतात. सुखाचे अधिकारी होतात.

चार प्रकारच्या लोकांना मित्रांच्या वेशात (रूपात) आपले शत्रु आहेत असे समजावे. कोणते चार ?

- एक) जो व्यक्ति मित्राच्या मालकीच्या वस्तुंना आपल्याच मानतो व त्यांना गिळंकृत करण्याचा प्रयत्न करतो.
- दोन) जो व्यक्ति मित्राच्या तोंडावर केवळ बोलघेवडेपणा करतो, केवळ वाणीने बोलत राहतो.
- तीन) जो व्यक्ति मित्राच्या तोंडावर अवाढव्य अवास्तव अशी फाजील स्तुति करतो.
- चार) जो व्यक्ति मित्रांवर संकटे आणून त्याला -हासाला, अधोगतीला पोहचवितो.

हे सिगालो, मित्राच्या धन संपत्तीला धूर्तरूपे - आपलीच मानणारा मित्राच्या रूपात शत्रु आहे. हे चार प्रकारे ओळखावे.

- १) जो मित्राच्या धन संपत्तीला गनिमी काव्याने माझीच संपत्ती आहे, असे मानतो.
- २) जो मित्र म्हणून थोडे देतो व जास्तीत जास्त मागत असतो.
- ३) जो मित्र म्हणून केवळ भितीपोटी आपले कर्तव्य काम करतो.
- ४) जो केवळ आपल्या स्वार्थासाठी केवळ आपल्या फायद्यासाठी

संगत करण्याचा प्रयत्न करतो.

हे सिगालो ! केवळ वाणीने बोलघेवडेपणा करणारा मित्राच्या रूपात शत्रु आहे, हे चार प्रकारे ओळखावे.

- १) केवळ भूतकाळातील कर्तव्य कर्माच्या गोष्टी सांगून जो मित्रता जोडीत असतो.
- २) केवळ भविष्य काळातील कर्तव्य कर्माच्या गोष्टी सांगून जो मित्रता जोडीत असतो.
- ३) केवळ शब्दांचे जाळे रचून को-या शब्दांच्या(वाणीच्या) बळावर जो आपले हित स्वार्थ साधण्याचा प्रयत्न करतो.
- ४) जेव्हा मित्राची खरी सेवा करण्याची वेळ येते, त्या वेळी जो कोणते तरी कारण सांगून आपली असमर्थता प्रकट करतो.

हे सिगालो ! मित्राच्या अधःपतनाला कारणीभूत होणारा व्यक्ति मित्राच्या स्वरूपात शत्रु आहे, हे चार प्रकारे ओळखावे.

- १) जो मादक द्रव्याचे सेवन करण्यामध्ये व स्वैराचारी बनविण्यात तसेच अधिकाधिक व्यसनाधीन करण्यात साथ देतो.
- २) जो अयोग्य वेळी रात्री बेरात्री बाहेर भटकवितो, मित्राला अनुचित वेळी भटकवित राहतो.
- ३) नाच, गाणे, खेळ, तमाशा अशा थिएटरमध्ये वारंवार त्याला नेण्यासाठी मित्रता करतो.
- ४) जो सद्गुणांनंतर तथागत बुद्ध पुन्हा म्हणाले,

मित्र म्हणून मित्राच्या धन संपत्तीवर जो बळकावण्याच्या दृष्टीने अधिकार गाजवितो, जो मित्राची केवळ वाणीच्या माध्यमाने बोलून मदत करण्याचा आव आणतो, जो मित्रांची तोंडावर अवास्तविक अवाढव्य फाजील स्तुति करतो, जो मित्राच्या -हासाला, अधःपतनाला कारणीभूत होतो, अशा चार

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

प्रकारच्या व्यक्तिला बुधिमान सभ्य माणसाने मित्राच्या रूपात आपला शत्रु ओळखावे. त्याला भेटण्याचे टाळवे. त्याला दूर करावे. जो -हासाला कारणीभूत होतो.

हे सिगालो ! चार प्रकारच्या मित्राला कल्याण मित्र समजावे. कोणते चार ?

- (एक) जो सतत उपकार करणारा सोबती असतो.
 - (दोन) जो सुखामध्ये आणि दुखःमध्येही साथ देणारा असतो.
 - (तीन) जो नेहमी मंगलमय सल्ला देणारा असतो.
 - (चार) जो हृदयातून कळवळा दाखविणारा व सहानुभूती बाळगणारा असतो.
- १) हे सिगालो ! चार प्रकारे उपकार करणा-या सोबत्याला, कल्याण मित्र आहे असे समजावे.
- १) जो मित्र म्हणून अनेक वेळा मित्रास प्रमादापासून, अनेक संकटांपासून सावध करीत असतो.
 - २) जो आपत्ती - विपत्ती पासून मित्रांच्या धन संपत्तीचे योग्य संरक्षण करीत असतो.
 - ३) संकट समयी व दुखःद प्रसंगी जो मित्राचा आधार बनतो, मदत करतो.
 - ४) एखादी जबाबदारी स्विकारण्याचे वचन दिले असल्यास त्या जबाबदारीची वेळ आल्यावर तो त्याहीपेक्षा दुपट मदत करतो व अधिक पटीने जबाबदारी पार पाडतो.
- २) हे सिगालो ! सुख आणि दुःखाच्या प्रसंगी समान भावनेने मित्रासोबत उभा राहून चार प्रकारे जो मदत करतो त्याला कल्याण मित्र ओळखावे.
- १) त्याला माहीत असलेली गोपनीय माहीती अगोदरच सांगत असतो.
 - २) त्याची स्वतःबद्दलची काही गोपनीय माहीती असेल तर तो मित्राजवळ सांगून ठेवतो.
 - ३) मित्रावर ओढवलेल्या संकटाप्रसंगी, आपत्ती विपत्ती प्रसंगी

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

तो मुद्दाम त्याची साथ सोडत नाही, धैर्याने सोबत
उभा राहतो.

- ४) वेळप्रसंगी स्वतःचे जीवदान देखील तो मित्राच्या संकट
प्रसंगी अर्झण करीत असतो.

३) हे सिगालो ! मित्राचा हित चितक म्हणून जो चार प्रकारे हिताचा सल्ला
देतो त्याला कल्याणमित्र ओळखावे.

- १) जो मित्राला वाईट व्यसनांपासून व दुष्कृत्यापासून नेहमी
परावृत्त करण्याचा प्रयत्न करतो, त्याना वाईट कृत्य
करू देत नाही.
- २) जो मित्राला नेहमी सत् कार्य करण्याकरीता प्रेरीत करतो,
चांगल्या कार्याकरीता सतत प्रोत्साहन देत असतो.
- ३) ज्या गोष्टींची मित्राला जाणीव नसेल, त्याने ज्या ऐकल्या
नसतील अशा हितकारक गोष्टींची जो माहीती देतो.
- ४) दुःख मुक्ति करणा-या परम् सुख शांतीमय निर्वाणाच्या
मार्गाचे जो पथ प्रदर्शन करतो.

४) हे सिगालो ! मित्राच्या सद्भावनेने जो चार प्रकारे कळवळा व्यक्त
करतो त्याला कल्याण मित्र ओळखावे.

- १) मित्रावर ओढवलेल्या संकट प्रसंगी जो कधीही आनंदित
होत नाही.
- २) मित्राच्या उत्कर्षामध्ये, प्रगतीमध्ये जो नेहमी आनंदित
होत असतो व मनाने पूऱ्हा प्रगतीची मंगल कामना
करतो.
- ३) मित्राबदल दुसरे कोणीही मागे किंवा पुढे वाईट बोलत
असतील, त्या वेळी जो त्यांना वाईट बोलण्यापासून
रोखीत असतो.
- ४) मित्राबदल दुसरे कोणीही मागे किंवा पुढे चांगले बोलत
असतील अशांची जो प्रशंसा करतो.

या प्रकारे सिगालोला सांगितल्यानंतर तथागत बुद्ध पूऱ्हा म्हणाले...

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

सुख-दुःखामध्ये जो साथ देणारा असतो, जो हित चितक म्हणून नेहमी हित-सुखाचा सल्ला देतो, सद्भावनेने वागवणारा व नेहमी मित्रावर जो अनुकंपा तथा उपकार करणारा असतो अशा चार प्रकारच्या मित्रांना बुधिमान माणसाने कल्याण मित्र ओळखावा व माता ज्याप्रमाणे आपल्या एकुलत्या एक मुलाचे त्याग व सेवा भावनेने संरक्षण करते त्या प्रकारे कल्याण मित्राचे, बुधिमान सभ्य माणसाने संगोपण करावे.

शील संपन्न, सदाचारी व बुधिमान माणूस धगधगात्या अग्नी सारखा समाजात प्रकाशीत असतो.

ज्याप्रमाणे मधमाशी कोणाला त्रास न देता अनुपद्रव्य मार्गने मध गोळा करते, त्या प्रमाणे अनुपद्रवी योग्य मार्गने जो धन संपत्ती जमा करतो, त्याची धनदौलत मोठ्या वेगाने वाढीत असते. ज्या प्रमाणे वेगाने चालणारी मुंगी लवकरच उंच शिखर गाठीत असते. उचित व अनुपद्रवी मार्गने धन-संपत्ती गोळा करणारा माणूस आदर्श गृहस्थी जीवनास लायक मानला जातो. तो आपल्या प्राप्त धन संपत्तीचे चार भागात नियोजन (विभाजन) करतो व जीवनात अनेक कल्याण मित्रांना मिळवतो.

एकेन भोगे भुजेच्य, द्वीहि कम्मं पयोजये ।

चतुर्त्यज्य निधापेच्य, आपदासु भविस्सती, ति ॥

मिळविलेल्या धन-संपत्तीचे चार हिस्से करून त्यातील एक हिस्सा दुस-यांच्या मदतीत, दानकार्यात, सामाजिक सत् कार्यात लावावा. दोन हिस्से धंद्यात व स्वतःच्या आणि कुटुंबियांच्या उदरनिर्वाहात लावावे आणि चौथा हिस्सा भविष्यातील संभाव्य आपत्ती विपत्ती काळात संरक्षक म्हणून संचित (बचत) करून ठेवावे. हे नेहमी कल्याण करणारे सिद्ध होते.

हे सिगालो ! बुधिवान सभ्य माणूस कशा प्रकारे सहा दिशांना व्यापून टाकतो ? कोणत्या सहा दिशा आहेत ?

हे सिगालो ! सभ्य व बुधिमान माणसाने ह्या सहा दिशा ओळखाव्या.

- १) आईविडिलांना पूर्व दिशा मानावी.
- २) गुरु आणि शिक्षकांना दक्षिण दिशा मानावी.
- ३) पत्ती व मुलाबाळांना पश्चिम दिशा मानावी.

- ४) मित्र व नातेवाईकांना उत्तर दिशा मानावी.
- ५) नोकर चाकरांना खालची दिशा मानावी.
- ६) आदर्श महापुरुष, मार्गदर्शक साधु-संतांना, वरची दिशा मानावी.

आपल्या आईवडिलांना पूर्व दिशा मानून मुलाने पांच प्रकारे त्यांची सेवा करावी.

- १) आपल्या बाळपणात ज्या आईवडिलांनी आपले पालन पोषण केले, त्यांचे मी सर्व प्रकारे पालन पोषण करणार. त्यांना सर्व ती मदत करणार.
- २) मी त्यांची सर्वतोपरी काळजी घेणार, आवश्यक ती सेवा करणार,
- ३) मी त्यांची कूळ परंपरा चालविणार.
- ४) मी वंश परंपरेच्या वारसाधिकाराला लायक असा योग्य सुपुत्र किंवा सुपुत्री सिध्द होऊन कुटुंबाचा उध्दार करेन.
- ५) मी माझ्या मृत्यु पावलेल्या आईवडिलांच्या व कुटुंबातील नातेवाईकांच्या प्रती हार्दिक कृतज्ञता व आदरभाव व्यक्त करून त्यांच्या स्मरणार्थ दान देऊन सामाजिक सत्कार्य करून त्यांना नियमितपणे पुण्यानुमोदन देत राहणार.

(टीप : सभ्य समजल्या जाणा-या बौद्ध परंपरेमध्ये ही पवित्र परंपरा आहे की कुटुंबातील मृतकांना ते कधीही विसरत नाहीत. श्रीलंका व थायलंड इत्यादि बौद्ध देशात मोठ्या ठूळ श्रद्धेने या परंपरेचे पालन करतात. बौद्ध उपासक आपल्या कुटुंबातील मृतकांच्या स्मरणार्थ तीन महिन्यांनंतर मृत्युच्या आठव्या दिवशी विशिष्ट समारंभपूर्वक बुध्द विहाराला व भिक्खु संघाला संघदान देतात. त्यांनंतर दर वर्षी मृत्युच्या दिवशी कृतज्ञतापूर्वक त्यांचे स्मरण करून वार्षिक धम्मदान देत असतात. भिक्खुसंघ व बुद्धविहाराला दान देत असतात व अशा दानमय कुशल कर्माचे “पुण्य” मनोमन मंगल मैत्री करून कृतज्ञताभावे मृतकांच्या स्मरणार्थ विशिष्ट पद्धतीने अर्पण करतात. एवढेच नव्हे तर आपल्या हस्ते जेव्हा केव्हा, जे कोणते कुशल कार्य (सामाजिक व

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

धार्मिक सत्कार्य) घडत असते, त्यावेळी देखील आपल्या मातापित्यांचे स्मरण करून त्यांना वेळोवेळी कुशल कार्याचे पुण्यानुमोदन करण्यास सभ्य बौद्ध उपासक कधिही विसरत नाहीत. अशा प्रकारे अतिव कृतज्ञता भावे आई-वडिलांचे स्मरण करून कुशल कार्य करावेत अशी तथागत बुद्धांची शिकवण बौद्ध परंपरेमध्ये पाळली जाते.)

हे सिगालो ! अशा पांच प्रकारे जी मुले/मुली आपल्या आई-वडिलांस पूर्व दिशा मानून त्यांची सेवा करतात. तेव्हा त्यांच्या विषयी आई-वडिल पांच प्रकारे अनुकंपा प्रकट करतात.

- १) ते आपल्या मुलांना (पापकृत्य) दुष्कृत्यांपासून वाचवितात.
- २) आपल्या मुलांना सत्कार्य, कुशल कार्य करण्यास नेहमी प्रेरणा देतात.
- ३) ते मुलांना चांगल्या शिल्पकलेचे, उत्तम व्यावसायिक कलेचे प्रशिक्षण देतात.
- ४) ते मुलांचे योग्य प्रकारे विवाह संबंध जुळवून आणतात.
- ५) वंश परंपरेने सांभाळलेली व जीवनभर संचित केलेली धन-संपत्ती व इतर वारसा मुलांवर अनुकंपा करून योग्य वेळी ते मुलांच्या स्वाधीन करीतात. दृढ विस्वासाने मुलांवर सोपवून देतात.

मुले आपल्या आई-वडिलांना पूर्व दिशा मानून (समजून) जेव्हा पांच प्रकारे त्यांची सेवा करीतात तसेच आईवडील मुलांवर पांच प्रकारे अनुकंपा करीतात. या पद्धतीने सभ्य व बुद्धिमान माणसे जीवनातील पूर्व दिशेला व्याप्त करून ते यशस्वी होतात व सुरक्षित राहतात.

हे सिगालो ! गुरु आणि शिक्षकांना दक्षिण दिशा समजून (मानून) विद्यार्थ्यांनी पांच प्रकारे त्यांची सेवा करावी.

- १) गुरुंचा, शिक्षकांचा आदर करून गुरुच्या येतेवेळी व जातेवेळी शिष्यांनी बसल्या जागेवर आदर भावे उभे राहावे.
- २) गुरुच्या सेवेत दक्ष असावे, तत्पर असावे.

- ३) विद्याग्रहण करण्यास फार उत्सुक असावे, ज्ञानाची प्रबळ इच्छा ठेवावी.
- ४) सतत गुरुच्या, शिक्षकांच्या आदर युक्त सेवा सुश्रुशोची भावना मनात असावी.
- ५) मोठ्या आदर व गौरव भावनेने ज्ञानाचे पाठ ग्रहण करावे, शिकत असतांना प्रत्येक मार्गदर्शन लक्ष्यपूर्वक आदर भावे आत्मसात करावे.

हे सिगालो ! विद्यार्थी, जेव्हा आपल्या गुरुंना व शिक्षकांना दक्षिण दिशा मानून त्यांची पांच प्रकारे सेवा करतात, तेव्हा गुरु किंवा शिक्षक त्या विद्यार्थ्यावर पांच प्रकारे हार्दिक अनुकंपा करतात.

- १) विद्यार्थ्यांना ते श्रेष्ठतम आचार संहितेचे प्रशिक्षण देत असतात.
- २) विद्यार्थ्यांने त्यांनी शिकविलेल्या पाठाला योग्य रित्या आत्मसात केले की नाही त्याकडे शिक्षक लक्ष देतात व ज्ञान आत्मसात करण्यास मदत करतात.
- ३) ते विद्यार्थ्यांना उत्तम कलेचे व वैज्ञानिक ज्ञानाचे उत्तम प्रशिक्षण देतात.
- ४) ते विद्यार्थ्यांची आपल्या चांगल्या मित्रांबरोबर व श्रेष्ठ लोकांबरोबर ओळख करून देतात.
- ५) विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीची व सुरक्षिततेची सर्व दिशांनी काळजी घेतात. मुलाप्रमाणे त्यांची सुरक्षा करतात.

गुरुंना दक्षिण दिशा मानून जेव्हा विद्यार्थी पांच प्रकारे त्यांची सेवा करतात त्या वेळी गुरु देखील विद्यार्थ्यावर पांच प्रकारे अनुकंपा करतात. या पद्धतीने सभ्य व बुद्धिमान माणसे जीवनांतील दक्षिण दिशेला व्याप्त करून ते यशस्वी होतात व सुरक्षित राहतात.

हे सिगालो ! पतीने आपल्या पत्नीला पश्चिम दिशा मानून तिची पांच प्रकारे सेवा करावी.

- १) पत्नीचा योग्य तो सन्मान व उचित गौरव करावा.

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

- २) पत्नीला अवमानीत करून तिला तुच्छ समजू नये.
- ३) आपल्या पत्नीचा विश्वासपात्र बनून राहावे. बाहेर अनाचार करू नये.
- ४) मिळवून आणलेल्या धन संपत्तीचे अधिकार, धन-संपत्ती, पत्नीकडे सोपवून द्यावे.
- ५) पत्नीला अलंकार व दाग-दागिन्यांनी संतुष्ट ठेवावे.

हे सिगालो ! जेव्हा पती आपल्या पत्नीला पश्चिम दिशा मानून तिची पांच प्रकारे सेवा करीत असतो तेव्हा पत्नी पांच प्रकारे आपल्या पतीवर अनुकंपा करीत असते.

- १) पत्नी म्हणून योग्य अशी सर्व कर्तव्ये ती चांगल्या प्रकारे पार पाडीत असते.
- २) ती कुटुंबियांची आणि पतीच्या नातेवाईकांची सन्मानपूर्वक योग्य ती सेवा करीत असते.
- ३) ती पतीचा विश्वास संपादन करून विश्वासपात्र वागत असते. अनाचारापासून अलिप्त राहत असते.
- ४) पतीने मिळवून आणलेल्या धन-संपत्तीची ती योग्य प्रकारे संरक्षण करीत असते.
- ५) ती आपल्या कर्तव्य कर्मात दक्ष असते, प्रमाद किंवा आळस न करता घरच्या सर्व कामकाजाला योग्य प्रकारे सांभाळीत असते.

अशा रीतीने जेव्हा पती आपल्या पत्नीला पश्चिम दिशा समजून (मानून) तिची पांच प्रकारे सेवा करतो तेव्हा पत्नी देखील पतीवर पांच प्रकारे अनुकंपा करीत असते. या प्रकारे सभ्य व बुद्धिमान माणसे पश्चिम दिशेला ओळखतात व पश्चिम दिशेला व्याप्त करून ते यशस्वी होतात व सुरक्षित राहतात.

हे सिगालो ! कुलीन सभ्य गृहस्थांनी आपल्या दोस्त मित्रांना व संबंधात येणा-या साथीदारांना उत्तर दिशा मानून त्यांची पांच प्रकारे सेवा करावी.

- १) मित्रांप्रती उदारभाव तथा सेवावृत्ती व त्याग भाव

असावा.

- २) मित्रांसोबत नेहमी प्रेमळ व सभ्य भाषेत बोलावे.
- ३) मित्रांचे हितरक्षक व मदतगार असावे.
- ४) मित्रांसोबत मनमोकळेपणाने, समानतेने व
निःपक्षपातीणे वागावे.
- ५) मित्रांसोबत प्रामाणिकपणे व खरेपणाने वागावे. खोटे
बोलु नये.

मित्रांना व संबंधात येणा-या सोबत्यांना उत्तर दिशा मानून जो पांच प्रकारे त्यांची सेवा करतो तेह्का मित्रमंडळी व साथीदार पांच प्रकारे त्याच्यावर अनुकंपा करीत असतात.

- १) तो संकटात सापडल्यावर मित्र त्याची योग्य ती रक्षा करतात. त्याला संरक्षण दिले जाते.
- २) ते त्याच्या धन संपत्तीचे संरक्षण करतात व त्याची काळजी घेतात.
- ३) तो संकटात सापडल्यावर मित्र त्याचा आधार बनतात व सर्व ती मदत करतात.
- ४) त्याच्या संकटप्रसंगी व विपत्तीच्या काळात ते त्याला सोडून जात नाही. दुःख निवारक बनतात. मदत करतात.
- ५) ते त्याच्या कुटुंबाच्या बाबतीत सद्भावना बाळगून त्यांच्या कुटुंबियांना योग्य असलेली मदत करतात.

हे सिगालो ! अशा प्रकारे मित्र व सगे संबंधितांना उत्तर दिशा समजून जो पांच प्रकारे त्यांची सेवा करतो तेह्का मित्र व सगे संबंधित त्याच्यावर पांच प्रकारे अनुकंपा करतात. अशा त-हेने सभ्य व बुद्धिमान माणसे जीवनातील उत्तर दिशेला संपूर्ण व्याप्त करतात. ते सुरक्षित राहतात व जीवनात यशस्वी होतात.

हे सिगालो ! सभ्य व बुद्धिमान माणसाने आपल्या सेवकांनाव कर्मचा-यांना पृथ्वीखालील दिशा (खालची दिशा) समजून त्यांची

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

पांच प्रकारे सेवा करावी.

- १) त्यांच्या क्षमतेला झेपेल, त्यांना पार पाडता येईल,
तेवढीच कामे त्यांच्याकडे सोपवावी.
- २) त्यांच्या भोजनाची व योग्य (मजुरीची) सोय करावी.
- ३) त्यांच्या आजारपणात त्यांची योग्य ती काळजी घ्यावी.
औषध वगैरेची मदत करावी.
- ४) स्वादिष्ट विषेश प्रकारचे खाद्य पदार्थ मिळाल्यास किवा
तसे तयार केल्यास त्यांना त्याचा हिस्सा गौरवपूर्वक
घ्यावा.
- ५) आवश्यक त्या योग्य वेळी त्यांना रजा दिली जावी.

हे सिगालो ! सेवक व कर्मचा-यांना खालची दिशा मानून मालक
किवा अधिकारी जेव्हा त्याची काळजी घेतात तेव्हा सेवक व कर्मचारी पाच
प्रकारे अनुकंपा करीत असतात.

- १) ते मालकाच्या झोपून उठण्यापूर्वीच झोपून उठत असतात.
- २) ते मालकाच्या झोपी गेल्यानंतरच झोपायला जातात.
- ३) त्यांना जे काही दिले जाईल तेवढेच ते घेत असतात.
फसवेगिरी करीत नाही.
- ४) त्यांना सोपवून दिलेले कामकाज प्रामाणिकपणे कर्तव्य
म्हणून योग्य प्रकारे पार पाडीत असतात.
- ५) ते आपल्या मालकाचे चांगले नाव व किर्ती पसरवितात.
त्यांना इमानदार राहतात.

हे सिगालो ! अशा प्रकारे सेवक, नोकर चाकर व कर्मचा-यांना
मालक पृथ्वीखालील दिशा मानून जेव्हा पांच प्रकारे काळजी घेतो तेव्हा नोकर
चाकर मालकांवरती पांच प्रकारे अनुकंपा करीत असतात. या रितीने मालक
खालच्या दिशेची सेवा करतो व जीवनात सुरक्षित व यशस्वी होतो.

हे सिगालो ! सभ्य व बुद्धिमान माणसाने त्यागी भिक्खु व
तपस्वी साधु संतांना वरची दिशा मानून पांच प्रकारे त्यांची सेवा
करावी.

- १) त्यांच्या विषयी आदरभाव व मंगल मैत्री बाळगून शारीरिक सत्कार्याने त्यांची सेवा करावी.
- २) त्यांच्या विषयी आदरभाव व मंगल मैत्री बाळगून वाणीच्या मंगल बोलण्याने त्यांची सेवा करावी.
- ३) त्यांच्या विषयी आदरभाव व मंगल मैत्री बाळगून हार्दिक मंगल चितनाने, मंगल विचार भावनेने त्यांची सेवा करावी.
- ४) त्यांच्या सेवा सत्कारासाठी व हार्दिक मनोभावे स्वागतासाठी घराचे द्वार उघडे करावे.
- ५) त्यांना जीवनावश्यक असणा-या भौतिक वस्तुंची पूर्ति करावी.

हे सिगालो ! त्यागी भिक्खु व तपस्वी साधु संतांना वरची दिशा मानून त्यांची पांच प्रकारे सेवा केल्यानंतर त्या गृहस्थाप्रति साधु-संत सहा प्रकारे अनुकंपा करीत असतात.

- १) ते त्यांना वाईट कार्यापासून दुष्कृत्यापासून परावृत्त करतात.
 - २) कौटुंबिक व सामाजिक सत्कार्य करण्याची वारंवार प्रेरणा देऊन त्याला सत्कर्मांकडे वळवितात.
 - ३) ते मनोभावे त्याला चाहतात व त्यांच्यासुख शांती करीतात. विपत्तीतून त्यांचे संरक्षण करीतात.
 - ४) त्यांनी सत् धम्माप्रति व परम सत्याप्रति जे ऐकले नसेल ते त्यांना मंगल भावे ऐकवित असतात, धम्मोपदेश करीतात.
 - ५) त्यांनी जे काही सत् धम्माप्रति ऐकले आहे ते पूऱ्हा पूऱ्हा सुस्पष्ट करतात, त्यांच्या शंका समाधान करतात.
 - ६) ते परम सुख निर्वाण मार्गाचे पथ दर्शन करतात.
- हे सिगालो ! अशा त-हेने जेव्हा गृहस्थ व्यक्ति, भिक्खु साधु

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

संतांना वरची दिशा समजून पांच प्रकारे त्यांची सेवा करतो तेव्हा साधू संत सहा प्रकारे त्यांच्या प्रति अनुकंपा करतात. या त-हेने तो वरच्या दिशेला मानीत असतो व त्या दिशेला व्यापून सुरक्षित होऊन जीवनात यशस्वी होतो.

तथागत बुद्धाने हे सांगितल्यानंतर पूळा सांगायला लागले...

आई वडिलांना पूर्व दिशा समजावे.

शिक्षक आचार्य दक्षिण दिशा ,

पत्नि आणि मुलाबाळांना पश्चिम दिशा, मित्र आणि सगे संबंधितांना उत्तर दिशा मानावे.

सेवक, नोकर चाकर व कर्मचा-यांना खालची दिशा व खिक्खु साधु संतांना वरची दिशा समजावे.

जो व्यक्ति ह्या सहा दिशांना मानतो व आदर भावे त्यांना प्रणाम करतो तो यशस्वी गृहस्थी जीवन जगण्यास लायक मानला जातो, समर्थ मानला जातो त्याला जीवनात यश वैभव मिळते.

जो बुद्धिमान आणि सद् वर्तनी आहे, शीलवान आहे , सद् भावी , सभ्य व प्रतिभावान आहे, नग्र व प्रामाणिक आहे असा व्यक्ति यश वैभव प्राप्त करतो.

जो आळशी नसतो, उत्साही व उद्घोगी असतो, संकटात व आपत्ती विपत्ती मध्ये जो डगमगत नाही निर्दोषी व प्रयत्नवादी आहे , बुद्धिमान आहे त्याला यश वैभव प्राप्त होते.

जो मित्र जोडणारा आहे, आदरातिथ्य करणारा आहे, उदार आणि निःस्वार्थी आहे, मार्गदर्शन करणारा व नेतृत्व करणारा प्रनेता आहे, त्याला यश वैभव प्राप्त होत असते.

जो मधुर वाणी बोलणारा आहे, उदार व दान कर्म करणारा आहे, दुस-यांना मदत करणारा आहे, जो समानतेला माननारा व निःपक्षपाती आहे तो जगामध्ये यशस्वी होत असतो.

चालत्या गाडीच्या चाकाला चाक बाहेर पदू नये म्हणून अडकण असते त्या प्रमाणे जगाच्या संवर्धनाकरीता आचार नियम आहे, प्रेमासंबंधी निसर्ग नियम आहे. हे जर नसते तर आई व वडिलांनी मुलांचा प्रेमाने सांभाळ

आदर्श बौद्धाची आचारसंहीनी

केला नसता तसेच मुलांनी आपल्या आई वडिलांची पूजा व मान सन्मान केला नसता.

बुधिमान व सभ्य माणसे जगामध्ये आदरातिथ्याची सर्व दृष्ट्या स्तुति करतात ते महान हित संरक्षणाला प्राप्त करतात व ख-या अर्थाने प्रशंसेचे हकदार असतात. यश वैभवाचे हकदार बनतात.

जेव्हा तथागत बुद्धाने असा अमृतमय उपदेश दिला तेव्हा तरुण गृहस्थ सिगालो कृतज्ञता भावे हात जोडून म्हणाला श्रेष्ठतम भंते ! सर्व श्रेष्ठ भन्ते ! ज्याप्रमाणे एखादा व्यक्तित उपडया पडलेल्या मडक्याला सरळ करतो, दडलेल्या झाकलेल्या सत्याला जो उघडे करतो, प्रकट करतो, चुकीच्या माणने चालणा-या मार्ग भटकलेल्या वाटसरूला सरळ आणि योग्य रस्ता दाखवितो, तसेच काळ्या कुट्ट घोर अंधकारात जो हातामध्ये दिवा घेऊन प्रकाशाने रस्ता दाखवितो की ज्याच्यामुळे डोळे असलेली माणसे सरळ रस्त्याला प्रकाशाने बघतात व प्रगतीच्या सरळ रस्त्याने वाटचाल करतात त्याच प्रमाणे तथागत बुद्धाने अनेक माणने सत् धम्म समजावून सांगितला आहे. मी धन्य झालो. प्रकाशीत झालो.

आजपासून मी तथागत बुद्धाला शरण जातो. सत् धम्माला शरण जातो. बुद्धाच्या भिक्खु संघाला शरण जातो. अनुकंपा करून तथागत बुद्धाने आजपासून माझ्या मृत्युपर्यंत संपूर्ण जीवनभर उपासक म्हणून मला धारण करावे. उपासक म्हणून मला मान्यता द्यावी. मी प्राणपणाने आपणांस शरण आलेलो आहे.

बौद्ध उपासक कोणाला म्हणावे ?

खरा बौद्ध उपासक कसा ओळखावा हा प्रश्न नेहमी अनेकांपूढे येत असतो. इतर धर्मियांची ओळख कधी कपाळावरील टिळ्यावरून कधी गळ्यातील माळांवरून कधी गळ्यातील क्रॉसवरून कधी दाढीवरून इत्यादी बाह्य वेष-भूषांवरून होत असते. बौद्ध भिक्खुंची ओळख मात्र सहज होत असते. चिवर विशिष्ट प्रकारे परिधान केलेले व मुंडन केलेले स्वकुटुंबियांचा त्याग करून बुद्ध विहारात वास्तव्य करणारे आणि विशेष विनय नियमाला पाळणारे प्रव-ज्जीत व्यक्तिना बौद्ध भिक्खु म्हणतो. तसेच उपासकांचे काही लक्षण आहेत

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

काय ?

बौद्ध उपासक केवळ तो बौद्ध कुटुंबात जन्माला आला म्हणून तो बौद्ध बनत नाही. तो संस्काराने, आचरणाने व धम्मदीक्षेने बौद्ध होत असतो. धम्मदीक्षा कधी सामुदायिक रित्या तर कधी व्यक्तिगत रित्या बुद्ध विहारामध्ये भिक्खुंद्वारे दिली जात असते. बौद्ध उपासकाने त्रीसरण, पंचशील ग्रहण करून त्या तीन रत्नांना प्राणपणाने अंगिकारायचे असते. त्यांनी तथागत सम्यक सम्बुद्धाला अनुसरून त्यांचे मनोभावे हार्दिक स्मरण करून बुद्ध विहारामध्ये बुद्ध मूर्तीसमोर व बुद्ध भिक्खुंसमोर हात जोडून गुडधे टेकून पंचांग प्रणाम करावा व त्या अर्हत सम्यक सम्बुद्धाला म्हणावे

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

बुद्धं सरणं गच्छामि ।

धम्मं सरणं गच्छामि ।

संघं सरणं गच्छामि ।

दुतियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि

दुतियम्पि धम्मं सरणं गच्छामि

दुतियम्पि संघं सरणं गच्छामि

ततियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि

ततियम्पि धम्मं सरणं गच्छामि

ततियम्पि संघं सरणं गच्छामि

पाणातिपाता वेरमणी सिक्खा पदं समादियामि

अदिन्नादाना वेरमणी सिक्खा पदं समादियामि

कामे सुमिच्छाचारा वेरमणी सिक्खा पदं समादियामि

मुसा वादा वेरमणी सिक्खा पदं समादियामि

सुरा मेरय मज्ज पमादडुना वेरमणी सिक्खा पदं समादियामि

साधु !

साधु !

साधु !

बुद्धाला शरण जाणे म्हणजे बुद्धत्वाला, बुद्धगुणाला, उच्चतम ज्ञानाला शरण जाणे होय; त्यांचे अनुकरण करणे होय. धम्माला शरण जाणे म्हणजे मन आणि शरीराशी संबंधित असलेल्या मनाच्या प्राकृतिक नियमांना व शरीराच्या नियमांना तसेच दोन्हीच्या संबंधातील नैसर्गिक नियमांना व भौतिक निसर्गाच्या बाह्य नियमांना धम्म म्हणतात. त्यांना मानने व त्यांचे अनुसरण करणे म्हणजे धम्माला शरण जाणे होय. संघाला शरण जाणे म्हणजे तथागत सम्यक सम्बुद्धाचा, सत् धम्माच्या सम्नार्गावर चाललेला गुणवान व ज्ञानी भिक्खुचा संघ होय. संघ शरणाबदल अनेक लोक चुकीची व्याख्या करीत असतात. संघाला शरण म्हणजे माणसांच्या समुदायाला मानणे, माणसांच्या समुदायाला शरण जाणे असे काही लोक म्हणत असतात. पण हे बरोबर नाही. माणसाच्या समुदायाला देखील संघ म्हणतात, परंतु त्रीसरणामध्ये जो संघ मानला जातो तो केवळ माणसांचा समूह नव्हे. बाजारपेठेत मोठा माणसांचा समूह असतो पण तो समूह, संघ होऊ शकत नाही., रेल्वे स्टेशनवर, बस स्टॅडवर, यात्रेजत्रेत, सभा-सम्मेलनात, ट्रेनमध्ये, बसमध्ये, हॉटेलमध्ये किंवा सभेमध्ये अशा अनेक ठिकाणी माणसांचा समूह असतो पण त्याला संघ म्हणता येत नाही. ९ गुणांनी परिषूर्ण व्यक्तिज्या संघात असतात त्याला संघ म्हटले आहे. संघातील व्यक्तिच्या गुणसंपन्नतेला वंदन करायचे असते. कमीत कमी चार भिक्खु मिळून संघ होत असतो व त्यातील प्रत्येक व्यक्तिमध्ये नव प्रकारचे गुण विद्यमान असतात. अशा ज्ञानी व गुणी माणसांच्या समूहाला संघ मानला जातो व त्याला प्रणाम करून अनुसरायचे असते. अन्यथा बाजारपेठेतील समुहामध्ये, यात्रेजत्रेच्या व सभा-सम्मेलनांच्या समुहामध्ये दुर्गुणी, दुराचारी व्यक्तिं देखील असु शकतात. मग त्यांच्या दुर्गुणाला शरण जायचे का ? म्हणून संघ सरणे म्हणजे सद्गुणी भिक्खु संघाचे शरण होय. भूतकाळात होऊन गेलेला संघ, भविष्यकाळात होणारा संघ व वर्तमान काळात विद्यमान असणारा संघ अशा तिन्ही काळातील संघाला उद्देशून संघाला प्रणाम करावयाचा असतो.

बौद्ध उपासकांची लक्षणे :-

१. बौद्ध उपासकांने बुद्ध, धम्म, आणि संघ या त्रीरत्नांना

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

मनोभावे समर्पित होऊन त्यांना वंदन करावे,

धम्माला शरण जाणे होय. संघाला शरण जाणे म्हणजे तथागत सम्यक सम्बुद्धाचा, सत् धम्माच्या सन्मार्गावर चाललेला गुणवान व ज्ञानी भिक्खुचा संघ होय. संघ शरणाबद्दल अनेक लोक चुकीची व्याख्या करीत असतात. संघाला शरण म्हणजे माणसांच्या समुदायाला मानणे, माणसांच्या समुदायाला शरण जाणे असे काही लोक म्हणत असतात. पण हे बरोबर नाही. माणसाच्या समुदायाला देखील संघ म्हणतात, परंतु त्रीसरणामध्ये जो संघ मानला जातो तो केवळ माणसांचा समूह नव्हे. बाजारपेठेत मोठा माण-सांचा समूह असतो पण तो समुह, संघ होऊ शकत नाही., रेल्वे स्टेशनवर, बस स्टॅडवर, यात्रेजत्रेत, सभा-सम्मेलनात, ट्रेनमध्ये, बसमध्ये, हॉटेलमध्ये किवा सभेमध्ये अशा अनेक ठिकाणी माणसांचा समूह असतो पण त्याला संघ म्हणता येत नाही. ९ गुणांनी परिपूर्ण व्यक्ति ज्या संघात असतात त्याला संघ म्हटले आहे. संघातील व्यक्तित्वाच्या गुणसंपन्नतेला वंदन करायचे असते. कमीत कमी चार भिक्खु मिळून संघ होत असतो व त्यातील प्रत्येक व्यक्तिमध्ये नव प्रकारचे गुण विद्यमान असतात. अशा ज्ञानी व गुणी माणसांच्या समूहाला संघ मानला जातो व त्याला प्रणाम करून अनुसरायचे असते. अन्यथा बाजारपेठेतील समुहामध्ये, यात्रेजत्रेच्या व सभा-सम्मेलनांच्या समूहामध्ये दुर्गुणी, दुराचारी व्यक्ति देखील असु शकतात. मग त्यांच्या दुर्गुणाला शरण जायचे का ? म्हणून संघं सरणं म्हणजे सदगुणी भिक्खु संघाचे शरण होय. भूतकाळात होऊन गेलेला संघ, भविष्यकाळात होणारा संघ व वर्तमान काळात विद्यमान असणारा संघ अशा तिन्ही काळातील संघाला उद्देशून संघाला प्रणाम करावयाचा असतो.

बौद्ध उपासकांची लक्षणे :-

१. बौद्ध उपासकाने बुद्ध, धम्म, आणि संघ या त्रीरत्नांना

मनोभावे समर्पित होऊन त्यांना वंदन करावे,

अनुसरावे.

२. प्रत्येक बौद्ध उपासकाच्या घरी बुद्ध मूर्ति असावी.

३. त्यांनी दर दिवस सकाळ, संध्याकाळ बुद्ध मूर्तिला गुडघे

- टेकून प्रणाम करावा. त्यांना वंदन करावे.
४. त्यांनी धम्म गुरु म्हणून भिक्खुचा योग्य पाध्दतीने आदर सत्कार करावा. त्यांना वंदन करावे.
५. बौद्धांच्या वसाहतींमध्ये बुध्द विहार असले पाहीजे.
६. बुध्द विहारात भिक्खुंचे वासतव्य असणे फर महत्वाचे असते.
७. बुध्द विहारात बुध्द मुर्तिला दर-दिवस आदरपूर्वक वंदन करावे. धम्माचे स्मरण करावे. बुध्द विहारात साफ सफाई ठेवावी, स्वच्छता ठेवावी.
८. बुध्द विहारात दर महिन्याच्या पौर्णिमेला व अमावसेला धम्मपूजा, अष्टशील उपोसथ व्रत इत्यादी कार्यक्रम घेतला जावा. दर महिन्याची अष्टमी, अमावस्या व पौर्णिमा बौद्धांमध्ये महत्वाच्या मानल्या जातात.
९. बौध्द पौर्णिमेच्या दिवशी प्रत्येक बौध्द कुटुंबांनी कुटुंबातील प्रत्येक व्यक्तिने बुध्द विहारात गेलेच पाहीजे व त्रीरत्नांचा गौरव करून वंदना व धम्म पूजा केलीच पाहीजे.
१०. प्रत्येक पौर्णिमेच्या दिवशी कमीत कमी महिन्यातून एक वेळा तरी बुध्द विहारात जाऊन बौध्द उपासकांनी धम्म पूजा करावी. संधी लाभल्यास अष्टशील उपोसथ व्रताचे पालन करावे. प्रत्येक पौर्णिमेच्या दिवस बौद्धांनी उपोसथ व्रत म्हणून पाळावा.
११. आठवडयातून कमीत कमी एकदा तरी सामुदायिक बुध्द वंदनेचा कार्यक्रम निश्चित ठरविलेल्या वेळी प्रत्येक बुध्द विहारात घेतला जावा. आपल्या सोईनुसार आठवडयातील एक दिव साचा सकाळ किंवा संध्याकाळची वेळ ठरवून, बौध्द उपासकांनी बुध्द विहारांमध्ये सामुदायिक धम्मवंदनेचा कार्यक्रम आखावा.
१२. प्रत्येक बौध्द कुटुंबामध्ये आठवडयाच्या कोण्या एके दिवशी (सुट्रीच्या वरै) कुटुंबातील लहान थोर सर्व सदस्यांनी

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

आपल्याच घरांमध्ये बुद्ध मूर्ति समोर बसून तीन मिनिटांची बुद्ध वंदना सामुदायिक म्हणावी. व कमीत कमीपांच ते दहा मिनिटे सर्वांनी एकत्र सामुदायिक ध्यान भावनेकरीता घरीच बसावे. कुटुंबातील लहान थोर सर्व मंडळीने एका दिलाने, एका विचाराने, एका संकल्पाने ध्यान भावनेकरीता सामुदायिक रित्याएकत्र बसणे, घरातील मंगलमय वातावरणाकरीता अतिशयमहत्वाचे आहे. यामुळे कुटुंबाची फार भरभराट व्हायला लागेल. कुटुंबात यश, वैधव, सुख-शांती प्रस्थापित होईल. दृश्य-अदृश्य धम्मतंत्रं त्या कुटुंबाचे कल्याण करतील. काही महिन्यामध्येच धम्म शक्तिचा महान प्रभाव आपल्या घरी अनुभवास यायला लागेल. ही आदर्श बौद्ध कुटुंबाची परंपरा आहे.

१३. बौद्ध मुलाने दर दिवस आपल्या आई वडिलांना सकाळी प्रणाम करावा. शाळा कॉलेजात जाते वेळी मुलांनी आई वडिलांना दर दिवशी प्रणाम करावा. त्यांचा मंगल आशिर्वाद घ्यावा.
१४. प्रत्येक बौद्ध उपासकाच्या हस्ते त्यांच्या शक्तिसामर्थ्याने धम्मसेवा घडलीच पाहीजे. कधी दान कार्याच्या रूपात तर कधी विविध सेवा कार्याच्या स्वरूपात बौद्ध उपासकाचे ते कर्तव्य मानले जाते.
१५. बौद्ध कुटुंबातील प्रत्येक कौटुंबिक विधीसंस्कार बौद्ध पद्धतीनेच पार पाडावा.
१६. विवाह विधी, जन्म दिवस विधी, मृत्यु विधी बौद्ध परंपरेनेच पार पाडावा.
१७. प्रत्येक बौद्धाला त्रीशरण पंचशील व त्रीरत्न वंदना कंठस्थपाठ असलीच पाहीजे.
१८. प्रत्येक बौद्धाने चार पवित्र बौद्ध स्थळे आपल्या जीवनात एकदा तरी बघण्याचा प्रयत्न करावा. लुम्बिनी, बुद्धगया,

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

- सारनाथ व कुसीनारा हे चार पवित्र स्थळे मानले जातात. जेथे माणसाला महान प्रेरणा मिळतात, मन-पवित्र पावन बनते. जीवनात सुख-शांती प्राप्त होते.
१९. प्रत्येक बौद्ध उपसकाने त्याच्या आईवडिलांच्या मृत्युनंतर त्यांच्या यथाशक्ति सामर्थ्याने पुण्यानुमोदन (जलदान) विधी केला पाहीजे.
२०. बौद्ध उपासकाने आपले धम्मगुरु म्हणून भिक्खुंचा आदर सत्कार करावे. त्याना भोजनदानाकरीता कौटुंबिक संस्कार विधीकरीता घरी निमंत्रित करावे.
२१. बौद्ध कुटुंबाने कोणत्याही नविन घरी राहायला जाण्यापूर्वी घराची वास्तु शांती कार्यक्रम घ्यावा. धम्मपूजा घ्यावी, परित्राणापाठ कार्यक्रम घ्यावा. उपलब्ध असत्यास भिक्खुंना निमंत्रीत करावे. त्यांच्या हस्ते कार्यक्रम घ्यावा.
२२. आई वडिलांच्या स्मृतिप्रित्यर्थ बौद्ध व्यक्तिने दरवर्षी त्यांच्या निमित्ताने स्मृतिदिन कार्यक्रम घ्यावा. त्या दिवशी बुध्द विहारात जाऊन धम्मपूजा करावी. पुण्यानुमोदन करावे.
२३. बौद्ध उपासकाने आपल्या वाढदिवसाचा कार्यक्रम आयोजित केल्यास त्या दिवशी बुध्द विहारात जावे. धम्म पूजा करावी. नंतर वाढ दिवस कार्यक्रम घ्यावा. बौद्ध उपासकाच्या हस्ते दर महिन्याला त्यांच्या शक्तिसामर्थ्याने ठराविक आर्थिक स्वरूपात धम्म पूजा घडावी. मुलाबाळांप्रती व कुटुंबा प्रती जसे आपले ठराविक कर्तव्य ठरलेली असतात त्याच प्रमाणे आदर्श बौद्ध उपासकांचे धार्मिक कर्तव्य ठरलेली आहेत. ते त्यांच्या वर्तमान व भावी जीवनात महान कल्याणकारी ठरतात.
२४. विपश्यना ध्यान साधनेच्या अभ्यासाची माहीती प्रत्येक बौद्धाला असलीच पाहीजे. प्रत्येकाने थोडया अधिक प्रमाणात विपस्सना ध्यान अभ्यास करावा.
२५. बौद्ध उपासकाने आपल्या मुलाबाळांना बाळपणापासूनबौद्ध

आदर्श बौद्धांची आचारसंहीता

संस्कृती व बौद्ध संस्काराबद्दल शिकवावे.

२६. लहान मुलांमुलीकरीता बौद्धांच्या वसाहतीमधील बुद्ध विहारांमध्ये किंवा समाजमंदिरांमध्ये केवळ लहान मुलां मुलीकरीता दर रविवारी सकाळी एक तासाचा सन्दे धम्मस्कुल कार्यक्रम चालवावा. बाळपणातील असे प्रशिक्षण फार महत्वाचे ठरते.
२७. लहान मुलांना प्रोत्साहित करून बौद्ध धम्मावर निबंध समर्था, व्याख्यान समर्था, इत्यादी आयोजित कराव्या. विजेत्यांना आकर्षक बक्षीसे द्यावीत. बौद्ध समाजात वातावरण निर्मिती करावी.
२८. संस्काराच्या प्रचार प्रसाराकरीता महिला मंडळे स्थापन करावे, महिलां करीता बौद्ध संस्कृती प्रशिक्षण वर्ग सुरु करावे.
२९. बौद्धांचा कोणताही कार्यक्रम बुद्ध वंदना व त्रीशरण पंचशीलाने सुरु करावा.
३०. बौद्धांच्या कोणत्याही कार्यक्रमाचा शेवट मंगल मैत्री व शेवटची वंदना म्हणून समाप्त करावा.

शेवटची म्हणावथाची वंदना...

नत्यिमे सरणं अञ्जं बुद्धोमे मे सरणं वरं
ऐतेन सच्च वज्जेन होतु मे जय मंगलं ।
नत्यिमे सरणं अञ्जं धम्मो मे सरणं वरं
ऐतेन सच्च वज्जेन होतु मे जयमंगलं ।
नत्यिमे सरणं अञ्जं संघोमे सरणं वरं
ऐतेन सच्च वज्जेन होतु मे जयमंगलं ।

साधु ! साधु ! साधु !

सम्यक दान

(दान पारमिता सहीत मूळ पालि सुत्रांचा सार)

पुनर्मुद्रण व दान दबारा

दि. कॉर्पोरेट बॉर्डी ऑफ कुद्धा एज्युकेशनल फाउंडेशन
११ वा मजला, ५५ हन्ग चौ स. मार्गा, से. १, तैवाई, तैवान आर,ओ,सी,
दूरध्वनी : ००८८६२२३९५९९८, फैक्स : ००८८६२२३९९३४९५

भद्रन्त राहुल बोधी (विपश्यनाचार्य)

बी.कॉम.एम.ए.

रेडीओ सिलोन(श्रीलंका) वर्लन धम्म प्रचारक
संस्थापक : भिक्खु संघाचे युनायटेड बुद्धिस्ट मिशन
मुंबई.

सम्यक दान

द्वितीय आवृत्ती : २०००

१७ ऑक्टोबर १९९१

तृतीय आवृत्ती : २०००

१४ ऑक्टोबर १९९७

(सर्व हक्क लेखकाचे स्वाधीन)

प्रकाशक :-

भिक्खु संघाचे युनायटेड बुधिस्ट मिशन,

सर्वोदय बुद्ध विहार

कुला टर्मिनस समोर,

टिळक नगर, चेंबूर, मुंबई-४०० ०८९.

दूरध्वनी : ५२२ ०७३८

वितरक :-

१) सुगत बुक डेपो, पाचपावली, नागपूर.

२) निमजीभाई बुक डेपो, दादर, मुंबई.

हे पुस्तक विनामुल्य वितरणासाठी आहे. विक्री साठी नाही.

मुद्रक:-

अपोलो प्रिंटर्स,

मुंबई-४०० ०११

दूरध्वनी : ३०५ १५८६

ज्या
आई वडीलांनी
अगणित परिश्रम करून
उच्च शिक्षण दिले आणि अनेक
संसारिक अपेक्षा सोडून धम्मकार्यास
मला दान म्हणून सोपवून दिले
त्या शांताबाई आणि नामदेव
लांजेवार, यांना हे पुण्य
सादर समर्पण

लेखकाचे दोन शब्द

कोणतेही कार्य बुधिवान माणसाने विचारपूर्वक केले पाहिजे. मी करत असलेल्या कायच्या माझ्या व्यक्तिगत जीवनात, कुटुंबावर व समाजावर काय परिणाम होईल याची जाणीव ठेवून कार्य करणे डोळसपणाचे असते व ते सर्व दृष्ट्या कल्याणकारक उरते. परंतु आंधळेपणाने केलेले कार्य जरी ते चांगलेही असले तरी परम कल्याणास सहाय्यक होत नाही.

आपण वेळप्रसंगी अनेक वेळा दान देत असतो. हे स्तुत्य कार्य देखील बरेच वेळा आपण आंधळेपणाने करीत असतो. जसे की, कोणी सांगितले आहे म्हणून आपण दान देतो, कोणी मागत आहे म्हणून आपण दान देतो, कधी दुसरे लोक दान देत आहेत म्हणून आपण दान देतो, कधी समाज कार्यकर्त्याच्या दबावाने त्यांना त्रासून आपण दान देतो, कधी नाराजीने आपण दान देतो. कधी खुशीने आपण दान देत असतो. पण दान दिल्याने वास्तविक कोणता फायदा होतो ? कोणते दान ज्येष्ठ व श्रेष्ठ ? दान कायच्ये व्यक्तिगत जीवनात काय महत्व आहे ? या तस्थ्याला यथार्थपणे न समजता अनेक वेळा हे शुद्ध व पवित्र कार्य आपण आंधळेपणाने करीत असतो. यावर प्रकाश पडावा म्हणून हे पुण्य आपल्या हातात सोपवित आहे. भगवान बुधाच्या दक्षिणा विभंगातील प्रवचनाचे हे सार आहे.

सर्वोदय बुधविहार, टिळक नगर, चेंबूर मुंबई येथे आम्हास धम्म कार्यास त्याग व सेवा भावनेनी सहकार्य करणारे स्थानिक बौद्ध कार्यकर्ते, उपासक, उपासिका उत्कांती महिला मंडळाच्या संस्थापिका सौ. अनुराधा रोकडे व त्यांच्या सर्व महिला सदस्या, उपासक-उपासिका या सर्वांचे भिक्खु संघास मिळाऱ्यारे सहकार्य मोलाचे आहे. ते सर्व या पुण्य कार्याचे भागी आहेत. तसेच या पुस्तकाच्या छापाईकरीता श्रद्धा व धम्मसेवा भावनेने दान देणारे साधक-साधिका व उपासक उपासिका, या सर्वांना या पुण्याचे अनुमोदन होवो! या पुण्याच्या महान प्रभावाने आपणास निरोगत्व व दीर्घायुष्याचे लाभ होवो ! आपणांस सुख शांती लाभो ! ही मंगल मैत्री.

धम्म सेवेत नम्र,

दिनांक : १४-१०-१९९७

सर्वोदय बुध विहार,

कुली टर्मिनस, टिळक नगर, चेंबूर, मुंबई-८९

फोन नं. ५२२ ०७३८

भद्रन्त राहुल बोधी विपस्सनाचार्य,

बी.कॉम्. एम्.ए.

अनुक्रमणिका

भाग - १

विषय	पृष्ठ क्रमांक
१) दान म्हणजे काय ?	१
२) दानाचे प्रकार	१
३) माणसाने दान कां करावे ?	२
४) दान दिल्याने कोणते फायदे ?	३
५) कोणते दान अधिक फलदायी ?	७
६) कोणते दान सर्वश्रेष्ठ ?	९
७) धर्मसेवा कशी करावी ?	१२
८) दान स्वतःसाठीच मोठे उपकारक कसे ?	१५
९) प्रत्येक माणूस बळजबरीने महान दान देतो	१७
१०) पुण्यानुदानाचे महत्व	१८
११) धनसंपत्ती व पुण्याचा उपयोग	२१
१२) पुण्य संपत्तीची जाणीव असावी	२२

भाग - २

दान पारमिता

१३)	दंहा पारमिता कोणत्या ?	२५
१४)	सर्वच कुशल कर्म पारमिता बनत नाहीत.	२७
१५)	कुशल कार्यात संकल्पाचे फार महत्व.	२९
१६)	दान पारमिता म्हणजे काय ?	३१
१७)	दान देणे सोपे नाही	३२
१८)	दान देणे कठीण असले तरी आवश्यक आहे	३२
१९)	बुद्ध होण्याकरीता बोधीसत्वाचे दान.	३३
२०)	दान स्विकारणा-यांची गुणग्राह्यता.	३६
२१)	शीलाचा अभाव असणा-यास दिलेले दान	३८
२२)	दान कार्याचे प्रकार	३९
२३)	दान पारमितेविषयी बोधीसत्वाची विचारप्रणाली	४१

पुस्तक छपाईकरीता दान देणा-यांची नावे व राशी
**(दिनांक २-१०-९७ रोजी सर्वोदय बुद्ध विहार येथे झालेल्या शिबीर
कार्यक्रमाच्या प्रसंगी)**

अ.क्र.	दायक / दायिकांची नावे	राशी
१.	प्रा. सुधा संजय मोहीते, रमावाई आवेडकर नगर घाटकोपर, मुंबई	रु. १००/-
२.	दिवंगत शेवाबाई पंगाराम गारोले, संगनेर यांच्या स्मरणार्थ	रु. ५१/-
३.	दिवंगत जाईवाई जिजावा इनकर यांच्या स्मरणार्थ आयु. टी. जे. इनकर	रु. ५१/-
४.	दिवंगत शानूबाई दामोदर पाटारे यांचे स्मरणार्थ	रु. ५१/-
५.	सौ. हेमलता देवब्रत जनबंधु याचेकडून	
६.	दिवंगत आनंदीबाई शिवराम महाडिक यांचे स्मरणार्थ	रु. ५१/-
७.	सौ. इदूमती शास्त्रपत्रवार याचेकडून	
८.	दिवंगत विजय लातू निकाळजे यांचे स्मरणार्थ	रु. ५१/-
९.	आयु. रुक्मीणीबाई लातू निकाळजे चेंबूर, मुंबई याचेकडून	
१०.	आयु. कुणाल शिवाजी कांबळे व दयानंद रथूनाथ रथूनाथ कांबळे याच्या वाढदिवसानिमित्त सौ. रत्नमाला शिवाजी कांबळे याचेकडून	रु. ५१/-
११.	दिवंगत नानुबाई चंद्रकांत खरात यांच्या स्मरणार्थ	रु. ५१/-
१२.	भुलगा आयु. दयानंद चंद्रकांत खरात, वरली मुंबई याचेकडून	
१३.	आजी मानकीबाई लक्ष्मण कांबळे यांच्या स्मरणार्थ	रु. ५१/-
१४.	आयु. सौ. कन्यना चरण मोहीते, गोवडी लुंदीनी बाग, याचेकडून	
१५.	आयु. अजय बीतम सुरें सांताकुश वेस्ट वसाहत, एस बिल्डीग, रुम नं. १ मुंबई, वाढदिवसानिमित्त	रु. ५१/-
१६.	स्वेश तुकाराम मोहीते, बांद्रा मुंबई याचेकडून	रु. ५१/-
१७.	दिवंगत आनंदीबाई यशवंत पवार यांच्या स्मरणार्थ	रु. ५१/-
१८.	आयु. सौ. सजीदीनी पांडुरग पवार, देवनार मुनिसीपल कॉलनी, गोवडी, मुंबई याचेकडून	
१९.	दिवंगत राजेंद्र येडूजी केंद्रे, यांचे स्मरणार्थ	रु. ५१/-
२०.	आयु. सौ. पुषा उत्तम केंद्रे, नविन टिळकनगर, चेंबूर, मुंबई याचेकडून	
२१.	आयु. सौ. शीलाबाई रविप्रकाश ठोंबरे, मु.विटाळा पो. चिंचोली ता. चांदूर रेल्वे, जिल्हा अमरावती, याचेकडून	रु. ५१/-
२२.	दिवंगत बायनाबाई वाघमारे यांच्या स्मरणार्थ आयु. एम.बी.वाघमारे	रु. ५१/-
२३.	कलमदारनगर, विक्रोली मुंबई याचेकडून	
२४.	दिवंगत बाबुराव तुकाराम केंद्रे यांच्या स्मरणार्थ	रु. ५१/-
२५.	आयु. लता केंद्रे, नविन टिळकनगर, चेंबूर मुंबई याचेकडून	
२६.	दिवंगत किसन ओलवे यांच्या स्मरणार्थ	रु. ५१/-
२७.	आयु. श्रीमती नर्मदा ओलवे, नविन टिळकनगर, चेंबूर, मुंबई, याचेकडून	

अ.क्र.	दायक / दायिकांची नावे	राशी
१८.	आयु. केशव दाढ़ कोवळे, देवनार म्युनिसिपल कॉलनी यांगोबडी, मुंबई	रु. १००/-
१९.	कलकथित गगाराम लाला थोरात यांच्या स्मरणार्थ	रु. १००/-
२०.	आयु. सोहेबराव थोरात, रमाबाई आबेडकर नगर, घाटकोपर, मुंबई ७५ याचेकडून कुमारी छायाताई मधोहर बडगे राहुलनगर, बडनेरा, अभरावती यांच्या वाढाविवसायिमित्त	रु. ५१/-
२१.	सौ. रत्नमालाबाई दीपक गायकवाड रमाबाई कॉलनी, घाटकोपर, मुंबई	रु. ५१/-
२२.	दिवंगत विष्णु उबणारे मु.चिखली सुर्द, ता. मुलताई जि.बैतूल मध्य प्रदेश.	रु. ५१/-
२३.	दिवंगत रजनीबाई उबणारे यांच्या स्मरणार्थ आयु गुलाबराव उबणारे मु.चिखली ता. मुलताई, जिल्हा बैतूल मध्यप्रदेश याचेकडून	रु. ५१/-
२४.	दिवंगत बनुबाई बरमा माज़देकर यांच्या स्मरणार्थ	रु. १०१/-
२५.	नातू आयु. प्रशांत थदू होवाळ टिळकनगर, चेवूर, मुंबई याचेकडून दिवंगत मोराजी धोडे भोतेकर यांच्या स्मरणार्थ	रु. १०१/-
२६.	आयु. प्रमोद थदू होवाळ टिळकनगर चेवूर मुंबई याचेकडून कालकथित शंकर गंगाराम बनसोडे यांच्या स्मरणार्थ	रु. ५१/-
२७.	आयु. यशवंत शंकर बनसोडे याचेकडून दिवंगत रामवंद एस. आनंद गुलबर्गा यांच्या स्मरणार्थ	रु. १००/-
२८.	आयु. सुरील निवृती पांगरे	रु. ५१/-
२९.	आयु. सागर दामोदर मोरे, मुकुंदनगर मुंबई	रु. ५१/-
३०.	आयु. सौ. चंद्रभागाबाई वाघोजी सपकाळ	रु. १००/-
३१.	दिवंगत अंजनाबाई शामराव सपाने यांच्या आईच्या स्मरणार्थ श्रीमती द्वौपदी लक्ष्मण पूनकर याचेकडून	रु. ५१/-
३२.	आयु. सौ. चंद्रबाई गणपतराव गवळे लुंबिंदी बुद्धविहार, आबेडकर शौक, ता. मुंबई जिल्हा नांदेड	रु. ५१/-
३३.	दिवंगत लक्ष्मण जिजाबा इनकर यांच्या स्मरणार्थ	रु. ५१/-
३४.	आयु. अनिल लक्ष्मण इनकर टांगोरनगर विक्रोली मुंबई याचेकडून आयु. शाम गोविंदर रणशूर	रु. ५१/-
३५.	आयु. विजय राजू शेलार	रु. ५१/-
३६.	दिवंगत नामदेव कृष्ण राजगुरु यांच्या स्मरणार्थ	रु. ५१/-
३७.	आयु. चंद्रभागाबाई नामदेव राजगुरु देवनार म्युनिसिपल कॉलनी , गोवडी मुंबई याचेकडून दिवंगत मातोश्री तुळसाबाई (रुपा) यांच्या स्मरणार्थ	रु. १५१/-
३८.	आयु. अनंत गेनु कदम यु. म्युनिसिपल कॉलनी देवनार गोवडी, मुंबई याचेकडून कु. सीमा बोकर आझपाली महिला वसतीगृह टिळकनगर, चेवूर, मुंबई	रु. १०१/-
३९.	कु. सविता सांखरे आझपाली महिला वसतीगृह टिळकनगर चेवूर, मुंबई	रु. १०१/-
४०.	कु. प्रमिला भोवते आझपाली वसतीगृह टिळकनगर चेवूर, मुंबई	रु. १०१/-

दिनांक १६-१०-०७ पौर्णिमा कार्यक्रम विक्रोली,

बुद्धविहार, मुंबई

अ.क्र.	दायक / दायिकांची नावे	राशी
१.	दिवगत दिल्लीन सुदाम कदम याचे स्मरणार्थ	रु.५०/-
२.	आयु. वामन गोविंद होवाळ	रु.१००/-
३.	दिवगत शेवंवाई नारायण जोगदंड, बीड याचे स्मरणार्थ	रु.५१/-
४.	दिवगत राजाम वाघमारे यांच्या स्मरणार्थ	रु.५०/-
५.	आयु. वादुराव गोविंद जाधव याच्या स्मरणार्थ	रु.५१/-
६.	दिवगत वावाजी मानका पवार याच्या स्मरणार्थ	रु.५०/-
७.	दिवगत शीलानाई भिकाजी गोसावी याच्या स्मरणार्थ	रु.५०/-
८.	आयु. कृष्णवाई शंकर वाघमारे	रु.६०/-
९.	आयु. सुमेध दिलीप गायकवाड याच्या वाढदिवसानिमित्त	रु.५१/-
१०.	आयु. अनश महेश गायकवाड याच्या वाढदिवसानिमित्त	रु.५१/-
११.	सौ. सरस्वती भिमराव सदाकुले	रु.५१/-
१२.	आयु. भिमराव मारुती सदाकुले	रु.५१/-
१३.	आयु. हसावाई दनु ठावळे	रु.५०/-
१४.	आयु. शामराव सखाराम ससाऱे याचे स्मरणार्थ	रु.५०/-
१५.	आयु. साठाजी शहाजी साळवे	रु.५१/-

दिनांक १६-१०-१७ रोजी रमाबाई आवेदकर नगर,

घाटकोपर, मुंबई

१६.	विरल महिला मडळ आवेदकर नगर घाटकोपर, मुंबई	रु.२००/-
१७.	आयु. प्रेरणा मधुकर साठवे	रु.१००/-
१८.	आयु. प्रभावती शंकर जाधव	रु.५०/-
१९.	आयु. शशीकला दीलत कोळे, रमाबाई आवेदकर कॉन्नरी,	रु.५१/-
	घाटकोपर, मुंबई घाटकोपर, मुंबई	
२०.	आयु. डी.पी. गायकवाड एआरपोर्ट अॅथॉरिटी ऑफ इडिया	रु.१००/-
२१.	आयु. धनराज हजारे एआरपोर्ट अॅथॉरिटी ऑफ इडिया (एन.ए.डी.)	रु.१००/-
२२.	आयु. नताजी शेस्वरे, नवी मुंबई	रु.१०५/-
२३.	आयु. कुणाल युवराज वाघमारे य/७ सरकारी कर्मचारी वसाहत बादापूर्वी, मुंबई ५१	रु.१०५/-
२४.	दिवगत मामासाहेब तथा आनदराव पुरंदरे याचे स्मरणार्थ	रु.५५१/-
	आयु. गजानन आनदराव पुरंदरे यांचेकडून	
२५.	दिवगत शंकर निरभवणे व आई शैसाबाई निरभवणे याचे स्मरणार्थ	रु.१५१/-
	आयु. रामचंद्र निरभवणे यांचेकडून	
२६.	सौ. अनुराधा उमाकात रोकडे नविन ठिळक नगर, मुंबई	रु.५००/-

(दक्षिखणा विभंगसुत्त मज्जाम निकाय पालि, तथागत
बुद्धाच्या महत्वपूर्ण प्रवचनावर आधारीत)

भाग - १

जीवनात दानाचे महत्व

दान म्हणजे क्याय ?

त्याग आणि सेवा भावनेची स्वतः जवळच्या वस्तु किंवा धन दुस-यांना देणे याला दान म्हणतात. दान कार्याची सर्व धर्मांमध्ये प्रशंसा केलेली आढळते. मानव समाजात निर्माण झालेल्या प्रत्येक महापुरुषांनी आणि मुक्त पुरुषांनी दान कार्याची स्तुति केलेली आहे व दान कर्मला प्रोत्साहन दिलेले आहे. ख्रिश्न धर्माचे संस्थापक येशुख्रिस्त, मुस्लीम धर्म संस्थापक महमद पैगंबर, शिख धर्म संस्थापक गुरुनानक, जैन धर्म संस्थापक महावीर वर्धमान व बौद्ध धम्म संस्थापक गौतम बुद्ध या सर्वांनी दान कर्माचे लौकिक व पारलौकिक अनेक फायदे सांगून स्तुति केली आहे. हिंदु संस्कृतीमध्ये राजा हरिशंद्राचे तसेच अनेकांचे दान कार्य प्रसिद्ध आहेत.

दानाचे प्रकार

मानवी जीवनात दानाचे फार महत्व आहे. शरीर, मन आणि वाणीने दुस-यांच्या सुख-शांतीकरीता सेवा भावनेने केलेला त्याग म्हणजे दान होय. दान अनेक प्रकारे दिले जाऊ शकते. आजारी माणसाला मदत करणे, एखाद्या आजारी माणसाकडे औषधाला पैसे नाहीत त्याला औषध घेऊन देणे-औषधाचे दान होय, एखाद्याला अंगावर पुरेशी वस्त्रे नाहीत त्याला वस्त्र घेऊन देणे-वस्त्राचे दान, एखाद्याला शिक्षणाकरीता पुस्तके भाहीत त्याला पुस्तके घेऊन देणे-पुस्तकांचे दान, एखाद्याला राहायला घर नाही, त्याला घर घेऊन देणे, किंवा घर घेण्यास मदत करणे किंवा कुठेरती राहण्याची व्यवस्था करून देणे - निवारा दान होय. एखादी व्यक्तिरक्ताच्या अभावाने अशक्त असेल, आजारी असेल, किंवा आँपरेशनसारख्या अवस्थेत एखाद्याला रक्ताची उणीव भासत असेल अशावेळी स्वतःच्या रक्ताचे १

सम्यक दान

दान देणे - रक्तदान होय. एखादी व्यक्ति उपवासी असेल, भूकेने व्याकुळ होत असेल त्याला भोजन देणे - भोजनदान होय. संकटात सापडलेल्या माणसाला आपल्या श्रमाने संकटातून बाहेर काढणे - श्रमदान तसेच सामाजिक सत्कार्याकरीता किंवा दुस-यांच्या सुख शांतीकरीता शारीरिक श्रमाद्वारे मदत करणे श्रमदान होय. दुस-याला शिकविणे, त्याला विद्या समजावून सांगणे - विद्येचे दान, तसेच एखादा व्यक्ति अविचाराच्या अधार्मिक मार्गाने जाऊन व्याकुळ, उदास, निराश, अशांत, भयभित अशा मानसिक दुःख संकटात सापडला असेल त्याला त्या संकटातून मुक्त करणारा मार्ग देणे तसेच ज्याना सुखशांतीपुर्वक जगण्याचा रस्ता माहीत नाही, दुःख, संकटातून निघण्याचा मार्ग माहीत नाही त्यांना तो रस्ता समजावून सांगणे व परम सुखाच्या मार्गाने नेणे, धम्मदान होय. असे दानाचे अनेक प्रकार आहेत. हे सर्व प्रकारचे दान कार्य महत्वाचे आहेत व कमी अधिक प्रमाणात फळ देणारे आहेत.

माणसाने दान कां करावे ?

आपण ज्या सहचारी मानव समाजात राहतो त्यात आपल्या सारखीच सर्व माणसे रहात असतात. सर्वांना आपल्यासारख्या भावना आहेत, आपल्यासारखेच इतर माणसे वेळ प्रसंगी सुख-दुःख भोगत असतात. आपण संकटात सापडल्यावर आपली जशी शोकाकूल व दुःखमय अवस्था होत असते तसेच दुस-याही माणसांची संकटप्रसंगी स्थिती होत असते. हे मानवी कर्तव्य आहे की आपल्या शक्ति सामर्थ्याने आपण दुस-यांच्या दुःख संकटात मदत करावी. विचार करा, आपल्याला जे काही धन-द्रव्य मिळत असते ते आपल्या या सहचारी मानव समाजातूनच येत असतात. कपडा, धान्य आणि विविध उपयोगी वस्तु आपण स्वतः निर्माण करीत नाही. समाजामध्ये कोणीतरी कुठेतरी त्या वस्तुला निर्माण करणारे असतात. आपण ज्या वस्तुला आपल्या घरी घेऊन येतो ती कोणाच्यातरी श्रमाने कुठेतरी निर्माण झालेली असते. आपण त्यांना बाजारातून विकत घेतो. वस्तु विकत घेतांना नेहमी आपण निवडून चांगल्या प्रकारच्या वस्तु घेण्याचा प्रयत्न करतो. आपल्याला चांगल्या वस्तु आवडत असतात. तशा वस्तु घेऊन आपण त्या द्वारे सुख समाधान मिळविण्याचा प्रयत्न करीत असतो तसेच समाजाला सुध्दा आपणाकडून

सुखशांती देण्याचाप्रयत्न झाला पाहीजे. आपले प्रत्येक कार्य समाजाच्या सुख-शांती करीता सहाय्यक झाले पाहीजे. आपल्या जगण्याचे साधन म्हणून नोकरी-धंदा असे जे काही काम आपण करीत असू ते दुस-याचा विचार करून शुद्ध सेवा भावनेने केले जावे. यात खरा आत्म-परमार्थ आहे. आपल्या लहान मोठया श्रमातून आपणास जे काही धन-द्रव्य मिळत असते त्याचा उपयोग स्वतःकरीता आणि आपल्यावर अवलंबून असलेल्या आपल्या कुटुंबातील मुले-बाळे, खी, आई-वडील या सर्वांच्या पालन पोषणाकरीता केला पाहीजे. एवढेच नाही तर आपल्या मिळकतीचा काही भागविविध दान रूपाने दुस-यांच्या सुख-शांतीकरीता खर्चाला जावा. ज्यामुळे आपल्याला ख-या सुखाची प्राती होईल. माणूस दान कायनि मनातील ब-याचशा विकाराला जिकू शकतो. अशा प्रकारे मानसिक क्लेशांना तो नष्ट करू शकतो की ज्या क्लेशांमुळे त्याची आध्यात्मिक हानि होत असते. जर दान दिले नाही, परोपकार भावनेने त्याग केला नाही तर मनातील विकार वाढतच असतात जे आपली आध्यात्मिक हानी करतात. परोपकार भावनेने दान देण्याची व त्याग करण्याची सवय न लागल्यास साहजिकच मनांत केवळ हडपण्याची वृत्ती, द्वेष ईर्षा व अहंभाव इत्यादी विकार उत्पन्न होतात व भावी दुःख संकटाला निमंत्रण देत असतात. म्हणून परोपकारी दान भावना प्रत्येकामध्ये वाढायला पाहीजे. आपण जे काही मिळवीत असतो त्यांचा सुयोग्य उपयोग आपल्या ख-या सुख-शांतीला व आध्यात्मिक मुक्ति-मोक्षाला सहाय्यक होतो; तर त्याचाच अयोग्य उपयोग आपल्याच दुःख चितेला वाढवीत असतो. खेरे तर आपण मिळवीत असलेले धन-द्रव्य अथवा भौतिक कोणत्याही वस्तु आपल्यासोबत येत नाहीत. मृत्यु समयी सर्व काही येथेच सोडून जावे लागते. फक्त चांगले वाईट कर्म, सोबत असतात म्हणून कुशल कर्म वाढविले पाहीजे, दान प्रवृत्ती वाढविली पाहीजे.

दान दिल्याने कोणते फायदे ?

आपण शारीराने वाणीने अथवा मनाने जे काही कार्य करीत असतो त्याचा दोन प्रकारे परिणाम होतो. १) आंतरिक परिणाम २) बाह्य परिणाम. प्रत्येक कार्य ते कर्म करणा-यांच्या मनावर काहीतरी प्रभाव सोडत असते. शारीरिक वाचिक कार्य तर संपूर्ण जाते पण त्याचा प्रभाव (रिअँक्शन) मनावर टिकून रहात असते.

सम्यक दान

त्यालाच अभिधम्माच्या भाषेत संखार म्हणतअसतात. (Each action, either by deed, word, or thought leaves behind a force of action, Sankhara (or kamma in popular term) which goes to the credit or debit account to the door accordingly as the action is good or bad) कुशल (चांगल्या) कर्मचा संखार चांगला व मुक्तिला सहाय्यक होतो तर अकुशल कर्मचा संखार मनावर वाईट पडत असतो व विकाराला वाढवून अशांती व दुःख निर्माण करतो.

दान देत असतांना कांही लोकांना असे वाढू शकते की आपण दान रूपाने धन आदी वस्तु देत असतो म्हणजे आपले नुकसानच होत असते. आपल्यापासून व्रस्तु जातात पण आपल्याला कांही मिळतांना दिसत नाही. वर-वर बघता असा भास होतो पण हा समज एकदम चुकीचा आहे. खरे म्हणजे आपण जे कांही देतो त्यापेक्षा अधिक आपल्याला मिळत असते. दान कमने आपल्याला सुख-समाधान तर मिळत असतेच पण त्याहीपेक्षा सर्वश्रेष्ठ म्हणजे पुण्य मिळत असते. पुण्य संखाराला डोळ्याने दाखविता येत नाही, पण हे अदृश्य रूपाने मिळालेले पुण्य आपल्या जीवनयात्रेत अदृश्य रूपाने येणा-या अपघात इत्यादी अनेक संकट प्रसंगी सहाय्यक होत असते. एखादा आजार, संकट अथवा अपघात आपल्याला सांगून येत नाही. तो अदृश्य रूपाने अचानक आपल्यावर ओढवत असतो. आपण ज्या बस किंवा रेलगाडीने प्रवास करणार आहोत नेमका तिचा अपघात होणार आहे हे पूर्वच जर आपणास माहीत असेल तर आपण त्या गाडीने प्रवासच करणार नाही. पण खरे म्हणजे संकटाची काळ-वेळ आपणास माहीत नसते. एखाद्या आजारात किंवा संकटात सापडल्यानंतर स्वाभाविकपणे आपण त्यातून सुटण्याची धडपड करीत असतो. अशा वेळी स्वाभाविकपणे आपल्याला देव-देवतांची, धम्माची, किंवा साधू-संतांची आठवण येते. आपण म्हणतो हे देवा, हे ईश्वरा ! मला या संकटातून काढ ! या संकटातून माझे रक्षण कर ! कोण्या साधू संतांचे स्मरण करून म्हणतो, हे महाराज ! मला आपल्या मंत्र-तंत्राने किंवा काही पूजा पाठाने या संकटातून बाहेर काढा ! संकटप्रसंगी आपण वेगवेगळ्या मंदीराचे दरवाजे ठोठावतो पण अशा वेळी त्याचा पाहीजे तेवढा उपयोग होत नाही; कारण तहान लागल्यावर किंवा घराला आग

लागल्यावर आपण विहीर खोदण्याचा प्रयत्न करीत आहोत. विहीर खोदत असतांनाच माणूस मरून जाईल किंवा घर जळून जाईल.पाणी मिळणार नाही. आजारी अथवा म्हातारे व्हायच्या अगोदरच आपण थोडे-थोडे पैसे जमवून ठेवतो; हेतु हा की उद्या अचानक आजारी पडल्यास चटकन आपल्याला डॉक्टरकडे जाता येईल. जमवून ठेवलेल्या पैशयाने औषध घेता येईल. पण आपल्या जवळ काहीच जमविलेले नसेल तर वेळेवर धावपळ होत असते, कोणी औषधाला देखील मदत करीत नाहीत, म्हणून भविष्याचा विचार करून आपण भौतिक धन-संपत्ती संग्रहीत करून ठेवतो. ती ठेवलीही पाहीजे. पण सर्वच ठिकाणी भौतिक धन-द्रव्य अनेक अदृश्य अपघातातून किंवा काही संकटातून वाचविण्यास असमर्थ ठरते.म्हणून भौतिक धन-संपत्ती बरोबरच आपल्या जवळ आध्यात्मिक धन-संपत्ती सुध्दा असली पाहीजे. बुद्धिमान माणसाने आध्यात्मिक धन-संपत्तीचीही हळू हळू वाढ केली पाहीजे. वेळप्रसंगी कधी ही, तर कधी ती; तर कधी दोन्हीही अवश्य उपयोगी पडतील. दान कायर्ने पुण्य स्वरूपात आपली आध्यात्मिक संपत्ती वाढत असते.दान कर्मचा पुण्य संस्कार अदृश्य रूपाने आपल्या मनात संग्रहीत होत असतो व वेळ प्रसंगी आपले संरक्षण करीत असतो. थोडया-थोडया पुण्य कायर्ने बँक बँलन्स प्रमाणे पुण्याचा घडा भरला जातो व संकट प्रसंगी उपयोगी पडतो. संकटप्रसंगी मंत्र-तंत्र म्हणण्यापेक्षा तथाकथीत देव-देवतांकडे धावण्यापेक्षा किंवा पूजापाठ कर्मकांड करण्यापेक्षा आपल्या कुशल कार्याचे, आपल्या पुण्य कर्माचे स्मरण केल्यास, संग्रही पुण्यकार्याची बाजी लावल्यास, आपल्या पुण्य प्रभावाने अनेक लहान-मोठी संकटे टळून जात असतात. आपली पुण्याई भविष्यात नेहमी आपल्या पाठीशी उभी रहात असते. संकटप्रसंगी हे देवाव! माझे रक्षण कर-असे म्हणण्यापेक्षा, हे म्हणणे श्रेष्ठ आहे की - “हे माझ्या पुण्य कर्मानो आता तुम्ही माझे संरक्षण करा ! या प्रसंगी माझी संग्रहित पुण्याई माझ्या पाठीशी उभी राहो !” या प्रकारे आपल्या पुण्य कार्याचे मनोमन स्मरण केल्यास आपले अधिक कल्याण होईल. पूर्वीच खोदलेल्या विहीरीचे पाणी आता उपयोगी पडेल. हीच बुद्धाची शिकवण आहे. बुद्ध म्हणतात- “पुण्ये एवं मंगलं मुत्तमं”- पुण्य कर्माचा संग्रह अगोदरच करून ठेवणे हे उत्तम मंगल आहे. भविष्यात आपले संरक्षण आपली सुखशांती वाढवू इच्छणा-या बुद्धिमान व्यक्तिने प्रज्ञा बुद्धिने

सम्यक दान

अगोदरच कुशल कार्याचा संग्रह करून ठेवला पाहीजे जो श्रेष्ठ मंगल साधणारा ठरतो.

दान दिल्याने दान देणारांची किर्ती वाढत असते. कुटुंबात व जाती बिगदरीमध्ये आणि समाजात त्याचा मान-सन्मान होतो. दान कर्त्याची मित्रमंडळी वाढत असते. कोणत्याही गुन्ह्यांचा संशय एकदम त्यांच्यावर घेतला जात नाही. समाजात व सभेत त्याला मान-सन्मानाची खुर्ची मिळते. मनास सुख समाधान मिळते. तो निश्चिन्त सुखपूर्वक झोपी जातो आणि निश्चिन्त सुखपूर्वक उठत असतो. समाजात मान-सन्मानाने मान उंच ठेऊन चालतो. चित्तामध्ये पुण्य संखार संग्रहीत होत असतात व दीर्घ काळपर्यंत फळ देत असतात.

एके काळी वाराणशीमध्ये ब्रह्मदत्त राजाचे शासन हाते. तो शील-सदाचारी आणि दानशूर राजा होता. तो विविध प्रकारे दान धर्म करीत असे. एकदा त्याला मनोमन वाटले की, कोणते दान सर्वश्रेष्ठ आहे? कोणाला दान देणे अधिक पुण्याचे आणि दीर्घ काळ पर्यंत फळ देणारे असते? याचे उत्तर त्याला मिळेना. तेव्हा त्यांनी आपल्या प्रधानाला विचारले, आयुसो, कोणला दान देणे सर्वश्रेष्ठ असते? प्रधानांनी पच्चेक बुध्दाच्या नावाचा उल्लेख केला. पच्चेक बुध्दाला दान देणे सर्वश्रेष्ठ आहे, असे सांगितले. त्यावेळी पच्चेक बुध्द हिमालयाच्या पायथ्याशी रहात होते. राजाने प्रधानांच्या हस्ते निमंत्रण पाठविले व पच्चेक बुध्दाला मोठे दान देण्याचे ठरविले. पच्चेक बुध्दाचे निमंत्रणानुसार ठरलेल्या दिवशी आगमन झाले. ब्रह्मदत्त राजाने मोठ्या श्रद्धाभक्तिने पच्चेक बुध्दास अष्ट परिस्कारासहीत दान दिले. शेवटी भोजनानंतर पुण्यानुमोदनाचा उपदेश देत असतांना पच्चेक बुध्द दानाचे महत्व सांगतात- हे राजन, तुझ्या मनात दान देण्याचा उत्तम संकल्प आला व तो पूर्ण करून तू दान देऊन मोठे पुण्य संपादन केलेस. दान देणे म्हणजे जळत्या घरातून मुल्यवान वस्तु बाहेर काढण्यासारखे आहे. घराला आग लागली आहे व ती आटोक्यात येत नाही असे बघून आपण घरातील किमती वस्तु घाईधाईने बाहेर फेकतो. धन-द्रव्य, कपडे, खुर्ची-टेबल इत्यादी ज्या ज्या वस्तु बाहेर फेकतो त्या वाचतात. बाकी सर्व काही आगीमध्ये भस्म होतात. अशा प्रकारे मनुष्य जीवनात सर्व काही जळत आहेत, आपले शारीर विनाशाच्या दिशेने हास पावत आहे. सहा इंद्रिये जळत आहेत. मरण रूपाने हे सर्वकाही वैभव संपत

असते. मरणापूर्वी आपण जे काही दान देत असतो ते जळत्या घरातील बाहेर फेकलेल्या वस्तुसारखे आपल्या जीवन यात्रेत शिल्लक राहते. ऐका लक्षात घ्या. आपण दर महिन्याला जो काही पैसा मिळवित असतो तो सहा इंद्रीये तृष्णा पूर्तीत व खाण्यापिण्यात खर्चीत असतो. आपल्या घर खर्चात तो संपत आहे. पण त्यातूनच जो जमबून दान म्हणून बुध्दविहाराला किंवा एखाद्या धार्मिक कार्याला, सामाजिक सत्कार्याला आपण उल्लेखनीय दान दिले तर ते दीर्घ काळपर्यंत कायम राहत असते. समजा एखाद्या बुध्दविहारास काही वर्षापूर्वी आपण ५००० रुपयाचे दान दिले आहे. आजपर्यंत त्यास वीस वर्षे होऊन गेलीत. या २० वर्षाच्या काळात आपण कितीतरी पैसा कमविला आणि कितीतरी पैसा गमविला आहे. याचा हिशेब लागत नाही. पण रूपये ५००० दिल्याचा हिशेब आहे. ती आठवण कुशल संखार रूपाने चित्तात कायम आहे. ते दानकार्य उटून दिसते. मरेपर्यंत चित्तात (मनात) त्याची आठवण कायम असते. व जेव्हा जेव्हा त्या दान कार्याची आठवण मनात येते, तेव्हा तेव्हा मन प्रसन्न होते व सुखसमाधान मिळते. मरेपर्यंत ते दान, कर्मसंखार रूपाने चित्तात कायम असते आणि मृत्युनंतरही चित्तासोबत जात असते व दीर्घकाळ फळ देत असते. बुध्दकालीन अनाथपिंडिकाचे दान, मिगारमाता विशाखा, सुजाता, आम्रपाली, तसेच सप्राट अशोकांचे दान आजही मानव समाजात कायम आहे. ते लोक मरण रूपे संपतेत. त्याची महाल माडी इत्यादी वैभव संपत्ते. परंतु त्याच्या कार्याचा परिणाम कोणत्या ना कोणत्या स्वरूपात आजही कायम आहे. (धम्म आजही कायम आहे). त्याचे दान कार्य व नाव अमर झाले आहे. जळत्या घरातून प्रज्ञाबुध्दीने बाहेर फेकलेल्या वस्तुसारखे ते आजही कायम आहे व अनेक लोकांना फळ देत आहे आणि अनेकांना सत्कार्याची प्रेरणा देत आहे. जळत्या घराची उपमा देऊन बुध्दाने दानाचे महत्त्व विषद केले. कोणते दान अधिक फळदायी ?

कडधान्याचे बीज जेवढे चांगल्या आणि सुपिक जमिनीत पेरणार तेवढे पिक भरपूर येईल. परंतु उत्कृष्ट क्वालीटीचे बीज खडकाळ जमिनीत पेरल्यावर पिक जास्त येणार नाही. कारण बीज जरी चांगले असले तरी जमीन दगडी आहे. खडकाळ आहे. लक्षात ठेवा अशाचप्रकारे दानाचे असते. एखाद्या दारुडया व्यसनी माणसाला दिलेलं दान, जास्त फळ देत नाही. दुराचारी, दुश्शील माणसाला

सम्यक दान

दिलेले दान कमी फळ देणारे असते. चोर लफंग्याला दिलेले दान कमी फळ देणारे असते. व्यसनी माणसाला दिलेले दान कमी फळ देणारे असते. व्यसनी माणसाला दान देणे म्हणजे अप्रत्यक्ष रूपाने त्यांच्या व्यसनाला मदत करण्यासारखे आहे. नाटक, तमाशा, सिनेमा, नाच, गाणी, ऑर्केस्ट्रा याला दिलेले दान कमी फळ देणारे असते. भगवान बुधाने १४ प्रकारचे दान कार्य सांगीतले, जे उत्तरोत्तर एक दुस-यापेक्षा श्रेष्ठ व अधिक फळ देणारे आहेत. ते असे :

- १) वृक्ष आदि फळझाडांना खतपाणी स्वरूपात दान देणे.
- २) पशु पक्ष्यांना पाणी व खाद्य स्वरूपात दान देणे.
- ३) पृथ्यकजन दुशशील व्यक्तिस दान देणे.
- ४) पृथ्यकजन शीलसंपन्न व्यक्तिस दान देणे.
- ५) बाह्य भौतिक कामभोगापासून अलिप्त असलेल्या त्यागी व्यक्तिस दान देणे.
- ६) श्रोतापती मार्गावर आरूढ असलेल्या भिक्खुला दान देणे.
- ७) श्रोतापती फळ प्राप्त भिक्खुला दान देणे.
- ८) सकृदागामी मार्गावर आरूढ असलेल्या भिक्खुला दान देणे.
- ९) सकृदागामी फळ प्राप्त भिक्खुला दान देणे.
- १०) अनागामी मार्गावर आरूढ असलेल्या भिक्खुला दान देणे.
- ११) अनागामी फळ प्राप्त भिक्खुला दान देणे.
- १२) अर्हत मार्गावर आरूढ असलेल्या भिक्खुला दान देणे.
- १३) अर्हत फळ प्राप्त भिक्खुला दान देणे.
- १४) पच्चेक बुधाला दान देणे.
- १५) तथागत सम्यक सम्बुद्धाला दान देणे.

पशुपक्ष्यांना दिलेले दान सात पटीने दायकांचा लाभ करणारे असते, पृथ्यकजन भ्रमभ्रांतीत पडलेल्या दुशशील व्यक्तीस दान दिल्यास १००० पटीने फायदा करणारे ठरते, पृथ्यकजन शील संपन्न व्यक्तीस दिलेले दान एक कोटी पटीने लाभ करणारे ठरते. वीतरागी बाह्य कामभोग सुखापासून अलिप्त असलेल्या त्यागी व्यक्तीस दिलेले दान एक लक्ष कोटी पटीने लाभ देणारे ठरते. श्रोतापती

सम्यक दान

फळ प्राप्त व्यक्तीस दिलेले दान असंख्य कोटी पटीने दान दात्याचे लाभ करणारे ठरते. तर श्रोतापत्न, सकृदागामि, अनागामि, अहंत पच्चेक बुध आणि तथागत अहंत सम्यक सम्बुद्धाला दिलेल्या दानापासून असंख्य, असंख्य अनुपमेय कोटी पटीने फळ देत असते. ज्या फळाची व लाभाची संख्यांच्या दृष्टिने तुलना करता येत नाही, उपमाच देता येत नाही असे अनंत महानतम फळ देणारे व लाभ करणारे, दान त्या दान दातूज्यांसाठी ठरत असते, असे तथागत बुध म्हणतात. (दक्षिखणा विभंग सुत्त)

क्रमांक ५ ते १५ हे सत् धम्माशी संबंधित दान आहेत. व उत्तरेतर एकापेक्षा एक श्रेष्ठ आहेत. “अनुज्ञरं पुञ्च खेतं लोकस्साति” क्रमांक ५ ते १५ प्रकारचे दान विश्वामध्ये सर्वोत्तम पुण्य भूमी आहे. जेथे थोडे पेरल्यास सर्वोत्तम फळ मिळत असते. सम्यक सम्बुद्धाला स्वहस्ते दिलेले थोडेही दान अनंत पुण्य देणारे असते, महान फळदायी असते.

कोणते दान सर्वश्रेष्ठ ?

भोजनदान, वस्त्रदान, द्रव्यदान, श्रमदान असे वर सांगितल्याप्रमाणे दानाचे अनेक प्रकार आहेत. पण या सर्व प्रकारच्या दानात धम्म दान सर्वश्रेष्ठ असते. “सब्ब दानं धम्म दानं जिनाति” सर्व दानात धम्मदान सर्वश्रेष्ठ आहे. दुःख मुक्ति आणि परम सुख शांती प्राप्तिचे मार्गदर्शन करणे म्हणजेच धम्मदान देणे होय. धम्मदानास सर्वश्रेष्ठ कां मानले जाते ? कारण धम्म म्हणजे दुःख मुक्तिचा आणि परम सुख प्राप्तिचा मार्ग होय. एखाद्या व्यक्तिजवळ घर-दार, धन-संपत्ती इत्यादि सर्व काही असून देखील धम्म नसेल तर तो ख-या सुखशांतीला प्राप्त करू शकत नाही. मानवी इतिहासात अनेक अधार्मिक श्रीमंतांचे दुःखद जीवन बघावयास मिळते. पृथ्वीवर मानवास इतर भौतिक वस्तु सहज प्रयत्नाने मिळू शकतील. पण सत् धम्म महा प्रयत्नानी शोधावा लागतो.

धम्म मार्गनिच व्यक्ति, कुटुंब आणि समाज सुखी होऊ शकतो. धम्म, बंधुभाव, नीति आणि सदाचार शिकवित असतो. माणसाजवळ खूप धन संपत्ती असेल आणि बंधुभाव व परस्पर प्रेम नसेल, तर अधार्मिक, अनितीमान माणूस, धन संपत्तीकरीता एक दुस-यांशी भांडण करेल, चो-या करेल, प्राणघातक युध्द खेळले जातील. बॉम्ब, अटम बॉम्ब, एक दुस-यांवर फेकले जातील. अधार्मिकतेच्या

सम्यक दान

(अन्याय, अनिती) मार्गने समाजात अराजक माजेल, अनियंत्रीत व विकारी माणूस एक दुस-यांच्या विध्वंसाचा कारण बनेल. म्हणून सत् धम्माचे महत्त्व मानवी जीवनात मोठे मानले जाते.

इतर प्रकारचे दान हे एक-दोन किंवा मर्यादित व्यक्तिकरीता असू शकते. ते मर्यादित व्यक्तिचा फायदा करीत असते. पण धम्मदान हे नेहमी बहुजनांच्या हित-सुखाकरीता असते. धम्मासंबंधी भगवान बुद्ध आपल्या भिक्खु संघाला आदेश देत असतांना म्हणतात,

“ चरथ, भिक्खुवे, चारिंकं बहुजनं हिताय बहुजनं सुखाय
लोकानु कर्म्माय अत्थाय हिताय सुखाय देवमनुस्सानं ।
मा एकेन द्वे अगमित्य । देसेथ, भिक्खुवे, धम्मं आदि कल्याणं
मञ्ज्ञे कल्याणं परियोसानं कल्याणं सात्यं सव्यञ्जनं केवलं परिपुणं
परिसुधं ब्रह्मचरियं पकासेथ ”

‘भिक्खुनो, समाजात फिरून बहुजनांच्या हिताकरीता, बहुजनांच्या सुखाकरीता लोकांवर अनुकर्म्मा करन, सार्थक असा देवी देवतांचा व मानवांचा हित आणि सुखकारक सत् धम्माची देशना करा. दोघे एकत्र जाऊ नका. लोकांना सर्वस्वी कल्याणमय धम्माचे (जीवन मार्गाचे) दान द्या. ज्यांची सुरुवात कल्याणकारी आहे, ज्याचा मध्य कल्याणकारी आहे व ज्याचा शेवट कल्याण करणारा आहे असा परमहित-सुखाचा धम्म मार्ग लोकांना समजावून सांगा. करुणा, मैत्री, मुदीता, उपेक्षा, प्रेम व सेवा भाव अशा उच्चतम परिशुद्ध ब्रह्म विहाराला सदाचाराला परिपूर्ण परिशुद्ध आचरणाने प्रकाशमान करा, अर्थसाहीत सत्थम्म लोकांना समजावून सांगा’’ वर्तमान पिढीचे व भावी पिढीचे कल्याण करीत असतो. समाजात करुणा, मैत्री, त्याग आणि सेवा अशा आदर्शमय सदप्रवृत्तीला कायम ठेवण्याचे व त्यांना वाढविण्याचे कार्य धम्म मार्गनिच उत्तमरित्या होत असते.

जीवनात निराश झालेल्या उदास व व्याकुळ व्यक्तिला, तसेच रस्ता भटकलेल्या अथवा भ्रांतीत व अंधकारात पडलेल्या लोकांना धम्माचे प्रकाशकिरण दाखविणे, जीवनात अर्थ प्राप्त करून देणारा सुख शांतीने जगण्याचा जीवन मार्ग देणे (समजावून सांगणे) हे महान दान आहे. पण या प्रकारचे दान देणे सर्वांनाच जमत नाही. योग्य प्रशिक्षण घेऊन या क्षेत्रात तज्ज असलेल्या कांही निवडक

व्यक्ति, त्याग आणि सेवेचे विशिष्ट व्रत घेऊन जगणारे साधु-संत, धम्म गुरु अथवा प्रचारक अशा धम्म दानाचे कार्य करीत असतात.

सामान्य माणूस म्हणून आपणास प्रत्यक्ष धम्मदान इतरांना देता येत नसेल तरी धम्मदानाच्या कार्यात आपण विविध प्रकारे सहाय्य करू शकतो. धम्मदान कार्याला प्रेरणा देऊन, इतरांना उत्तेजन देऊन अनेक मार्गाने या पवित्र कार्यात मदत करून आपण महान पुण्याचे भागी होऊ शकतो. सत् धम्म नेहमी त्याग आणि सेवा भावनेने दिलेल्या दानाने वाढत असते व दीर्घकाळपर्यंत लोकांना मधूर फळे देत असते. उदाहरण म्हणून एक आंब्याचे झाड घ्या. आंब्याचे झाड दरवर्षी गोड-गोड आंबे देत असते. जर ते ५०-६० वर्षे जगत असेल तर, एवढे वर्षेपर्यंत पुष्कळ लोक त्या झाडाची फळे खात असतात व तृप्त होतात. पण हे झाड वाढले कसे? काही वर्षांगोदर कोणीतरी कोय(बीज) लावली. लहान झाडाला नियमित खत पाणी दिले गेले, अनेक त-हेने काळजी घेऊन कोणीतरी त्याची मशागत केली, थोग्य संरक्षण केले. तेक्हा ते झाड काही वर्षांनंतर मोठे होऊन मधूर फळे द्यायला लागले. प्रारंभी त्याला पाणी घालणारे, त्याची मशागत करणा-या व्यक्ति पुण्याचे भागी होतात. मोठे झाल्यानंतर जेवढे वर्षेपर्यंत तो वृक्ष टिकेल तेवढे वर्षेपर्यंत पुण्याईचा वाटा ते झाड लावणा-याला, वाढविणा-याला व त्याची मशागत आणि संरक्षण करणा-याला मिळत असतो. पण ५०-६० वर्षांनंतर ते झाड नैसर्गिक नियमान्वये कोसळून पडल्यानंतर त्याचा परिणाम संपला. असेच एखादे कल्पवृक्ष घ्या. जे ५००० वर्षेपर्यंत जगणारे असेल व नियमितपणे मधूर मधूर फळे देणारे असेल त्याचा फायदा कोट्यावधी लोक घेत असतात. त्याची फळे खाऊन असंख्य लोक तृप्त होत असतात व हार्दिक समाधान व्यक्त करून त्या झाडाचा गोडवा गात असतात, धन्य होतात व मनोमन दुवा देतात. ज्यांनी असे झाड लावले, ज्यांनी त्या झाडाची सर्व प्रकारे काळजी घेऊन देखरेख केली, खतपाणी घातले व मशागत केली असे लोक, दीर्घ काळपर्यंत त्या पुण्याचे भागी होतात. माणूस आपल्या मर्यादित आयुष्यात मरून जाईल पण ते झाड दीर्घकाळपर्यंत नियमित फळे देत राहील. असंख्य लोकांचे मन तृप्त करीत राहील व जन कल्याणास कारणीभूत होईल. म्हणून जोपर्यंत तो वृक्ष जीवंत राहील तोपर्यंत त्या वृक्षाची विविध मार्गाने सेवा करणारे लोक महान पुण्याचे भागीदार होतील.

सम्यक दान

मानवाच्या पिद्या येतील आणि जातील पण तो वृक्ष दीर्घ काळपर्यंत लोकांच्या त्याग व सेवा भावनेने जीवंत राहून नविन-नविन पिढीला मधूर-मधूर फळे देत राहील व त्यांना तृप्त करेल. म्हणूनच अशा वृक्षांना महान फळ देणारे महान पुण्यकारक म्हटले जात असते. सत् धम्म हे असेच दीर्घकाळ पर्यंत जगणारे कल्पवृक्ष आहे. ते नियमित रूपाने मधूर फळे देऊन बहुसंख्य लोकांच्या सुखांतीला कारणीभूत होत असते. बुद्ध धम्म हा असाच विशाल महान कल्पवृक्ष आहे. बुद्धाच्या हाताने त्याची उत्पत्ती झाली, तेव्हा पासून आजपर्यंत २५०० वर्षांपेक्षा जास्त काळ पर्यंत असंख्य लोकांचे कल्याण करीत तो जगत आहे. यापुढीही जगेल व असंख्य दुःखी, व्याकूल लोकांच्या हित-सुखाला कारणीभूत होईल. म्हणून अशा धम्मवृक्षाची केलेली सेवा, त्याला वाढविण्यात घातलेले दान, त्यागरूपी खतपाणी आपल्या जीवन यात्रेत महान पुण्य देणारे असते. म्हणूनच बुद्ध म्हणतात “सब्ब दानं धम्म दानं जिनाति”.

धम्म सेवा कशी करावी ?

धम्म सेवा प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष अशा दोन्ही मार्गाने करता येते. धम्माच्या वाढीस, त्याच्या संरक्षणास, त्याच्या प्रचार-प्रसारास विविध प्रकारे मदत करून आणण पुण्याचे भागी बनु शकतो. धम्म प्रचारक भिक्खु संघात स्वतः सामील होऊन धम्म प्रसारास लागणे किंवा आपल्या स्वतःच्या मुलाला अथवा मुलीला भिक्खु-भिक्खुणी संधास दान करून धम्म सेवेस लावणे ही धम्माची प्रत्यक्ष सेवा होय. तसेच स्वतः धम्म प्रचार कार्यास फिरणे, अनेक लोकांना धम्म मार्गावर आणणे, धम्माची योग्य पुस्तके लिहीणे, अनागारिकाचे अथवा त्यागी धम्म प्रचारकांचे जीवन जगणे ही सुधा धम्माची प्रत्यक्ष सेवा होय.

भिक्खु अथवा भिक्खुणी बनून प्रत्यक्ष धम्मसेवा करणारी व्यक्ति किंवा स्वतःच्या मुलाला धम्मकार्यात दान देणारा म्हणजे भिक्खु बनविणारा व्यक्ति जगातील सत् धम्माचा वारस (उंतराधिकारी) बनत असतो. इतर धन संपत्तीच्या वारसापेक्षा सत् धम्माचा वारस बनणे मानवी जीवनात फार पुण्याचे आहे. कोणत्याही कार्याची भागीदारी साधारणतः चार प्रकारे आकारली जाते. जसे चोरी करणे यात १) प्रत्यक्ष चोरी करणारा व्यक्ति गुन्हेगार असतो.

२) चोरी करायला लावणारा व त्या कृत्यात मदत करणारा व्यक्ति गुन्हेगार ठरतो.

- ३) चोराला संरक्षण देणारा, त्याला सांभाळून ठेवणारा व्यक्ति गुन्हेगार ठरतो.
- ४) चोरी करण्याची प्रेरणा देणारा, चोरीचा मार्ग दाखविणारा व्यक्ति गुन्हेगार ठरतो.

अशाच प्रकारे पुण्य (कुशल) कर्माचे चार प्रकारे भागीदार होत असतात. कुशल कार्यात लागून राहणा-या व्यक्तिला योग्य प्रमाणात त्यांचा शेअर्स मिळत असतो. धमरूपी वृक्षाची अशीच प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष सेवा करून आपण अधिक पुण्यार्जन करू शकतो. धम्माच्या रक्षणाकरीता व त्याच्या वाढीकरीता विविध प्रकारचे योगदान देऊन आपण धम्मसेवेचे भागीदार बनतो. त्यात बुध्द विहाराचे दान, भिक्खुना वस्त्रदान, भोजनदान, औषधाचे दान, इतर जीवनावश्यक वस्तुचे दान, रूपया पैशांचे द्रव्यदान, तसेच धम्म कार्यात आपल्या शारीरिक व बौद्धिक शक्तिचा काही अंश लागावा या शुद्ध भावनेने केलेले विविध प्रकारचे श्रमदान इत्यादि दान धम्मवृक्षाला खत-पाणी दिल्यासारखे असतात. जी व्यक्ति अशा प्रकारे धम्मवृक्षाला खतपाणी घालते ती महान पुण्याची अधिकारी होत असते. धम्माचा भहान शक्ति पदोपदी त्यांचे रक्षण करीत असते.

एखाद्या व्यक्तित्वाच्या मनात असूनही त्याला प्रत्यक्ष श्रमदान करता येत नाही. कुटुंबाची जबाबदारी व कंपनी अथवा ऑफिसच्या नोकरी धंद्याची वेळ त्याला श्रमदान करण्यास संधी येत नाही. असे असले तरी ती व्यक्ति प्रज्ञा बुद्धिने श्रमदानाचे लाभ मिळवू शकते. जर तो ऑफिस अथवा फॅक्टरीमध्ये दररोज नियमित आठ तास काम करीत असेल, तर त्यांनी स्वतःशीच ठरवावे की रोजचे माझ्या कामाचे सात तास, त्यांचा मोबदला माझ्या कुटुंबियांकरीता व माझ्या स्वतःच्या जोपासनेत खर्च व्हावा, पण कामातील शेवटचा एक तास त्याचा मोबदला धम्माकरीता लागावा. सात तासांची मजुरी कुटुंबासाठी व एक तासाची मजुरी धम्मासाठी असे प्रज्ञा बुद्धिने वाटप केल्यास नेहमी शेवटचा तास येताबरोबर किंवा ओव्हर टाईम येता बरोबर प्रज्ञा बुद्धिने जाणून-बुजून सत् धम्माचे स्मरण करून तो मोठ्या उत्साहाने काम करीत असतो. व विचार करतो की “हा माझा शेवटचा एक तास किंवा अर्धा तास धम्माकरीता आहे. या तासातील मजुरीवर (वेतनावर), माझा हक्क नाही. यावर धम्माचा हक्क आहे. या तासाची मिळणारी मजुरी मी धम्मसेवेत धम्म कार्यात लावेन”. अशा भावनेने जी व्यक्ति आपल्या कामातील तासांची विभागणी करून धम्मसेवेला स्थान देत

सम्प्रक दान

असत, जी व्यक्ती धम्माकरीता त्याग-सेवा करून नियमित धम्माचे स्मरण करीत असते. धम्म शक्ती त्याचे सर्वांगिण संरक्षण करीत असतो, त्याला कामाचा कंटाळा येत नाही. शेवटच्या क्षणी देखील आत्मपूर्ती येत असते. त्याच्या हस्ते केल्या गेलेल्या कामामध्ये (धोक्याचे असले तरी) अनेक मार्गे धम्म त्याचे संरक्षण करीत असते. त्याच्या कुटुंबाचे रक्षण होत असते. धम्म नेहमी अदृष्ट्य रूपाने त्याच्या पाठीशी उभा राहतो. तसेच मी धम्माकरीता जाणीवपूर्वक काही त्याग करीत आहे, याचे आत्मिक समाधान होत असते. धम्म प्रभावाने दृष्ट्य अदृष्ट्य बाह्य आधातापासून त्याचे रक्षण होत असते.

त्याग आणि सेवा भावनेनेच आधुनिक पद्धतीने देशाची भौतिक प्रगती करता येते. ज्याचा फायदा देशातील सर्व नागरीकांना होत असतो. तसेच त्याग आणि सेवा भावनेनेच धम्माची जोपासना करता येते. ज्याचा फायदा अखिल मानव समाजाला होईल. धम्म क्षेत्रात त्याग आणि सेवेला फार मोठे स्थान आहे. बुद्धापासून तर भिक्खु-भिक्खुणी, उपासक- उपासिका इत्यादि सर्व लोक सत् धम्माचे सेवकच आहेत. कोणतेही धम्मकार्य करीत असतांना आपण केवळ कोण्या विशिष्ट व्यक्तित्वाची सेवा करीत नाही तर जनकल्याणकारी धम्मवृक्षाची सेवा करीत आहोत असा भाव मनात असावा. कारण धम्म हा सर्वांच्या हित सुखाकरीता आहे. म्हणून त्याची सेवा म्हणजेच अप्रत्यक्षरित्या जनसेवा होय. भिक्खु सुधा-धम्मसेवकच असतो. एवढेच की भिक्खु आपले सर्वस्व सोडून रात्रिदिवस धम्मसेवेत लागतो. उपासक-उपासिका त्यांच्या तुलेनेत थोडा कमी वेळ धम्मसेवेत देत असतात. पण सर्वांचा उद्देश एकच असतो; धम्मसेवा करण्याचा बुद्ध विहार, बुद्धमूर्ति, भिक्खुसंघ, धम्मसाहित्य हे धम्माचे प्रतिक आहेत. त्यांच्या आधाराने व त्यांच्या प्रेरणेने आपण सर्वजन सत् धम्माची सेवा करीत असतो. स्वतःचे हित-सुख चित्तणा-या प्रत्येक बुद्धिमान व्यक्तिने आपल्या २४ तासांच्या दिवसांतील नियमित कांही वेळ धम्मासाठी खर्च केलीच पाहिजे; त्यायोगे आपली संसाराती मंगलकारक होत असते. आपले वर्तमान आणि भविष्य घडविणे आपल्या हातात आहे. वर्तमान वेळेचा प्रज्ञापूर्वक उपयोग केल्यास आपले भविष्य सुखकारक होईल. बुद्ध म्हणतात, दान देऊन आपण दुस-यांवर उपकार करीत नाही तर परमार्थस्वरूपात आपण स्वतःवरच मोठे उपकार करीत

असतो, आपलाच आध्यात्मिक लाभ करीत असतो. अर्हत इत्यादी अष्टपुरुषांना दिलेले दान, तसेच धम्माची केलेली निर्मळ सेवा आपल्यासाठी महान पुण्यकारक ठरते व जीवन यात्रेत ख-या शांतीला आणि निर्वाणाला सहाय्यक होते.

दान स्वतःसाठीच मोठे उपकारक कसे ?

दान देऊन आपण दुस-यावर उपकार करतो असे नाही तर ख-या अर्थाने आपण आपल्यावरच उपकार करीत असतो. आपण विश्वातील धम्माप्रती आपले कर्तव्य पार पाडून आपल्याच दीर्घ हित-खुखाकरीता दान कर्म करीत असतो. जर असे दान किंवा त्याग केला नाही तर जीवन यात्रेत व या अनित्य लोकात मृत्युनंतर सर्व काही हिसकावून घेतले जाते किंवा ते गमवावेच लागते. दान देऊनच आपण निसर्गाचे उपकार फेडू शकतो, निसर्गाचे आभार मानू शकतो. ईश्वरवादी भाषेत बोलायचे झाले तर दान कर्म करूनच आपण ख-या अर्थाने कोण्या निर्मात्या ईश्वराची खरी सेवा करू शकतो. ईश्वराची पूजा म्हणजे तरी काय? ईश्वर म्हणजे तरी काय? या विश्वात विद्यमान सर्व जीवसत्त्व, पशुपक्षी, सर्व ख्री-पुरुष, सर्व प्राणी हे ईश्वराचे खरे रूप आहे, असे म्हणतात. या विश्वात असलेल्या सर्व जीवसत्त्वांची, प्राण्यांची व मानवांची सेवा म्हणजेच खरी ईश्वर सेवा होय. सर्व जीवसत्त्वाची मोठया प्रेमलळणे सेवा करणे, त्यांचे रक्षण करणे, सांभाळणे, मदत करणे ही खरी सेवा होय. निसर्ग सेवेचा काय अर्थ आहे? निसर्ग सेवा म्हणजे सूर्य-चंद्राची, नदीनाल्यांची सेवा आपण कसे करू शकतो? आपण त्यांना कशी मदत करणार? जसे नदी-नाले, सूर्य, चंद्र, वृक्ष, आगी, हवा, पाणी हे निसर्गाचे रूप आहे. त्याप्रमाणे निसर्ग निर्मित सर्व पशु-पक्षी, सर्व जीवसत्त्व, ख्री-पुरुष, सर्व निसर्गाचेच अभिन्न अंश आहेत. निसर्गाचेच हे जीवंत रूप आहे. कारण आपण ज्यांना निसर्ग म्हणतो ते म्हणजे आग्नीधातु, जलधातु, पृथ्वी धातु, वायुधातु या प्रमुख चार महाभुतांचे समागम म्हणजे विश्व होय. हेच निसर्गाचे रूप होय. आणि याच चारही महाभुतांचा अंश प्रत्येक मानवी शरिरात व सर्व प्राण्यांत विद्यमान आहे. मानवी शरीरातून कोणत्याही एका धातुचा अंश काढण्यात आला, तर माणूस जीवंत राहू शकत नाही. मरून जाणार. म्हणजे निसर्गाच्या चारही धातुच्या विशिष्ट मिळत्या जुळत्या संयोग रूपाला, ख्री, पुरुष किंवा जीवसत्त्व म्हणतात. हे निसर्गाचेच संतान आहेत. त्याचे खरे जीवंत रूप आहे. म्हणून या

सम्यक दान

पशु प्राण्यांची व मानवांची खरी सेवा म्हणजे ईश्वराची सेवा होय. मानवाच्या व प्राण्यांच्या सेवेकरीता त्याग करणे म्हणजे निसर्गाकरीता त्याग करणे होय. हीच निसर्गाची (ईश्वराची) सच्ची सेवा आहे. जो माणूस सर्व स्त्री पुरुषांमध्ये व प्राण्यांमध्ये ईश्वराचे, निसर्गाचे चिन्ह बघून सच्च्या दिलाने व बिना भेदभावाने मानव सेवा करतो, म्हणजे तो इश्वराचीच खरी सेवा करीत आहे. निसर्गाची हीच खरी सेवा आहे. निसर्गातील चैतन्य भाव नेहमी आपल्या सुख-शांतीकरीता सावलीप्रमाणे दृष्ट्य अदृष्ट्य रूपाने आपल्या पाठीशी सदैव उभा राहील. आम्ही आपले निसर्गप्रति कर्तव्य पार पाडले तर निसर्गावर आपला अधिकार निर्माण होईल. परंतु जी व्यक्तिनिसर्गाची सेवा करीत नाही व आपत्ती किंवा संकट आल्यानंतर तो ईश्वर, अल्ला किंवा देव-देवतांची नावे घेऊन ओरडत राहीली तरी निसर्ग शक्ति, तिच्या मदतीला धावून जाणार नाही. कारण ज्यांनी निसर्गप्रती आपल्या कर्तव्याचे पालन केले नसेल तर, त्यांना आता निसर्ग शक्तिवर अधिकार गाजविण्याचा व त्याच्याप्रती रुसण्याचा काही अधिकार राहत नाही. तो तडफडतच राहील आणि रडत भूकत असतांनाच निसर्ग त्याला आपल्या कुशीत दाबून टाकेल.

जरा विचार करा. आपल्याला आपल्या जीवनात जे काही मिळत आहे, जसे धन, संपत्ती, कपडा-लत्ता, अन्न-धान्य, फळेभाजी, औषध इत्यादि सर्व काही आपल्याला निसर्गातूनच मिळत असते ना ? आपणास जे काही मिळते ते ह्या आपल्या सहचारी सृष्टीतून व मानव समाजापासूनच मिळत असते ना ? या सृष्टीतून व मानव समाजातूनच आपल्याला आवश्यक असणा-या सर्व वस्तु या किंवा त्या स्वरूपामध्ये उत्पन्न होत असतात. सृष्टीतून प्राप्त होणा-या वस्तुंचे हे किंवा ते रूप बदलवून मानव समाज त्यांना काही नवे स्वरूप देत असतो. आपल्या जीवनात आपल्या सुख शांतीकरीता नेहमी उपयोगात येणा-या सर्व वस्तु आपणास ह्या सहचारी मानव समाजातूनच मिळत असतात की नाही? आपण त्या विविध वस्तुंना आपल्या बुधीचातुर्याने आपल्याजवळ कमी अधिक प्रमाणात संग्रहित करून ठेवतो. आपल्या बुधीबळाने आपण जास्त मिळवित असाल पण हे सगळे काही आपल्या सहचारी मानवी समाजातूनच येत असते ना, आपल्याकडे? आणि आपण जर आपले पोट भरून, आपल्या गरजा भागवून, जर दान किंवा त्याग व सेवा भावनेने इतर गरजू मानवाला धन-वस्तु दिल्यात, समाजाला दान

स्वरूपात त्या परत केल्यात, तर, आपण फार मोठे उपकार नाही केलेत. कारण त्या आपल्याकडे मिळविल्या आहेत समाजाकडूनच ना? जर विश्व नियमांप्रती जागृत होऊन, आपल्या जीवनाच्या अनित्यतेला व क्षणभंगुरतेला ओळखून, आज ना उद्या ह्या धनवस्तु माझ्यापासून दूर होणारच आहेत. एकतर मी मृत्यु रूपाने यांच्यापासून दूर जाईल, किंवा ही धन संपत्ती मजपासून दूर जाईल. हा वियोग अटळ आहे. मग जागृत होऊन मी जर त्याग आणि सेवा भावनेने दान दिले, धम्म सेवा केली, तर मोबदल्यात फार मोठे सुख समाधान व पुण्य लाभ होईल. दुस-याचे आसु पुसऱ्यात मोठी प्रसन्नता आहे. मोठे सुख आहे. आणि कुपमंडुक बनून जर मी दान सेवा केली नाही, फक्त धन-वस्तुंचा संग्रह करतेच राहिलो, समाजाचा हिस्सा परत केला नाही तरी, निसर्ग निर्देशणे एक दिवस मला झोपवून ठेवेल व सर्व काही माझ्या हातून हिसकावून घेईल. जसा मी रिकाम्या हाताने जन्माला आलो, तसाच शेवटी रिकाम्या हाताने जावे (मरावे) लागेल. मृत्युसमयी धन-वस्तु तर दूर जातीलच पण आपल्या नासमझीमुळे माझ्या मनाची अंत अवस्था फार दुःखी, उदास व बेचैन असेल. कारण जोर जबरदस्तीने धनवस्तुंपासून वियोग केला जाईल तो मोठे दुःख देणारा असेल.

प्रसन्न मनाने दान देत असतांनाची मनोवस्था फार सुखद व आनंदाची असते. पण सर्व काही बळजबरीने सोडते वेळेची मनोस्थिती दुःखद असते. यालाच दान कर्म व सेवा कार्याचा सांदृष्टिक लाभ म्हणतात. आपण दान वगैरे देतो म्हणजे कुशल कायनि आपल्याच परम सुखशांतीचा महान दीपस्तंभ उभा करतो. आपले शुभ कर्म आपल्याच भविष्यात आपले आधार बनतात. म्हणून दान कर्म आणि सेवा भावना आपल्याच दीर्घ कल्याणाकरीता आहे.

माणूस बळजबरीने महादान देतो

कोणी माणूस कितीही स्वार्थी असला, दान देण्यात ज्याला मुळीच महत्त्व वाटत नाही, दान कार्यात ज्याला विश्वास वाटत नाही, जो धन संग्रह करण्यामध्येच सुख व मोठेणा मानतो, त्यालाही बळजबरीने एके दिवशी महान दान द्यावेच लागते. जरी कोणी मोठया पदावर कितीही मोठे निरंकुश अधिकार गाजवित असेल, त्याला सर्व अधिकार सोडावे लागतात. जगातील मोठ्या सामर्थ्यशाली देशावर जरी कोणी निरंकुश हुकुमशाही सत्ता गाजवित असेल, जरी कोणी

सम्प्रक दान

कोट्याधीश असेल, अनेक कंपन्यांचा मालीक असेल, कोणी सुंदरतम शरीर धारण केलेला असेल, कोणी फार लोभी व कंजुष असेल अशा प्रत्येकालाच एके दिवशी अनिच्छेने बळजबरीने सर्व काही दान द्यावे लागते. मृत्युसमयी सर्व सोडून द्यावे लागते. सर्व पैसा, सर्व अधिकार, सर्व नाती-गोती, सर्व भौतिक वस्तु ज्याना मोठ्या आस्थेने जमा केले, मोठ्या आसक्तिने सांभाळले पण मृत्युसमयी जोरजबरदस्तीने सर्व सोडत असतांना महान यातना होतात, धनाची आसक्ति एकाएकी तोडल्या जात असल्यामुळे मृत्युच्या वेळी असह्य वेदना व महानदुःख होत असते. ज्यानी दान देण्याची सवय लावली नाही, त्यागाचा अभ्यास केला नाही, अनित्य अनात्म जीवनाचा ज्याला बोध झाला नाही. त्याला हे सर्व सोडतेवेळी मोठे दुःख होत असते. पण जी व्यक्ति दान देण्याची सवय लावते, आसक्तिला कमी कमी करून जी व्यक्ति त्याग व दान कार्य करीत राहते ती आपल्या मनाला जिकत जीवंतपणी त्याग व दान कार्याच्या सुख-समाधानाचा आनंद घेते. व मरते समयी सहजतेने आनंदाने मैत्रीभावनेने सर्व धन सम्पत्ती सोडण्यास सज्ज होते. चित्ताला, दान देऊन आनंद व समाधान मानण्याची थोडी थोडी सवय झाल्यामुळे शेवटी महान दानाच्या वेळी त्याला मोठ्या यातना होत नाही, मोठे दुःख होत नाही. मिळालेल्या अधिकाराचा जनकल्याणाकरीता वापर केला, मिळवलेल्या धन संपत्तीचा स्वतःकरीता व लोक कल्याणाकरीता उपयोग केला व आताही लोक कल्याणाकरीता सोडून जात आहे, त्याचे दानी व्यक्तिला समाधानच होते. सर्व सोडणे त्याला जड वाटत नाही. मृत्युच्या वेळी देखील दान कार्याच्या आनंदमय आठवणी आपला सर्वोत्तम मंगल करीत असतात. विवेकपूर्ण केलेले शेवटचे महादान देखील मंगलकारक ठरते.

पुण्यानुमोदनाचे महत्त्व

आपण केलेल्या कुशल कार्याचे, पुण्य कार्याचे अनुमोदन आपण इतरांच्या हित सुखाकरीता करू शकतो. आपली पुण्याई आपल्या व इतरांच्या कामी येत असते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे कुशल कर्म, पुण्य कर्म त्यांच्या व इतरांच्या कल्याणास कारणीभूत ठरले. बाबासाहेबांच्या हयातीत त्यांच्या पुण्य प्रभावाने लोक जगत असत व आजही बाबासाहेबांच्या पुण्याईने लोक जगत आहेत. आजही बाबासाहेबांच्या पुण्याईचा लाभ लोकांच्या जीवनात अनेक वेळा होत असते.

आई वडिलांच्या व बाप दादांच्या पुण्याईने जगणारी अनेक कुटुंबे समाजात आढळतात. मंगल मैत्रीने आपल्या पुण्याचा वाटा आपण इतरांस देऊ शकतो. भगवान बुधाने सीला निससंजातक म्हणून एक गोष्ट सांगितली. एकदा एक शीलवान उपासक जहाजात बसून परदेशात जायला निघाला. त्याच जहाजात त्यांच्या गावचा एक न्हावीही जाण्यास निघाला. जहाज समुद्रातून सात दिवस सुरुळीत चालत राहीले. पण आठव्या दिवशी समुद्रात अचानक जोराचे वाढळ निर्माण झाले. व जहाज खडकावर आदळून तुटले. हे दोघे एका लाकडी फळीच्या आधारे वाचले व लांबच्या लहानशा बेटावर पोहचले. त्या बेटावर लोकवस्ती नव्हती. जंगल होते. लहान मोठे काही पक्षी मात्र निवास करीत असत. मनुष्य वस्ती नसल्यामुळे तेथे खण्यापिण्याची अडचण होती. तरी शीलवान उपासकाने झाडाची कंदमुळे आणि फळे मिळवून आपली उपजिविका चालविली. तेथेही मोठया कटाक्षाने तो शील सदाचाराचे पालन करीत असे. पशु पक्ष्यांवर दया दाखवून तो सर्व सृष्टीवर प्रेम करीत असे. विश्वातील सत् धर्माची उपासना व धर्मपूजा करीत असे. आपल्या शील सदाचारांचे भंग करीत नव्हता. पण त्यांच्या सोबत असलेला न्हावी मात्र दररोज लहान सहान पशु पक्ष्यांना मारुन त्यांना भाजून त्यांचे मांस खात असे. त्या उपासकाला तो तसे मांस खाण्याचा आप्रह करु लागला. पण शीलवान उपासक प्राणीहिंसा न करता कंदमुळे, फळे खाऊन मोठया धर्म निष्ठेने आपले दिवस काढीत राहीला. त्या उपासकाची अढळ श्रद्धा व धर्मनिष्ठा पाहून त्या बेटावर राहणा-या एका नागराजाला दया आली. तो उपासकाला म्हणाला, “हे पुण्यवान उपासका, तुझ्याकरीता मी माझ्या देहाची होडी बनवितो. त्यावर तू बस, आणि जेथे तुला जायचे असेल तेथे मी पोहचवितो.” “उपासकाने नागराजाचे आभार मानले आणि त्याने निर्माण केलेल्या होडीत बसून तो न्हाव्याला म्हणाला, “मित्रा, तुला जर माझ्याबरोबर यावयाचे असेल तर चल, लवकर ये” तेक्का नागराजा म्हणाला, “या न्हाव्याला या होडीत घेता येणार नाही. तो मोठा दुष्ट आहे, निर्दर्यी व हिंसक आहे; त्याच्यासाठी ही होडी मी निर्माण केली नाही. त्याला येथेच यातना भोगू दे.”

उपासक म्हणाला, ‘तो जरी पापकर्मी आहे तरी तो माझ्यासोबत आलेला आहे. आणि मी जे काही पुण्य केलेले असेल त्याचा वाटा मी त्याला देत आहे.

सम्यक दान

“माझ्या पुण्य कार्याचे त्याच्या करीता देखील अनुमोदन आहे. ” नागराजाने विनंती मान्य केली.

तेव्हा न्हावी म्हणाला, “ या तुझ्या देणगीचे मी अभिनंदन करतो. आजपर्यंत मी पुण्याचा मार्ग स्विकारला नव्हता. परंतु तुझ्या संगतीमुळेच काय हे तुझे पुण्य माझ्या पदरी पडले आहे. आणि तुझ्या पुण्याचा वाटेकरी करून तू मला फार ऋणी केलेस.”

नागराजाने त्या न्हाव्यालाही त्या बोटीत येऊ दिले. ते दोघेही सुरक्षितपणे आपल्या मूळ शहरी परत आले व कुटुंबातील लोकांना भेटून धन्यज्ञाले. श्रधा, शील, धम्मसेवा व त्याग या गुणांचे फळ कसे महान असते हे बुद्धाने सांगितले. शीलवान उपासकांच्या अंगी निसर्ग प्रेम असल्यामुळे तो शीलवान व पुण्यवान असल्यामुळे अनपेक्षितपणे दृश्य-अदृश्य स्वरूपात नागराजा स्वतः होडी घेऊन त्याच्या संरक्षणाकरीता आले, व त्यांना जीवदान मिळाले. न्हाव्याने जर उपासकाशी मैत्री केली नसती तर समुदातच त्याचा नाश झाला असता ! पण उपासकाची पुण्याई फळास आली. शेवटी न्हावी सुध्दा प्रतिज्ञा घेऊन धम्म मार्गवर आला व आजन्म सत्कर्म करू लागला.

कोणाची पुण्याई कोणत्या वेळी कधी कामाला येईल याचा नेम नाही. कधीही कोणत्याही स्वरूपात ती कामाला येत असते. आपला नातेवाईक किंवा मित्र संकटात सापडला असेल त्याची कोणत्याही बडया मंडळीसोबत ओळख नसेल, तरीही अशा प्रसंगी आपण आपल्या ओळखीचा व आपल्या पुण्य प्रतापाचा लाभ त्याला मिळवून देत असतो. त्याला मदत करीत असतो. कोणाची पुण्याई कोणाच्या कामी येत असते. म्हणून कोणतेही कुशल कर्म केल्यानंतर बौद्धांची एक हार्दिक मंगल कामना असते व ते पुण्य वाटप करतांना म्हणत असतात.

एतावत्ता च अम्हेहि, सम्भतं पुञ्च सम्पदं ।

सब्बे देवा अनुमोदन्तु, सब्ब सम्पत्ति सिद्धिद्या ।

एतावत्ता च अम्हेहि, सम्भतं पुञ्च सम्पदं

सब्बे भुता अनुमोदन्तु, सब्ब सम्पत्ति सिद्धिद्या ।

एतावत्ता च अम्हेहि, सम्भतं पुञ्च सम्पदं

सब्बे सत्ता अनुमोदन्तु, सब्ब सम्पत्ति सिद्धिद्या ।

(वाणीने, शरीराने व मनाने कुशल कार्य करून, सदाचार करून आम्ही जे काही पुण्य संपादन केले आहे, त्याचे अनुमोदन (वाटप) सर्व देवदेवतांना, सर्व जीवसत्त्वांना करीत आहोत. या पुण्याच्या महान प्रभावाने, सर्वांना शरीर सम्पदा, धन सम्पदा, व सुख-शांती प्राप्त होवो. !)

धनसंपत्ती व पुण्याचा उपयोग

आजारात किंवा संकटात सापडल्यावर आपली धनदौलतकामी येत असते. म्हणून धनसंपत्ती थोडी थोडी संग्रहीत करून ठेवावी. पण सर्वच ठिकाणी धनसंपत्ती कामी येईल असे नाही. कधी कधी धन कुचकामी ठरत असते. आपण रस्त्याने जात आहोत आणि अचानक एखादे झाडच अंगावर कोसळले आणि आपण त्यात दबलो तर घरातील धनसंपत्ती काय करणार? कधी नदीच्या पुरात किंवा वाढळात सापडलो तर धन काय करणार? कधी कडाडणारी वीजच आपल्या अंगावर कोसळली तर धन काय करणार? कधी घरात वापरल्या जाणा-या वीजेचा शॉक बसला तर धन काय करणार? कधी आपण गहत असलेली बिल्डिंग कोसळली तर धन काय करणार? कधी विषारी सापासोबत गाठ पडली किंवा हिस्स पशुसोबत गाठ पडली तर धन काय करणार? अशा प्रसंगी आपली संग्रहित पुण्याई, दृश्य अदृश्य रूपाने संरक्षणासाठी उभी राहते. एका हॉस्पिटलमध्ये दोन माणसे कॅन्सरच्या आजाराने आजारी आहेत. दोघेहि सारख्या वयाची माणसे आहेत. आजार एक सारखाच आहे. डॉक्टर एकच आहे. व दोन्ही आजा-यांना कॅन्सर दूर होण्याचे तो डॉक्टर एक सारखे औषध देतो, पण त्यातील एक आजारी बचावतो व दुसरा आजारी मरण पावतो, असे कां घडते? येथे कोणती शक्ति काम करीत असते? औषध, इंजेक्शन तर सारखेच दिल्या गेलेत. पण एकाला औषधाचा उपयोग होत नाही व तेच औषध दुस-याला उपयोगी ठरते. यातही पुण्य भागाचा व पुण्य प्रतापाचा अंश आहे. एखादा व्यक्ति पायाला साधी ठेच लागून पडतो व मरण पावतो तर दुसरा व्यक्ति मोटार गाडीने जोराने उडवला जाऊन जखमी होतो आणि बचावत असतो, असे कां घडते? एखादा व्यक्ति लहानशा माईनर ऑपरेशननी मरण पावतो तर एखादा मोठ्या मेजर ऑपरेशनमधूनही जीवत राहतो. असे कां घडते? यांत चित्तामध्ये संग्रहीत केलेल्या पुण्य प्रतापाचा अंश असतो. ज्याचे चित्त पुण्य प्रभावाने मजबूत झालेले असते, जो नियमित

सम्प्रक दान

कुशल (पुण्य) कर्म करणारा असतो, एकतर तो संकटात सापडत नाही, आणि जरी संकटात सापडला तरी त्याच्या ठायी असलेली पुण्य संपदा त्याचा मोठया शिताफीने बचाव करीत असते. म्हणून पुण्य संपादनाकरीता, पुण्यार्जना करीता आपल्याला धार्मिक बनायचे असते. पुण्य हे दुकानावर किंवा बाजारात विकत मिळत नाही. आपल्या मैत्री भावनेने व कुशल कायनेच ते मनोभावे हृदयांत संपादन करावे लागते. धम्म कार्यातूनच महान पुण्य मिळते. दान, शील, भावना, चित्तशुद्धी हे पुण्य संपादनाचे मोठे साधन आहे. म्हणून बुद्धीवान माणसाने जागृत होऊन आपल्या देहाला व जीविताला धम्म कार्यात लावले पाहीजे. वेळ प्रसगी तेच आपल्या संरक्षणास, दुःख मुक्तिस व सुख प्राप्तीस सहाय्यक होत असते. पुण्य संपत्तीची जाणीव असावी

आपल्या पुण्य संपत्तीची जाणीव असावी व तिचा योग्य उपयोग केला जावा तर मोठा लाभ होतो. बुद्धानी एक जातक कथा सांगितली. वाराणशी शहरात एका कुटुंबात एक म्हातारी आणि तिची एक लहानशी नात मोठ्या गरीबीमध्ये दिवस काढून राहात होती. तसे ते कुटुंब पूर्वी मोठे धनी होते. पण दुष्काळ पडला आणि नैसर्गिक आपत्तीने ते कुटुंब देशोधडीला लागले. त्या कुटुंबातील सर्व माणसे मरून गेली पण फक्त एक म्हातारी आपल्या नातीला घेऊन दूरच्या गावी जाऊन राहीली व बचावली. काही वर्षांनंतर पुढ्हा ती आपल्या नातीला घेऊन वाराणशीत आली. घरातील सर्व धन संपत्ती नष्ट झाली होती. ती कशीतरी गरीबीत दिवस काढत होती. त्या घरी जुन्या सामानात अनेक वर्षांपासून पडलेले व मळलेले मोठी धूळ माजलेले एक सोन्याचे ताट होते. पण म्हातारीला त्याची जाणीवच नव्हती. ते पूर्वजांच्या रद्दी, जुन्या सामानामध्ये धूळ खात पडलेले होते. म्हातारीला त्याची कल्पनाही नव्हती. जुनी भांडी समजून ते सामान घरात धूळीत पडलेले होते. एकदा एक खेळणे विकणारा व्यापारी त्या शहरात आला व आकर्षक खेळणी विकावयास लागला. म्हातारीची लहानशी नात म्हणाली, “अहो, आजी, आजी मला ते खेळणे घेऊन द्या ना” “नाही बेटी माझ्यकडे काही पैसे नाहीत” “नाही, मला खेळणी पाहीजे ग आजी!” आजी विचार करायला लागली. आता काय करावे? तेव्हा तिने जुने सामान घरात जाऊन ते मळलेले व धूळ खात पडलेले एक ताट बघितले. तिला माहितच नव्हते की हे सोन्याचे आहे.

तिने ते आणले आणि व्यापा-याला म्हणाली, “ बेटा, हे जुने ताट घे आणि याच्या बदल्यामध्ये या मुलीला दोन तीन खेळणी दे.” व्यापारी अनुभवी होता. त्याने कठीण लोखंडाने ताटाच्या मागे रेषा ओढली व ओळखले की ताट सोन्याचे आहे. लाख मोलाचे आहे. पण बिचा-या म्हातारीला त्याची जाणीव नाही. त्या धम्मवान व्यापा-याने ते ताट हजारो नाणे देऊन घेतले व म्हातारीकडे भरपूर पैसा आला.

तिच्याच घरी असलेल्या तिच्याच संपत्तीची म्हातारीला जाणीव नसल्यामुळे ती दारिद्र्यात दिवस काढीत होती. पण संपत्तीची जाणीव झाल्यावर त्याचे मोल कळल्यावर ती सूखी झाली.

आपल्या दृश्य अदृश्य संपत्तीची जाणीव असणे व योग्य वेळी तिचा उपयोग करणे नेहमी कल्याणाचे असते. जर आपण योग्य वेळी उपयोग केला नाही तर धन संपदा असून देखील ती फायद्याची ठरत नाही. म्हणून कुशल कार्याद्वारे संग्रहीत करीत असलेल्या आपल्या पुण्य संपत्तीचे आपणास नित्य स्मरण असावे. संकट समयी आपण आपल्या कुशल कार्याचे, पुण्य कर्माचे नेहमी स्मरण करीत राहावे. तेच दृश्य-अदृश्य रूपाने आपल्या संरक्षणाकरीता उभे राहात असतात व जीवन यात्रेत आपल्याला तारून नेत असतात. म्हणून बुद्धीमान माणसाने जागृत होऊन दान, शील व ध्यान भावनेचा अभ्यास करून धम्म कार्यात लागले पाहिजे. जीवन सफल होईल. त्याग व दान कर्माचे महत्त्व अनुभवास येईल.

सर्वांचे मंगल होवो ! सर्वांना सुख-शांती लाभो !

दान पारमिता

पारमिता या शब्दाला बुध्द धर्मामध्ये आतिशय महत्वाचे स्थान आहे. पारमितेवरून तथागत सम्यक सम्बुद्धाचे जगातील अद्वितीय व्यक्तिमत्त्व लक्षात येते. सम्यक सम्बुद्ध होण्याकरीता बोधीसत्त्व स्वरूपात व्यक्तिला दहा पारमिता पूर्ण कराव्या लागतात. बोधीसत्त्व म्हणजे सम्यक सम्बुद्ध होण्याकरीता प्रयत्नशील असलेली व्यक्ती. संपूर्ण बुध्द बनण्याकरीता बोधीसत्त्वाला अनेक जन्म पूर्ण करीत दहा पारमिता पूर्ण कराव्या लागतात, असे म्हटले आहे. ह्या दहा पारमिता पूर्ण केल्यानंतरच कोणी व्यक्ती बुध्द होतो. पारमिता पालि शब्द आहे. त्याचा अर्थ “पारम” म्हणजे दुसरा किनारा ‘ई’ म्हणजे जाणे. पारमिता म्हणजे कुसल कम्माच्या आधारे दुस-या किना-यावर पोहचणे. जन्म-मरणाच्या भवचक्रातून पार निघून परम निर्वाण अवस्थेला प्राप्त करणे. जिवंतपणी परम निर्वाण अवस्थेचा साक्षात्कार पारमिता पूर्ण करूनच करता येतो. पारमितांचा अभ्यास परम निर्वाण पदाला पोहचवित असतो. दहा पारमिता पूर्ण करूनच कोणी व्यक्तिसम्यक सम्बुद्ध बनत असतो. ‘परम’ चा दुसरा अर्थ आहे थोर उदात्त, भव्य, परम श्रेष्ठ. पारमितेच्या अभ्यासाने माणूस परम श्रेष्ठ बनतो.

पारमितेवरून तथागत बुध्दाचे भव्य दिव्य अद्वितीय व्यक्तिमत्त्व लक्षात येईल. सम्यक सम्बुद्ध कोणाला म्हणावे? बुध्द कसा बनतो? बुध्द कोण व कसा असतो? कोणते विशेष बोधि गूण बुध्दत्व प्राप्त करण्याकरीता आवश्यक असतात. ते तथाकथित देव देवतांपेक्षा व महापुरुषांपेक्षा कसे वेगळे असतात? यांची

काहीशी कल्पना दहा पारमितांवरुन आपणांस येईल. बुध्द गूण याहीपेक्षा पून्हा विशेष असतात. आहत्तर विशेष बोधीज्ञानाने बुध्द परीपूर्ण असतात. पण त्याची मिमांसा येथे नाही. तो वेगळा विषय आहे. दहा पारमिता खालील प्रमाणे :-

दानं सीलञ्च नेकखम्मं, पञ्जा विरियेन पञ्चमं,

खान्तिसच्च मधिद्वानं, मेत्पुपेक्खाति मे दस ॥

१. दान पारमिता	२. शील पारमिता
३. नेकखम्म पारमिता	४. प्रज्ञा पारमिता
५. विरिय पारमिता	६. खन्ती पारमिता
७. सत्य पारमिता	८. अधिष्ठान पारमिता
९. मैत्री पारमिता	१०. उपेक्खा पारमिता

येथे आपणास विशेष म्हणजे दान पारमिता बदल समजून घ्यावयाचे आहे. तरी दहा पारमितांचा अर्थ थोडक्यात समजून घेऊ या.

पारमिता पूर्ण करण्यासाठी बोधिसत्त्व आपल्या प्राणांची आहुती देतो. पारमिता पूर्ण करण्याच्या संकल्पाने तो आपले प्राण अर्पण करतो. जीव देतो, प्राण त्यागतो पण पारमिता तोडीत नाही. पारमिता पूर्ण करीत करीत तो मरण पावतो. व त्या पारमितेचा पूर्ण अधिकारी (मालक) बनून पून्हा त्या विशेष परिपूर्ण गुणांनी जन्म घेतो. सत्य पारमिता पूर्ण करावयाची असेल तर सत्य वचन बोलता बोलता सत्यासाठी तो स्वतःचे प्राण देतो पण खोटे बोलत नाही. सत्यच बोलतो व त्या सत्यासाठी तो जीव देऊन सत्यावर विजय मिळवतो व ती पारमिता पूर्ण करून पून्हा जन्म घेऊन अधिक शक्तिशाली बनून बुध्द होईपर्यंत पारमिता पूर्ण करीत राहतो अशा ह्या दहा पारमिता पूर्ण करून स्वबळाने बोधिसत्त्व बुध्द बनतो.

दहा पारमिता कोणत्या ?

१. दान पारमिता-

दुस-यांच्या सुख शांतीकरीता निस्वार्थ भावनेने त्याग करणे, दान देणे, दान देऊन माणूस आपल्या मधील लोभाला व स्वार्थाला जिंकत असतो व दुस-यांच्या हित-सुखाला सहाय्यक बनतो.

२. शीलपारमिता-

मोठ्या कटाक्षाने तो शील सदाचाराचे पालन करतो. कितीही धोका

सम्यक दान

पत्करावा लागला, स्वतःचे प्राण जरी गमवावे लागले तरी चालेल पण तो दुस-यांची हत्या करीत नाही, चोरी करीत नाही, परस्तिगमन करीत नाही, खोटे बोलत नाही, कठोर व निरर्थक बोलत नाही, नशा पाणी करीत नाही व दुष्कृत्यापासून पूर्णपणे अलिप्त राहून सदाचारी जीवन जगतो, व शील पारमिता पूर्ण करतो.

३. नेकखम्म पारमिता-

बोधिसत्त्व तथाकथित अनेक सांसरिक व भौतिक सुखाचा त्याग करतो. गृहत्याग करतो. सन्याशी जीवन पत्करतो. तसेच इंद्रिय सुख (कामछंद) द्वेषभाव, आळस, सुस्तपणा व निष्क्रियता (शिथीलता), बेचैन अवस्था, काळजी आणि संशय अशा पांच निवरणांचा तो पूर्णपणे त्याग करतो. व मनाला विकार मुक्त करून ही पारमिता पूर्ण करतो.

४. प्रज्ञा पारमिता-

स्वानुबोधाने सत्याचा बोध करून तो प्रज्ञा ज्ञान विकसीत करतो. अनित्य, अनात्म, दुःख या तीन लक्षणाचा साक्षात्कार करून तो प्रज्ञा बोध वाढवितो. भावनामयी प्रत्यक्ष ज्ञानाने प्रज्ञा पारमिता पूर्ण करतो.

५. विरिय पारमिता-

तो पूर्ण आत्म विश्वासाने, दृढ मिश्चयाने अनेक अडथळ्यांना पार करीत निर्वाणाच्या मार्गावर वाटचाल करीत राहतो. चित्त शूद्धी करीता व मनो विकारांना मनातून घालविण्याकरीता तो मोठया दृढ शक्तिने प्रयत्नशील राहतो. व हार न मानता प्रयत्नपूर्वक वाटचाल करीत राहतो. निर्वाणापर्यंत प्रयत्नशील असतो.

६. खन्ति पारमिता-

कठीण प्रसंगांना, दुस-यांनी निर्माण केलेल्या दुःखाला तो धीर गंभीरपणे सहन करतो. मनाचा, कठीण प्रसंगी पूर्ण संयम बाळगून तो वेदना-संवेदनांना सहन करतो. मनाचा संतुलनपणा गमवित नाही. मोठया मानसिक धैयने तो कटू, दुःखद प्रसंगाला सामोरे जावून सहनशीलतामय गुणाला पूर्ण करतो.

७. सत्य पारमिता-

तो सत्य बोलत असतो. सत्य मागानेच गमन करतो, कल्पना व भ्रमभ्रांतीच्या मागाने जात नाही. दिलेले वचन व आपले कर्तव्य कुठल्याही परिस्थितीत तो पूर्ण करतो. तो काया वाचा व मनाने सत्य धारण करतो: प्रामाणिकपणा व विश्वासार्ह

सम्यक दान

राहून तो सत्यांच्याच दिशेनी गमन करतो. कोणत्याही प्रसंगी सत्याला सोडीत नाही व सत्य पारमिता पूर्ण करतो.

८. अधिष्ठान पारमिता-

दृढ निश्चयाने व प्रबळ इच्छाशक्तीने तो निर्वाणाच्या दिशेने वाटचाल करीत असतो. कुठल्याही मोहाला बळी न पडता रस्त्यावरील अनेक प्रलोभनाला व अडथळ्यांना दूर करून तो दृढ संकल्पाने कृती करीत राहतो, अढळ आणि अटळपणे निर्वाणाच्या दिशेने तो वाटचाल करीत राहतो. त्या अवस्थेला प्राप्त केल्याशिवाय दृढ निश्चय सोडीत नाही.

९. मेत्ता पारमिता-

उदार प्रेम व दुस-यांच्या हित सुखाकरीता, त्यांच्या दुःखमुक्तिकरीता हार्दिक मंगल मैत्रीभावे सर्व जीवसत्त्वांप्रती हार्दिक शुभ कामना प्रकट करतो. स्वतःच्या दुःखमुक्तिकरीता व दुस-यांच्या सुख शांतीकरीता तो मोठ्या उदारपणे निर्मळभावे प्रेम व मंगल सुख शांतीकरीता सर्व दृष्ट्या प्रयत्नशील असतो. द्वेषभाव मनातून दूर सारून सर्वत्र मंगल मैत्री पसरवितो. सर्वांच्या सुख-शांतीची मंगल मैत्री करतो. कोणचेही अहित चितीत नाही व अहित करीत नाही.

१०. उपेक्खा पारमिता-

उपेक्खा म्हणजे मनाची संतुलित अवस्था, सुखात किवा दुःखात न डगमगता सर्व चढाव उताराच्या परिस्थितीमध्ये स्थितप्रज्ञ राहणे, संसारातील आठ लोक धर्मामध्ये विचलित न होणे, सुख-दुःख, यशअपयश, निदा-प्रशंसा, मानअपमान, लाभ-हानी अशा सर्व प्रसंगात स्थितप्रज्ञ राहणे उपेक्खा पारमिता होय. या पारमितेला तो पूर्ण करतो.

अशा दहा पारमिता बोधीसत्त्वाला सर्वांथाने पूर्ण कराव्या लागतात. असे म्हटले आहे की, त्यांना पूर्ण करण्याकरीता बोधीसत्त्वाला अनेक जन्मे घ्यावे लागतील तेव्हा ते खरे सम्यक सम्बुद्ध (तथागत बुद्ध) बनत असतात.*

[संदर्भः*(गाली तिपिटके) १. सुतपिटके बुद्धवस पालि. २. खुद्रकनिकाये पटिसभिदामगापालि.

3.(The Buddha and His Dharma, by Dr. B. R. Ambedkar Page 57)]

सर्वच कुशल कर्म पारमिता ठरत नाहीत.

प्रत्येक कुशल (चांगल्या) कर्माचे फळ मिळत असते. कुशल कर्मच

सम्यक दान

पारमिता ठरत असतात. पण सर्वच कुसल कर्म पारमिता ठरत नाही. कुसले कार्याला पारमितेचा दर्जा मिळण्याकरीता त्यात काही विशेष मनोसंकल्प असावे लागतात. कुसल कार्य मनात लोभ ठेवून करायला नको. मित्या दृष्टीने व मित्या संकल्पाने कुसल कार्य करायला नको. मान-अतिमान व अहंभावनेने कुसल कार्य करायला नको. कुसल कार्य नितांत करूणाभाव, सेवा भाव, कर्तव्य भाव, व मुदिता भावनेने करावयास हवे. व पारमिता पूर्ण करीत असतांना केवळ निर्वाण अवस्थेची प्राप्ती, परमश्रेष्ठ बुद्धत्वाची प्राप्ती, हेच संकल्प मोठयातील मोठया कुसल कार्याप्रसंगी अंतर्मनात असावे. पूर्णितः निस्वार्थ व करूणा भाव असावा तर ते कुसल कार्य पारमितेचा दर्जा धारण करीत असते.

मानवी जीवनात अनेक वेळा कुसल कार्य केली जातात. माणूस अनेक वेळा कुसल कार्य (पुण्यकार्य) भौतिक धन-संपदेच्या प्राप्तीकरीता करीत असतो. या पुण्य कायने मला भौतिक धनसंपदा प्राप्त व्हावी, या लोकांतील सर्व सुख लाभावे व मरणोपरान्त मला दिव्य सुख लाभावे, अशा भावनेने जी कुसल कर्मे केली जातात त्यांना त्या वस्तु प्राप्त होत असतातच. पण अशा भावनेने केलेल्या कुसल कार्यात लोभ आहे, स्वार्थ भावाना व तृष्णा आहे म्हणून त्यात पारमितेचा उच्च दर्जा नसतो. काही माणसे कुसल कार्य केवळ नावासाठी, केवळ प्रसिद्धीसाठी करीत असतात त्यांना नाव व प्रसिद्धी मिळत असते. काही लोक आपल्या श्रीमंतीच्या प्रदर्शनाकरीता पूण्य कार्य करतात. तर काही लोक इर्षा भावनेने स्वतःचा मोठेपणा दाखविण्याकरीता व इतरांचा हलकेपणा दाखविण्याच्या भावनेने पुण्यकार्य करतात. त्यांनी अपेक्षिलेल्या गोष्टी त्यांना प्राप्त होत असतात. पण हे कुसल कार्य पारमितेचा दर्जा प्राप्त करीत नाही. पारमितेचा दर्जा येण्याकरीता कुसल कार्य नितांत करूणा व सेवा भावनेने करावी लागतात. दुस-यांच्या हित सुखाकरीता, आपल्या विकार मुक्तिकरीता व या कुसल कार्याच्या महान फळाने मला सम्यक सम्बुद्ध पदाची प्राप्ती हेवो. बुद्ध बनुन माझ्या हस्ते असंख्य कोट्यावधी लोकांचे व असंख्य जीव सत्त्वांचे कल्याण करता येवो, असंख्य दुःखीतांची सेवा करता येवो असा संकल्प, करून (प्रतीज्ञा करून) जे कुसल कार्य केली जातात ती पारमिता ठरत असतात. त्या पारमिता बुद्ध पदाला पोहचवित असतात. दहा पारमिता पूर्ण केल्याशिवाय कोणीही सम्याक सम्बुद्ध बनु शकत नाही. बुद्ध

पदाचा हा महानतम आदर्श आहे.

पारमितेच्या व ध्यान भावेच्या आधारे कोणीही उपासक/उपासिका जीवंतपणी निर्वाण अवस्थेची प्राप्ती करू शकतो. पारमिता उपासकांना निर्वाणपदाला पोहचविते. ती अर्हत बनण्यास सहाय्यक ठरते, पञ्चेक बुध्द बनण्यास सहाय्यक ठरते, व दहा पारमितांची सर्वांगने परिपूर्ती महान सम्यक सम्बुद्ध तथागत बुध्द बनवित असते. **कुसल कार्यात संकल्पाचे फार महत्व**

तथागत बुध्दाने एक कथा सांगितली. नव कल्पापूर्वी एका गावी दोन भाऊ रहात होते. त्यांची उसाची शोती होती. त्यावेळी ऊस विशेष प्रकारचे पिक होते. ऊसाला कापल्याबरोबर त्यातून निरंतर रस बाहेर पडत असे, जोपर्यंत त्याच्या एका टोकाला कपडयाने बांधत नाही तोपर्यंत ऊसाचा रस न धांबता निघत असे. कापलेल्या टोकाला बांधले की बंद व्हायचा. एके दिवशी लहान भाऊ शेतावर गेला. घरी नेण्याकरीता त्याने आपल्या शेतातील दोन ऊस तोडले. एक मोठया भावाकरीता व दुसरा ऊस स्वतःकरीता असे दोन ऊस घरी नेऊ लागला. रस्त्याने जात असतांना वाटेत त्याला पच्चेक बुध्द दिसले. पच्चेक बुध्दाला बघून तो फार प्रसन्न झाला. बुध्दाला वंदन करावे. त्यांना दान द्यावे, असे त्यांना वाटू लागले. त्याने प्रसन्न भावे पच्चेक बुध्दाला वंदन केले. व आपली शाल अंथरून त्यांना झाडाखाली विनंतीपूर्वक बसविले आणि आपल्या हिस्याच्या उसाला काढून त्याने उसाचा रस पच्चेक बुध्दाच्या दान पात्रात दान दिले. बुध्दाने रस प्राशन केले. बुध्दाला रस पितांना बघून श्रद्धा आणि भक्ति भावाने ओतप्रोत होवून त्याला वाटले की, “माझ्या मोठया भावाच्या हिस्याच्या उसाला सुध्दा मी या पच्चेक बुध्दाला दान द्यावे. जर माझ्या मोठया भावाला त्याची किमत हवी असेल, त्याला जर दान देणे मंजूर नसेल तर मी त्याच्या वाटायाच्या उसाची किमत देईन, जर मी दिलेल्या दानात त्याचे समर्थन असेल तर ठीक आहे, नाही तर मी किमत देईन. पण त्याच्याही हिस्याचा ऊस मला दान करू दे” नंतर त्याने दुसरा ऊस देखील पहिल्या प्रमाणेच पुज्य भावनेने दान दिला आणि दान देते वेळी मनात संकल्प केला “मी दिलेल्या या दानाच्या महान पुण्य प्रभावाने, या दान कार्याचे फळ म्हणून मला मानव जीवनातील सर्व सुख-समृद्धी व यश-वैभवाची प्राप्ती होवो, आणि शेवटी पच्चेक बुध्दाप्रमाणे मला निर्वाण पदाचा साक्षात्कार

सम्यक दान

होवो !” पच्चेक बुध्दाने हार्दिक मंगल आशिर्वाद दिला व आकाशमार्गे गंधमादन अरण्यातील विहारात गेले व तेथील ५०० पच्चेक बुध्दासहित रस प्राशन केले. घरी आल्यावर लहान भावाने मोठया भावाला घडलेली हकीकत सांगीतली. तुझ्या हिस्याचा ऊस सुध्दा मी तुझ्या नावाने दान दिला. जर तुला ते मान्य नसेल तर मी त्याची किंमत देण्यास तयार आहे. मोठा भाऊ देखील दान कार्याबद्दल ऐकून फार प्रसन्न झाला. त्याला फार फार आनंद वाटला.

त्यांनी त्या दान कार्याचे स्मरण करून संकल्प केला “ माझ्या वाट्याचे माझ्या नावाने केलेले दान कार्य मला निर्वाणाच्या साक्षात्कारास सहायक ठरो ! या दान कार्याच्या पुण्य फळाने मला निर्वाण पदाची प्राप्ती होवो !” त्यांनी मानवी सुखाच्या संसारिक भोग वस्तु, धन-संपदा, मिळावी असा संकल्प केला नाही, मला निर्वाण पदाचा साक्षात्कार होवो असा संकल्प केला.

निसर्ग नियमानुसार आपापल्या वयोमानाने दोघेही भाऊ मरण पावले. दोघेही दिव्य लोकात जन्माला आले. विपस्सी बुध्दाच्या काळापर्यंत ते देव लोकात राहीले. त्यानंतर विपस्सी बुध्दाच्या वेळी दोघेही भाऊ मानव लोकात वंधुमती नगरीत पूऱ्हा एक दुस-याचे भाऊ म्हणून जन्माला आले. विपस्सी बुध्दाची त्यांची भेट झाली. बुध्दाची प्रवचने ते ऐकू लागले. त्यांत मोठा भाऊ बुध्दाचा शिष्य (भिक्षु) बनला व अर्हतपद निर्वाण अवस्थेचा त्यांनी साक्षात्कार केला.

मोठया भावाला निर्वाणाची प्राप्ती झाली. पण लहान भाऊ जो दान कार्य करण्यात मुख्य सुवर्धार होता तो पूऱ्हा अनेक प्रकारे कुशल कार्य (पुण्य) करून धन-संपदेचा अधिकारी बनून भोगविलासाच्या जीवनात रममान होत राहीला. पूऱ्हा-पूऱ्हा कुसल कार्य करून, मला भोग संपदा मिळावी, मानव लोकातील व देव लोकातील यश वैभव लाभावे, नंतर निर्वाण लाभावे, असा संकल्प करीत असे. त्या कुसल कर्माचे फळ म्हणून तो अनेक वेळा देव लोकांत व जेष्ठ श्रेष्ठ धनी म्हणून मानव लोकांत जन्माला येत राहीला. विपस्सी बुध्दानंतर वेस्सभु बुध्द, ककुसंद बुध्द, कोणागम बुध्द, काशयप बुध्द, अशा अनेक बुधांच्या संपर्कात तो मानव जन्म घेऊन येत गेला. मोठ मोठे दान कार्ये केले, दीर्घ अशा ९ कल्पांच्या अवधीनंतर गौतम बुध्दाच्या काळात तो जोतीय धन श्रेष्ठी म्हणून मोठया धनी कुटुंबात जन्माला आला. गौतम बुध्दाची व त्याची भेट झाली व

सम्यक दान

बुधाच्या मार्गदर्शनाने त्यांनी निर्वाण पदाचा साक्षात्कार केला. उच्चतम ध्येय गाठले. त्याच्या संकल्पामुळे निर्वाणपद ९ कल्प लांब अंतरावर गेले तर त्याच्या मोठ्या भावाला विपश्शी बुधाच्या काळात आठ कल्पांपूर्वी निर्वाणपद मिळाले. पूण्य कार्य ज्या हेतूने व ज्या संकल्पाने करीत असतो तसे फळ मिळत असते. म्हणून कुसल कार्य करते वेळी संकल्प (प्रतिज्ञा) फार महत्वाची असते. कोणी कुसल कार्य, यश-वैभव, मिळविण्याच्या संकल्पाने करतो, कोणी निरोगत्व व सुख-शांतीच्या संकल्पाने, कोणी निर्वाणपद प्राप्तीच्या संकल्पाने, कोणी पच्चेक बुद्ध होण्याच्या संकल्पाने तर कोणी महान सम्यक सम्बुद्ध पद प्राप्तीच्या संकल्पाने पारमिता किंवा कुसल कार्य करीत असतात. व त्या त्या अवस्था त्यांना प्राप्त होतात. कुसल कार्याच्या संकल्पानुसार मिळणारे ते फळ असते.

दान पारमिता म्हणजे काय ?

पारमिता दहा आहेत. येथे आपण दान पारमितेविषयी समजून घ्यावयाचे आहे. दान म्हणजे त्याग (Sacrifice) आपल्या मालकीच्या वस्तु दुस-याच्या सुखशांतीकरीता दुस-यांना देणे म्हणजे दान होय. अभिधम्मामध्ये म्हटले आहे की, दान चेतना हीं फार महत्वाची आहे; चित्तवृत्ती (चेतना) हीं सर्व कार्यात प्रमुख आहे. दान आपण कोणत्या चेतनेने, कोणत्या भावनेने देतो? कोणी व्यक्ति १. शीलवान सदाचारी असल्या कारणाने दान देतो, कोणी आदरापोटी, कोणी कर्तव्य भावनेने दान देतो, किंवा

२. कोणी दुस-याला मदत करण्याच्या भावनेने दान देतो, कोणी दया भावनेने दान देतो, दुसरा अडचणीत आहे, त्याला गरज आहे, तो सदाचारी आहे किंवा नाही हे न बघता त्याला गरज आहे म्हणून त्याला दान दिले जाते. कधी मित्राला, तर कधी अनोळखी व्यक्तिला दान दिले जाते. दोन्ही प्रकारे दान देणे महत्वाचे आहे. त्याचे फळ मिळत असते. परंतु अशा दानाला पारमिता म्हणता येत नाही. पारमितेचा दर्जा मिळविण्याकरीता इतर सद्भावनेची जोड असावी लागते. दान पारमितेचा दर्जा येण्याकरीता दान देते वेळी कोणतीही तृष्णा नको, कोणतीही अभिलाषा नको, मला भौतिक भोगवस्तु मिळाव्या, माझा मान-सम्मान वाढावा असा अहंभाव नको, तर त्यासोबत करूणाभाव असावा. चित्ताची क्लेषापासून नितांत मुक्तिव निर्वाण पदाचा साक्षात्कार व्हावा ही भावना असावी तर त्याला

सम्यक दान

पारमितेचा दर्जा प्राप्त होतो.

दान देणे सोपे नाही

दान देणे कठीण कार्य आहे. आपल्या मालकीच्या वस्तु दुस-यांना देणे सोपे नाही. गरीबीमुळे माणूस दान देऊ शकत नाही हे कारण बरोबर नाही. गरीब माणूस देखील यथाशक्ति दान देत असतो. दान देण्याची ज्या वृत्ती नाही किंवा ज्याला देण्याची सवय नाही तो कधिही दान करीत नाही. कधी कधी सहजरित्या माणूस त्याच्याकडील निस्त्रेयोगी आणि निरर्थक असलेल्या वस्तु सहजतेने दान करतो. परंतु, हे सर्वांना सोपे नाही की त्यांनी जेष्ठ-श्रेष्ठ मुल्यवान वस्तुंचे दान करावे. अति प्रिय व जेष्ठ-श्रेष्ठ मुल्यवान वस्तुंचे दान केल्याशिवाय दान पारमिता परिपूर्ण होत नाही. मुल्यवान वस्तुंचे दान करण्याकरीता मनातील अनेक दूऱ्यांना अनेक, लोभ वृत्यांना जिकावे लागत असते. बुध्द वचन आहे की ‘दानञ्च युद्धञ्च समानमाहू’ दान देणे व युद्ध करणे समान आहे. दान करते वेळी अनेक लोभांना जिकावे लागते मनातील अळळेक आसक्तीवर, अनेक विकारांवर विजय मिळवावा लागतो.

कठीण असले तरी आवश्यक आहे :-

दान देणे जरी कठीण असले तरी निर्वाण पदाच्या प्राप्तीकरीता आवश्यक आहे. दान कार्याच्या अभ्यासाशिवाय निर्वाणपद, श्रावकबोधी, पच्चेक बोधी किंवा सम्मा सम्बोधी पदाचा साक्षात्कार होत नाही. वेगवेगळ्या बोधीपदाकरीता वेगवेगळ्या स्तरांचा त्याग असतो. सम्यक सम्बुद्ध होण्याकरीता महान त्याग, महान दान, दृढ निश्चय व दृढ संकल्पाची गरज भासत असते. बुध्दत्व प्राप्तीच्या संकल्पाने वेस्सनंतर राजाने महान दान दिले. त्याने स्वतःचे मुल्यवान राज्य दान दिले. राज्यपदाचा दान केला. सर्व भौतिक वस्तुंचे दान दिले. प्रिय पत्तिचे दान दिले. प्रिय पुत्रांचे दान केले. मनात कोणत्याही प्रकारची आसक्ति व पश्चाताप न करता त्याने सर्व वस्तुंचे महान दान बुध्दत्वाच्या संकल्पाने दिले.

दहा पारमितांमध्ये दान पारमितेला सर्व पारमितांचा राजा मानले जाते. दान पारमिता सर्वात महत्वाची आहे. दान पारमिता इतर पारमितांची पूर्व तयारी असते. जो दान पारमिता पूर्ण करू शकत नाही त्याला इतर पारमिता पूर्ण करता येत नाही. दान सर्व पारमितांचा मूळ आधार आहे, मूळ पाया आहे. दान कृत्यावरून

सम्यक दान

सदगुणांचे व त्यागाचे मोजमाप केले जाते. कोण किती सदगुणी आहे, किती सदाचारी आहे, त्याची ओळख त्याच्या त्यागावरून, व त्याच्या दान कार्यावरून ठरविली जाते. जो माणूस १००० रूपयाचे दान करू शकतो तो ५०० रूपयाकरीता खोटे बोलणार नाही. परंतु जर त्याचे २००० रूपयाचे नुकसान होत असेल तर ते टाळण्यासाठी तो खोटे बोलू शकतो. त्याचप्रमाणे जो माणूस स्वतःच्या प्राणाचे दान देण्यास तयार असतो, तो स्वतःचा जीव वाचविण्याकरीता खोटे बोलण्याची शक्यता कमी असते. माणसाच्या दान कार्यावरून त्याच्या सदाचारी वर्तनाचे मोजमाप करता येते.

बरेच लोक दान कार्याच्या महत्वाला समजत नाहीत व मानवी जीवनातील या प्रशंसनीय कार्याची प्रशंसा करीत नाहीत.

बुध्द होण्याकरीता बोधीसत्त्वाचे दान

बुध्द होण्याकरीता बोधीसत्त्व दानपारमितेला कशी पूर्ण करतात ?

दान पारमितामध्ये खालील प्रकारचे दान येतात.

१. तो दुस-यांच्या सुख-शांती व आनंदासाठी त्यांना आवश्यक असलेल्या भौतिक वस्तुंचे दान देतो.
२. स्वतःचे हात पाय अथवा कोणतेही अवयव योग्यप्रसंगी दुस-यांच्या हित-सुख व कल्याणाकरीता दान देतो.
३. तो दुस-यांच्या कल्याणासाठी कधी कधी स्वतःच्या प्राणाचे दान करतो.
४. दुस-यांच्या बिकट परिस्थितीमध्ये, त्यांच्या वर्तमान जीवनातील अनेक संकटांना दूर करण्यासाठी व भविष्यातील त्याची भीती दूर करण्यासाठी त्यांना योग्य ती मदत करून सहाय्य करतो.
५. सत्धम्माचे योग्य मार्गदर्शन करून ते लोकांना अवनिती व विनाशापासून वाचवितात व ज्ञानाचा मार्ग दाखवितात.
६. जे पुज्यणीय असतात त्यांची पूजा करतात. त्यांचा योग्य आदर करतात.

विविध अंगांनी दान पारमिता पूर्ण करीत असतांना विवेक व प्रज्ञा बुध्दी जागृत असावी. परिस्थितीचे योग्य ज्ञान असावे. केवळ दान देण्यासाठी म्हणून दान देणे महत्वाचे नसते. दान स्विकारणारांच्या गरजा कोणत्या आहेत, कोणते

सम्यक दान

दान योग्य व अधिक कल्याण करणारे आहे, याचा प्रज्ञा बुधीने विचार केला जावा.

दान पारमिता पूर्ण करण्याचा संकल्प करून दान कार्य करणा-याने दान देते वेळी खालील मुद्दे लक्षात ठेवावे.

१. आपल्यापेक्षा शील सदाचाराने जेष्ठ- श्रेष्ठ असलेल्या व्यक्तिस दान करतेवेळी सम्मानपूर्वक आदर व पूज्य भावनेने दान घावे.

२. देणगी कोणत्याही लोभ प्रलोभाने नसावी. कुठल्याही प्रती स्वार्थीयतेने नसावी. बरेच वेळा असे ऐकायला मिळते की “ मी या व्यक्तिकरीता बरेच काही केलेले आहे पण बदल्यात मला काहीही मिळालेले नाही” किंवा असा प्रश्न विचारला जातो की “मी दान दिलेल्या पैशाचे काय झाले? माझ्या पैशाचा कोठे व कसा उपयोग केला गेला ?” अशा प्रकारचे प्रश्न किंवा शंका जर दान देण-याच्या मनांत उद्भवत असेल तर त्या दानाचे पुण्य कमी होते. त्याचे पारमितामुक्त महत्व कमी होते. यावरुन दान देणा-यांच्या मनाची अवस्था समजून येते, की दिलेल्या दानाबदलची त्याची तुष्णा संपली नाही. पारमितेकरीता असा भाव मनात येऊ देऊ नये.

३. दान कायने दान स्विकारणा-याला आनंद व सुख मिळाले पाहीजे. प्रत्येक देणगी इच्छित सुख शांती प्रदान करीत नाही जर ती विवेकावर आधारीत नसेल तर, विवेकहीन देणगी कधी नुकसान पोचवित असते. आजा-याला जड व कठीण भेजल दिले तर ते बाधक ठरेल, लहान मुलांना घातक शस्त्रे दिली तर नुकसान करणारे ठरणार. अशा देणगीला महत्व राहात नाही. त्याद्वारे लाभ मिळत नाही.

४. गरजेच्या वेळी व गरजेच्या ठिकाणी दिलेले दान श्रेष्ठ ठरते. ज्याच्याकडे गरजेपेक्षा भरपूर आहे, ज्या वस्तुंची ज्या ठिकाणी कमी नाही, त्याच वस्तु त्याच ठिकाणी देणे अधिक फलदायी नसते. जी व्यक्तिं ज्या वस्तु वापरत नाही, त्यांना त्या वस्तुंचे दान निर्धक ठरते. जसे भिक्खुला जर कोट दिले किंवा उपासकाला भिक्षापात्र किंवा चिवर देणे निर्धक असते. दान या पध्दतीने घावे की स्विकारणा-याला त्याचा आनंद होईल, समाधान वाटेल. जसे, भोजन दान दिले तर स्विकारणा-याची भूक मिटली पाहीजे, त्याचे समाधान झाले पाहीजे. ते

हित-सुखाचे ठरते.

५. देणगीमध्ये ह्या वस्तु नसाव्यात.

- अ) अस्त्र, शास्त्र, प्राणघातक हत्यार दान देऊ नये.
- ब) नसीली वस्तु मादक द्रव्याचे दान देऊ नये.
- क) अशी केणतीही वस्तु जी स्विकारणा-याला
उपयोगी ठरत नाही किंवा जिच्यामुळे स्विकारणा-याचे कल्याण
होत नाही, त्याला सुख-शांती मिळत नाही असे दान देऊ नये.

६. पाळीव जनावरांचे दान त्यांना देणे बरोबर नाही जे जनावरांची योग्य काळजी
घेऊ शकत नसतीत.

७. देणगी ही अनिच्छेने त्रासून किंवा कंटाळून देणे बरोबर नाही, निरूपयोगी
वस्तु, फेकून दिल्यासारखे दुस-यांना देणे बरोबर नाही. दान हे आदरपूर्वक शुद्ध
मनाने दिले जावे. दान देते वेळी मनात करूणाभाव व मैत्रीभाव स्विकारणागप्रती
असावा. आपले दान हे सत्कार्यास लागावे. लोकांच्या हित-सुखात व कल्याणात
उपयोगी यावे अशी मंगल मैत्री दान देते वेळी मनात असावी. ते सर्वस्वी कल्या-
णाचे ठरत असते.

८. दान कार्य करते वेळी दान देणा-याची मनःस्थिती माझे आर्थिक नुकसान होत
आहे अशी काळजीमय नसावी. मनाच्या तीनअवस्था-दान देण्यापूर्वी त्याच्या
मनात करूणा, प्रीती व सेवा भाव असावा. दान देते वेळी करूणा, मैत्री, प्रीती
व सेवाभाव असावा. दान दिल्यानंतर देखील प्रसन्नता, करूणा, मैत्री असावी.
माझ्या दान कार्याच्या मोबदल्यात मला सुती मिळावी किंवा काहीतरी मिळावे
अशी आसक्ति असू नये.

९. दान कार्य करते वेळी दान करणा-याच्या मनात असा संकल्प असावा. हे देत
असलेले दान माझ्या विकार मुक्तिस, लोभद्वेष मुक्तिस मला सहाय्यक होवो. हे
दान कार्य मला निर्वाणाच्या साक्षात्कारास सहाय्यक ठरो. मला निर्वाण पदाची
प्राप्ती होवो. स्विकारणारांचेही मंगल होवो.

अ) भिक्खुना दान देतेवेळी दान देणा-याच्या मनात असा भाव असावा माझी
ही देणगी या भिक्खुंच्या निर्वाण साक्षात्कारास सहाय्यक ठरो. त्यांना निर्वाणपद

सम्यक दान
प्राप्त होवो !

ब) दुस-यांबद्वल वाटावे की माझ्या ह्या देणारीने या सर्व मंडळींना सुख-शांती मिळावी ! त्याचे कल्याण व्हावे !

दान दिल्यानंतर माझ्या दानाचा स्विकारणाराने कोठे व कसा उपयोग केला याचा विचार दान देणारांनी नंतर करू नये. ते मन परिशुद्धिस सहाय्यक ठरत नाही.

दान स्विकारणा-यांची गुणग्राहता

दान स्विकारणारा गुणवान व शील सदाचारी असल्यास दिलेल्या दानाचे महत्व जास्त वाढते. ते श्रेष्ठतम फळदायी ठरते. दान कार्य करणारा शील सदाचारी व सदगुणी असेल तर स्विकारणारांमध्ये जरी काही उणीवा असल्या तरी त्याचे दान कार्य महान फळदायी ठरते. दक्खिणाविभंग सुत्रात बुध्द म्हणतात-

यो सीलवा दुस्सिलेसु ददाति दानं,
धम्मेन लघ्देन सुपसन्न चित्तो ।
अभिसद्धाहं कम्मफलेन उलारं,
सा दक्खिणा दायकतो विसुज्ज्ञाति ॥

दान देणारा व्यक्ति सदगुणी सदाचारी असेल तो कुसल कार्यावर पूर्ण श्रद्धा ठेवून आपल्या शुभकार्यावर विश्वास ठेवून दुर्गुणी अशीलवान व्यक्तिला जरी दान देत असेल तरी दान देणा-याला त्याच्या कुशल कार्याचे महान फळ मिळत असते. दान दात्याच्या निर्वाण प्रातीला ते सहाय्यक ठरते.

माझ्या द्वारे दुस-यांना सुख-शांती मिळावी. माझ्या हस्ते सेवा घडावी, दुस-यांना मदत व्हावी, मनो संकल्प फार प्रशंसनीय आहे. सर्व पाप कर्म, शरीराने, वाणीने व मनाने केली जातात व ती दुस-यांना नुकसान पोहचवितात, दुस-यांना त्रास देतात व दुःखी कष्टी करीत असतात. म्हणून जी व्यक्ति नेहमी आपल्या मनात दुस-यांना सुख-शांती देण्याची इच्छा, दुस-यांचे दुःख दूर करण्याचा संकल्प, प्रबळ करीत असते ती व्यक्ति दुस-यांना दुःख-दर्द देणार नाही. महाबोधीसत्व नेहमी दुस-यांचे दुःख-दर्द दूर करण्यास तयार असतात. ते नेहमी जन सेवेकरीता सज्ज असतात व ते जनसेवा भावनेने जे काही करतात त्याचे महान फळ मिळत असते. वेस्सन्तर राजाने (बोधीसत्व) आपल्या दोन मुलांचे दान जुतकाला केले

सम्यक दान

तेव्हा धरणीकंप झाला, असे म्हणतात. महाबोधीसत्वांनी ज्या दान पारमितेला पूर्ण केल्या त्या अतुलनीय आहेत. अपरिमित आहेत. सुज्ञपिटकात म्हटले आहे,-

सो सागरे जलधिकं रूधिरं अदासि,
भुमिं पराजिय समसमदासी दानं,
मेरुप्पमान मधिकश्च समोलिसिसं,
खे तारकाधि कतरं नयनं अदासि ॥

दान पारमितेला पूर्ण करीत असतांना महाबोधीसत्वांनी समुद्रातील पाण्यापेक्षा अधिक रक्तदान केले, पृथ्वीवरील जमीनीपेक्षा त्यांनी केलेल्या मांसाचे दान, वस्तुंचे दान अधिक आहे. त्यांनी केलेल्या मुकुटधारी डोक्याचे दान, त्याचे ढीग केल्यास मेरु पर्वतापेक्षा अधिक आहे. त्यांनी केलेल्या डोळ्यांचे दान आकाशातील तारकापेक्षा अधिक आहे. असे म्हटले आहे.

दान देत असतांना महाबोधीसत्व जर केवळ सदगुणी माणसांच्या शोधात राहीले असते तर त्यांना महान दान पारमिता पूर्ण करता आली नसती. ज्या लोकांनी बोधीसत्वाला डोळ्याचे दान, रक्ताचे दान, मांसाचे दान मागीतले ते सदगुणी होते असे नाही. असे म्हटले आहे की मंगलबुद्ध बोधिसत्व स्वरूपात आपली दान पारमिता पूर्ण करीत असतांना एकदा माणसाचे रूप बदलून एक यक्ष बोधिसत्वाला दान मागण्यास आला. त्याने त्याच्या मुलांचे दान मागीतले. बोधिसत्वांनी अति प्रिय दोन्ही मुलांचे दान त्याला केले. मुले ताब्यात घेऊन तो राजमहालाबाहेर निघाला व कंपाऊळंच्या बाहेर निघून यक्ष रूप धारण केले आणि वडिलांसमोर दोन्ही मुलांना चिरफाड करून खाऊन टाकले. अशा भयानक अवस्थेला बघून बोधिसत्व म्हणाले पुत्रासारख्या अतिप्रिय व्यक्तिचे दान करून मी दान पारमिता पूर्ण केली. कुठलीही अशी वस्तु नाही जिच्याप्रति लोभ ठेऊन किवा आसक्ति बाळगून बोधिसत्व तिचा दान करण्यास कचरत असतात. त्यांनी आपल्या डोळ्यांचे दान केले. राजमुकट घातलेल्या डोक्याचे दान केले. संपूर्ण देहाचे दान केले, राजमहालाचे दान केले, जीवनदान केले अशा सर्वांगांनी परीपूर्ण किंचितही न डगमगता दान केले व दान पारमितेवर विजय मिळविला. मनात केवळ एवढाच संकल्प केला की या दान पारमितेच्या महान प्रभावाने मला बुद्धत्व प्राप्ती होवो. असंख्य कोटी लोकांचा उद्धार करण्याची प्रचंड शक्ति सामर्थ्य लाभो. अशा जन

सम्यक दान

कल्याणाच्या संकल्पाने त्यांनी दान पारमिता पूर्ण केल्यात.

शीलाचा अभाव असणा-यास दिलेले दान

दक्खिना विभंग सुत्तामध्ये बुद्धाने दान स्विकारणा-या व्यक्तिच्या क्रमवार उच्च सट्टुणांचे विवरण केले. श्रेष्ठ माणसाला दिलेले दान श्रेष्ठतम फळ देत असते. पण अश्रेष्ठ व कनिष्ठ व्यक्तिला दान देऊ नये असे बुद्धाने सांगितले नाही. याउलट बुद्ध म्हणतात जी व्यक्तिं दुस-यांना दान कार्य करणारास अडविते, ती अकुसल (पापकर्म) कर्म करते. दान कार्यात बाधक ठरणारा तीन त-हेचे अकुसल करतो.

१. दान कार्य करणा-याला रोकून तो त्यांच्याद्वारे निर्माण होत असलेल्या कुसल कर्माची तो चोरी करतो.

२. दान स्विकारणा-यांचे नुकसान करतो व

३. तो स्वतःच्या उदार चित्तवृत्तीला कुंठीत करतो. ते हानीकारक पापकर्म आहे. परंतु दान कार्याची प्रेरणा देणे पूण्य कार्य आहे. उगा नावाचा धनी श्रेष्ठी जो दानी व गुणसंपन्न होता ज्याने अर्हत्वाची तिसरी पायरी अनागामी अवस्था प्राप्त केली होती. तो नेहमी दान कार्य करीत असे. त्यांच्या बदल म्हटले आहे, जेव्हा तो भिक्खुसंघाला दान देण्यासाठी निमंत्रीत करीत असे तेव्हा त्याच्या आदल्या दिवशी एक देवता भिक्खुसंघातील जेष्ठ, कनिष्ठ गुण संपन्न भिक्खुंविषयी माहीती देत असे. परंतु अनागामी उगा धन श्रेष्ठी सर्व भिक्खुंना समानादर भावाने दान देत होता. दान देतेवेळी आपली चेतना शुद्ध असावी. ती महान मंगलकारक ठरते.

पून्हा हे उगविणे देखील कठीण आहे की कोण व्यक्ति किती दुश्शील आहे. जरी ते शक्य झाले तरी तो विनय धम्माचा भाग आहे. आणि आपली पारमिता पूर्ण करण्यासाठी कुठलाही भेदभाव न पाळता आपली उदात्त दान चेतना परम विकसित करावयाची असते. करूणा मैत्री भावाने दानाचा सर्वोच्च बिंदू गाढून दान पारमिता पूर्ण होत असते.

अनेक लोक दानासारख्या उदात्त पवित्र कुसल कार्यापासून वंचित राहतात. ते इतरांमध्ये काही दोष बघून दानकार्याची कधीं निदा करीत असतात. दुस-यांच्या उणीवा किंवा दोषांना लक्षात घेऊन स्वतःच्या व इतरांच्या कुसल कार्याला कुंठीत

करतात. अशा स्थितीत बुध्दिमान माणसाने विचार करावा की शंभर टक्के परिपूर्ण गुणसम्पन्न सदाचारी माणूस मिळणे कठीण आहे. तसेच शंभर टक्के दुरुणी दुराचारी माणूस मिळणे कठीण आहे. माणसामध्ये काही सदगुण-दुरुणाची मात्रा कमी अधिक प्रमाणामध्ये विद्यमान असते, म्हणून माणसातील काही सदगुणांचे स्परण करून, त्याना मदत करून, आपली दान पारमिता पूर्ण करावी. जो मार्ग भटकलेला दुराचारी व्यक्ति आहे त्याच्या विषयी जास्त करूणा मैत्री बाळगून त्याला योग्य मार्गावर आणणे महत्वाचे असते. त्याच्या दुष्टकर्मने तो स्वतः पिडीत असतोच व इतरांना देखील पिडा देत असतो आपली दुर्दशा, दुर्गती करतो. म्हणून त्याला सन्मार्गावर आणणे अनेक मार्गे कल्याणाचे असते.

दान कार्याचे प्रकार

दानाचे तीन विभाग केले जातात.

आमिसदान :- यामध्ये सर्व प्रकारच्या दान-देणाऱ्या अंतर्भूत असतात. सजीव निर्जीव वस्तु, पशु-प्राणी, दुस-यांची सुख-शांती वाढविण्यास कारणीभूत असलेल्या भौतिक दान वस्तु, दान कर्ता अशा आंतरिक मंगल मैत्री भावाने दान देत असतो की या दिलेल्या दान वस्तुनी स्विकारणारांचे मंगल व्हावे. त्यांना अधिक सुख-समाधान लाभावे. यातही दोन प्रकार आहेत.

- अ) दान कर्त्याच्या दृष्टीने बाह्य प्रकारची देणगी
- ब) दान कर्त्याच्या दृष्टीने आध्यात्मिक भावे आंतरिक प्रकारची देणगी जसे रक्तदान, डोळे दान, शारीराच्या अवयवांचे दान, किंवा स्वतःचे समर्पण युक्त दान.

पहिल्या प्रकारच्या बाह्य देणगीत भोजन, खाद्य वस्तु, पेय वस्तु, खुर्ची-टेबल, जमीन, घर, इत्यादि येते. थोडक्यात म्हणजे अशा सर्व प्रकारच्या वस्तु ज्या मानवी जीवनात उपयोगाच्या व गरजेच्या आहेत. दुस-या प्रकारात आंतरिक शारीरिक वस्तुंचे दान ज्यात रक्त दान, डोळे दान, मास दान, अवयवांचे दान, तसेच गुलामी स्विकारून, स्वतःच्या स्वातंत्र्याचे दान, (सेवक म्हणून स्वतःला समर्पित करणे), किंवा वेळप्रसंगी दुस-यांच्या हित-सुखाकरीता प्रसन्नतेने स्वतःच्या प्राणाचे दान देणे. जीवदान देणे.

अभ्यदान :- असे कृत्य जे दुस-यांना भितीपासून मुक्त करीत असते. करूणा

सम्यक दान

भावनेने पशु-पक्षांना बंधन मुक्त करणे, त्यांना जीवदान देणे, कष्टातून-भितीपासून मुक्त करणे, अभय देणे होय. जीवनात भविष्याविषयी अनेक कारणांनी भिती निर्माण होते. जसे राजसत्तेपासून भिती, राज्यकर्त्त्यापासून भिती, चोरांपासून भिती, दुष्ट शत्रूंपासून भिती, हिस्स पशुंपासून भिती, दुष्ट अतृप्त जीव सत्त्वांपासून भिती, आगीची भिती, पाण्याची भिती, इत्यादी अनेक मार्गाने जी भिती निर्माण झाल्यास तिला नष्ट करून त्या विषयी दुस-यांना अभय मिळवून देणे, दुस-यांची भिती घालवून त्यांना निर्भयी सुख-शांती मिळवून देणे, त्यांना संरक्षण देणे व त्या अनुशंगाने कर्तव्य करणे, अभयदान होय.

धम्पदान :- अंधकारातून, अविद्येतून व दुःखातून मुक्त करणा-या जीवन मार्गाचे दान, कोणत्याही प्रकारच्या फायद्याची अपेक्षा न करता, प्रसिध्दी, स्तुती, प्रसंशा, मान-अतिमान, असली अपेक्षा न ठेवता करूणा, अतिव प्रेम, मंगल मैत्री, भावनेने परिशुद्ध धम्म शिकविणे धम्मदान होय. धम्म प्रवचने आयोजित करणे, धम्मवाणीचे धम्म साहित्य प्रकाशित करणे, धम्म पुस्तकांचे विनामुल्य वितरण करणे, धम्म शिक्षकांना मदत करणे, धम्म-अभ्यासकाला मदत करणे, धम्म प्रशिक्षणाकरीता धम्म प्रवचन हॉल बांधून देणे, धम्म प्रशिक्षणाच्या विविध सोयी सवलती उपलब्ध करून देणे, धम्मकार्याला प्रोत्साहन देणे, स्वतः धम्म कार्य करणे, इतरांना धम्म कार्याची प्रेरणा देणे, धम्माच्या वाढीकरीता व त्याच्या संरक्षणाकरीता व प्रचार प्रसाराकरीता दुस-यांना नुकसान न पोहचविता वाणीने, शरिराने व मनाने त्यागमयी कुसल कार्य करणे धम्म दानाचाच भाग मानला जातो.

चार प्रकारचे दान - भिक्खुंसंघाला उद्देशून चार प्रकारचे दान आहेत. पिंडपात, चिवर, गिलानपच्चय, भेसज्ज; म्हणजे खाद्य भोज्य वस्तुदान, चिवरदान, वस्त्रदान, आवासनिवासाचे विहार दान.

पाच प्रकारचे दान- महाबोधीसत्त्वाने सम्यकसम्बुद्ध होण्याच्या दृढ संकल्पाने हे महान दान करायचे असते. स्वतःच्या राजसिंहासनाचे राजपाटाचे (राजसत्तेचे) दान करणे, प्रिय पत्नीचे दान करणे, प्रियतम मुलाचे दान करणे, शरीराच्या अवयवांचे दान करणे, स्वतःच्या मजीनी गुलाम बनून स्वतःचे दान करणे, दुस-यांच्या सुखासाठी स्वतःच्या जिवाचे बलीदान करणे. सम्यक सम्बुद्ध होण्याच्या महान संकल्पाने प्रज्ञापूर्वक हे दान असते.

सहा प्रकारचे दान-

१. रूपदान-धम्मपूजा स्वरूपात पूष्य, कापड, सुगंधी धूप, दीप, घराला सजविणा-या वस्तु, विहाराला रंगरंगेटी इत्यादी देणे.

२. सद्दान-आवाजाचे दान, शब्दांचे दान, बुद्ध, धम्म, व संघाच्या स्तुतीमध्ये बेल घंटा नाद, वाद्य वाजविणे, बासरी वाजविणे, स्वतःच्या मुखाने धम्म वंदना म्हणणे, स्वतःच्या वाणीने धम्मास पोषक असे वचन म्हणणे, स्वतःच्या वाणीने धम्म गाथा, धम्मसुत्र पाठ करणे, धम्म प्रवचन देणे, धम्म चर्चा करणे, माझ्या वाणीचे दान मी बुद्धाला व सत्धम्माला देत आहे या हेतुने आपल्या मंगलवाणीने वंदना पाठ करणे, सुत्र पठण करणे, शब्द दान होय.

३. गंधदान- बुद्ध धम्म व संघाच्या निमित्ताने सुगंधीत द्रव्य मनप्रसन्न करणारे सुगंध पूजेच्या वेळी दान करणे, योग्य वेळी योग्य वातावरणात सुगंधीत द्रव्य पसरविणे.

४. रसदान- स्वादिष्ट रसभोजनाचे दान करणे, प्रिती प्रसन्न मनाने विषेश रसयुक्त स्वादिष्ट खाद्य भोज्य वस्तु दान करणे.

५. फोडुब्ब दान- शारीरिक सुखसमाधानाला वाढविणा-या, सुख समाधानाचे सर्श निर्माण करणा-या भौतिक वस्तुचे दान, जसे मऊ व सुंदर कापड, सुंदर बेड, खुर्च्या टेबल, गालीच्या इत्यादी दान करणे.

६. धम्मदान- प्रत्यक्ष धम्म प्रवचनाद्वारे धम्मदान करणे, धम्मसेवेच्या हेतुने धम्म कार्यास सेवा प्रदान करणे. दुस-यांच्या दुःख मुक्तिकरीता अनेक प्रकारच्या बंधन मुक्तिकरीता प्रयत्न करणे, दुस-यांना निर्भळ विकारमुक्त करण्याकरीता योग्य ती धम्म सेवा करणे, धम्माची वाढ करणे, धम्माचे संरक्षण करणे इत्यादी धम्मदान होय.

दान पारमितेविषयी बोधीसत्त्वाची विचारप्रणाली -

एखाद्या वस्तु विषयी अधिक आसक्ति वाढत आहे असा भास जर बोधीसत्त्वाला झाला तर त्या वस्तुला त्यागण्यासाठी तो विषेश प्रयत्न करतो व ताबडतोब त्या वस्तुचे दान करतो. त्याला कोणत्याही आसक्ति बंधनातून मुक्त व्हावयाचे असते. भौतिक धन संपत्ती सर्वांना आवडत असते. अनेक माणसे दुस-यांची धन संपत्ती हडपण्याचा प्रयत्न करतात, कधी हिंसेच्या मार्गाने तर कधी

सम्पर्क दान

चोरीच्या मागर्णे तर कधी हत्या करून धन पळवितात. धन शात्रुत्व निर्माण करणारे आहे, जीव घेणारे आहे, धन लोभाने शात्रुत्व वाढते. धन लोभाने एक दुस-याशी युद्ध केले जातात. माणूस मोठ्या पराकाष्ठेने धन संग्रहित करतो व जीवापाड सांभाळण्याचा प्रयत्न करतो. तरी देखील कधी राजसत्ताधारी धन जप्त करण्याचा प्रयत्न करतात. चेर, डाकू धन लुटण्याचा प्रयत्न करतात. शत्रु धन नष्ट करण्याचा प्रयत्न करतात. कधी अग्नीमुळे कधी पावसामुळे, कधी तुफानी वादळामुळे धनाची हानी होते. अशा प्रकारचे नुकसान मोठ्या दुःख देणारी आहे. जर धनाचा उपयोग न करता केवळ त्याला साठवून ठेवले तर मालक म्हणून मला त्याचे ओळेच वाहावे लागेल. जीवंतपणी त्याच्या संरक्षणाचा डोक्यावर मोठा भार राहील. माझ्या मृत्युनंतर त्याची काय अवस्था होईल याचीही काळजी डोक्यावर राहील. मृत्युच्या वेळी देखील धनाची काळजी मला दुर्गतीला नेईल. धन जसे काही प्रसंगी, चिता, दुःख दूर करणारे असते पण केवळ साठवत गेलो तर वेगळ्याच चिता व दुःख निर्माण करणारे ठरू शकते. आपण नेहमी ऐकत असतो की धनामुळे भावाने भावाची हत्या केली, धनामुळे मुलांनी आईवडीलांची हत्या केली. धनामुळे पति, पत्नीची हत्या करतो, धनामुळे पत्ती, पतीची हत्या करते. धनामुळे नातेवाईक नातेवाईकाची हत्या करीत असतात. धन हे विकाराला वाढवित असते. द्वेषाला वाढवित असते. लोभाला वाढवित असते. म्हणून विवेकयुक्त दान कायीने मी त्याच्या आसक्तितून मुक्त हाईन व गरजूना मदत करून त्याच्या सुख-शांतीला वाढविन, दान पारमिता पूर्ण करून, बुद्धत्व प्राप्त करेन. असंख्य लोकांचे कल्याण करीन. जे धन माझ्याकडे आहे, माझ्या मृत्युनंतर ते माझ्यापासून दूर होईल व दुस-या लोकांना त्यांनी न मागता मिळेल. म्हणून जीवंतपणी हे धन देण्यासाठी गरजू माणसे शोधत फिरण्यापेक्षा जे माझ्याकडे दान मागायला येतात ते माझे भाग्य आहे. ते मला मदत करतात. मला दान पारमिता पूर्ण करण्याकरीता माझे काम सोपे करतात. त्यांना दान देऊन मी माझ्यावरच उपकार करतो. त्यांच्या शिवाय मला दान पारमिता पूर्ण करता येणार नाही. म्हणून त्यांचे मी आभार मानले पाहीजे. जेवढे त्यांना अधिकाधिक देणे शक्य असेल तेवढे मी दिले पाहीजे. केव्हा गरजू व्यक्ति मला दान मागेल? केव्हा मला दान दिल्याचे समाधान होईल?

देणारी दिल्याचा आनंद मला केव्हा मिळेल ? माझ्याकडे क्षमता असतांना व गरजू व्यक्ति मला दान मागत असतांना देखील मी दान दिले नाही तर मी अप्रामाणिक आहे. खोटे बोलतो आहे याचे शल्य मला बोचत राहील. संग्रहीत असलेले धन माझ्या दान पारमितेला बाधक ठरेल. त्याचा जर मी विवेकाने दानं पारमितेकरीता उपयोग केला तर ते माझ्या व सर्वच्या महान कल्याणाचे ठरेल. म्हणून मी दान दिले पाहीजे.

मी कितीही माझ्या भौतिक शरीराची देखरेख करीत असलो तरीही एके दिवशी हे शरीर अचेत होऊन पडेल, विकृत होऊन कुजायला लागेल, कीटक इत्यादी जंतुंचे ते खाद्य बनेल किंवा मातीमध्ये परिवर्तित होईल, राखेमध्ये परिवर्तित होईल. म्हणून असे घडण्यापूर्वी मी माझ्या शरीरांचा, अवयवांचा सर्वोत्तम उपयोग केला पाहीजे. रक्तदान करून, अवयवांचे दान करून, डोळ्यांचे दान करून, किंवा योग्य गरजेच्यावेळी जीवदान करून मी दुस-यांच्या सुख-शांतीला वाढवू शकतो. दुस-याला सुखी-समाधानी करून मला मोठे सुख-समाधान लाभेल. माझी परमोच्च दान पारमिता पूर्ण होईल. दान पारमितेच्या परमोच्च प्रभावाने बुद्धत्वाची प्राप्ती होईल. माझे सम्यक सम्बुद्ध होण्याचे संकल्प पूर्ण होईल.

बोधिसत्त्वाच्या मनात जेव्हा लोभ जागतो तेव्हा बोधिसत्त्व विचार करतो , मी अनेक जन्मापासून कुसल कर्माचा संचय करीत आहे. केवळ सम्यक सम्बोधीच्या प्राप्तीसाठी, बुद्ध बनन्यासाठी, मी अनेकदा अनेक अंगांचे दान केले आहे, जीवदान केले आहे, आणि जर आता लोभ किंवा तृष्णा जर माझ्यावर अधिकार गाजवित असेल, तुष्णेच्या जाळयात जर मी अडकत असेल, तर ते दोराने बांधलेल्या गाईला सोडल्यानंतर केवळ रिकाम्या दोराला कवटाळून बसल्यासारखे आहे. जेव्हा मी माझ्या भौतिक शरीराच्या विविध अंगांचे दान करतो, जे अंग नाशवंत व दुःखकारक आहेत, माझ्या शरीराला औषधाच्या झाडासारखे मी समजले पाहीजे, गरजू लोक औषधाच्या झाडाची पाने नेतात, साल काढतात, फुले, फळे, फांद्या, जळे, मुळे नेतात व आपले कल्याण करतात. तशाच प्रकारे मी माझ्या जीवनाला समजतो. या विटूप होणा-या, नाशवंत शरीराला मी म्हणणे, माझा म्हणणे, व त्याच्याप्रती आसक्त होणे, लोभ बाळगणे मुर्खण्याचे आहे. म्हणून याचे दान करून मला दान पारमिता पूर्ण करू दे ! सर्व जीव सत्त्वांप्रती

सम्यक दान

बोधीसत्त्व असिम, अपरिमित करूणा, मैत्री, मुदीता, बाळगून सम्यक सम्बुद्धत्व प्राप्त करून असंख्य कोटयावधी लोकांचे कल्याण करीत असतो.

बुद्ध होण्यासाठी बोधीसत्त्वाला कठीणतम दान पारमिता पूर्ण कराव्या लागतात. दान पारमितेचा अत्युच्च बिंदू गाठून बोधीसत्त्व बुद्धत्व पदाला प्राप्त करतो.

दान कार्याचे महत्व कमवार श्रावकबोधी, बोधीसत्त्व बोधी, पच्चेक बुद्ध बोधी व सम्यक सम्बोधी प्राप्त करण्यामध्ये कमशः अति महत्त्वाचे आहे. दान कार्य उत्तरोत्तर चढणारी पायरी आहे.

॥ भवतु सब्ब मंगलं ॥

साधु !

साधु !

साधु !

*With bad advisors forever left behind,
From paths of evil he departs for eternity,
Soon to see the Buddha of Limitless Light
And perfect Samantabhadra's Supreme Vows.*

*The supreme and endless blessings
of Samantabhadra's deeds,
I now universally transfer.
May every living being, drowning and adrift,
Soon return to the Land of Limitless Light!*

~*The Vows of Samantabhadra*

*I vow that when my life approaches its end,
All obstructions will be swept away;
I will see Amitabha Buddha,
And be born in his Land of Ultimate Bliss and Peace.*

*When reborn in the Western Land,
I will perfect and completely fulfill
Without exception these Great Vows,
To delight and benefit all beings.*

~*The Vows of Samantabhadra*
Avatamsaka Sutra

DEDICATION OF MERIT

May the merit and virtue
accrued from this work
adorn Amitabha Buddha's Pure Land,
repay the four great kindnesses above,
and relieve the suffering of
those on the three paths below.

May those who see or hear of these efforts
generate Bodhi-mind,
spend their lives devoted to the Buddha Dharma,
and finally be reborn together in
the Land of Ultimate Bliss.
Homage to Amita Buddha!

NAMO AMITABHA
南無阿彌陀佛

【印度 Marathi 文：居士修學法則、正確的佈施 合刊】

財團法人佛陀教育基金會 印贈

台北市杭州南路一段五十五號十一樓

Printed and donated for free distribution by

The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation
11F., 55 Hang Chow South Road Sec 1, Taipei, Taiwan, R.O.C.

Tel: 886-2-23951198 , Fax: 886-2-23913415

Email: overseas@budaedu.org

Website:<http://www.budaedu.org>

This book is strictly for free distribution, it is not for sale.

हा ग्रंथ निःशुल्क वितरणासाठी आहे, विक्रीकरिता नाही.

Printed in Taiwan

4,000 copies; October 2012

IN017-10796

